

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 6

BEOGRAD 1937 GODINE

KNJIGA 4

LVIII REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 19 JULA 1937 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

PRETSEDNIK

STEVAN ĆIRIĆ

i

POTPRETSEDNIK

VOJKO R. ČVRKIĆ

SEKRETAR

Dr. DRAGAN DAMIĆ

Prisutni g. g. Ministri: Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan M. Stojadinović; Ministar saobraćaja dr. Mehmed Spaho; Ministar bez portfelja dr. Šefkija Behmen; Ministar poljoprivrede Svetozar Stanković; Ministar pravde dr. Nikola Subotić; Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Dragiša Cvetković; Ministar trgovine i industrije dr. Milan Vrbanić; Ministar građevina dr. Marko Kožul; Ministar šuma i rudnika Đura Janković; Ministar prosvete Dobrivoje Stošović; Ministar finansija Dušan Letica; Ministar pošta, telegrafa i telefona dr. Branko Kaluderčić; Ministar bez portfelja dr. Miho Krek; Ministar bez portfelja Vojislav V. Đorđević; Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Josip Rogić.

POČETAK U 10,30 ČASOVA

SADRŽAJ:

Pre dnevnog reda: 1 — Čitanje i usvajanje zapisnika LVII redovnog sastanka;

2 — Saopštenje o podnošenju zakonskog predloga od strane Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova, Ministra pravde i Ministra trgovine i industrije o Ugovoru o nastanjivanju, o trgovini i plovidbi, sa Specijalnim protokolom i Završnim protokolom; Sanitarno-veterinarskoj konvenciji sa Završnim protokolom i Konvenciji o pograničnom prometu, za Zaključnim protokolom između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Rumunije, potpisanim u Beogradu 13 maja 1937 godine;

3 — Saopštenje interpelacije Vasilja Kostića, narodnog poslanika, na Ministra prosvete o zatvaranju učiteljske škole u Pirotu;

4 — Saopštenje izveštaja Ministara o odgovorima na interpelacije narodnih poslanika;

5 — Odgovor Pretsednika Narodne skupštine Stevana Ćirića na kratka pitanja narodnih poslanika Dušana Ivančevića i Jeremije Protića.

Govornici: Vojislav Lazić (primedba na zapisnik), sekretar Narodne skupštine dr. Dragan Damić, Dušan Ivančević, Jeremija Protić, Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (šest puta).

Dnevni red: Pretres u načelu izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, potpisanom u Vatikanu 25 jula 1935 godine.

Govornici: Izvestilac većine dr. Mile Miškulin (dva puta), izvestilac manjine dr. Vasilije Jovanović, Ministar pravde dr. Nikola Subotić, Vojislav Gaćinović u ime grupe Nezavisnog kluba, Pavao Matica, Pretsednik Narodne skupštine Stevan Ćirić (osam puta), dr. Kosta Kumanudi, Potpretsednik Narodne skupštine Vojko Čvrkić (pet puta).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, imam čast otvoriti LVIII redovni sastanak Narodne skupštine. Molim gospodina sekretara da izvoli pročitati zapisnik prethodnog sastanka.

Sekretar dr. Dragan Damić pročita zapisnik LVII redovnog sastanka.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ima li ko od g. g. narodnih poslanika kakvu primedbu na zapisnik? (Vojislav Lazić: Molim za reč).

Reč ima narodni poslanik g. Vojislav Lazić.

Vojislav Lazić: Gospodo narodni poslanici, zapisnik koji nam je pročitao g. sekretar nije tačan. U zapisniku ne stoji nigde da sam se ja prijavio za reč u specijalnoj debati Zakona o privrednim zadrugama i da mi g. Predsednik tu reč nije dao, pozivajući se na Poslovnik i pozivajući se na to da se nisam na vreme javio, jer je pretres već otpočeo. Gospodo, pogreška je g. sekretara što nije uneo u zapisnik tačno sve onako kako se desilo na sednici. Ja protestujem protiv takvog vođenja zapisnika i protestujem protiv gaženja Poslovnika od strane g. Predsednika Narodne skupštine; a da je on tom prilikom pogazio Poslovnik i da je on moje pravo uskratio, ja ću vam o tome izneti dokaze.

Paragraf 38 Poslovnika svakako na koji je ciljao g. Predsednik kaže: „Prijava za reč čine se čim se pretres otvori.” Ali, gospodo, po § 55 našega Poslovnika mi imamo dva pretresa, imamo pretres u načelu i imamo pretres specijalni, i taj paragraf kaže doslovce ovako: „Kad predlog dođe na dnevni red o njemuse prvo otvara načelni pretres. Po svršetku načelnog pretresa pristupa se glasanju: prima li se predlog u načelu ili ne prima. Kad se predlog u načelu primi prelazi se na pretresanje pojedinih odeljaka (glava) zakona”.

Dakle, gospodo, tu ima dva pretresa. I na prošloj sednici prvo je vršen pretres u načelu, pa je bilo glasanje, posle prebrojavanje glasova i posle svršenog rada na prebrojavanju i saopštenja rezultata glasanja trebalo je da se pređe na specijalan pretres, i sad g. Predsednik meni nije dozvolio da govorim u specijalnom pretresu, jer je on u onom trenutku čim je saopštio rezultat glasanja rekao: Prelazimo na pretres u pojedinostima, kako se niko nije javio za reč i t. d. Međutim ja sam se odmah javio za reč u onom momentu, ali on je rekao da sam odočnio i da nemam prava. Međutim, ja nisam zadocnio, jer ja nisam mogao da se javim za reč pre nego što se glasanje u načelu završi i pre nego što se otvori specijalan pretres, a prirodno je da ja kao narodni poslanik imam pravo i dužnost da se opredelim hoću li da govorim ili neću u specijalnom pretresu pošto čujem rezultat glasanja, jer je to nemoguće i po samoj prirodi stvari da se neko javlja za specijalan pretres pre nego što se svrši načelan pretres i ja molim g. Predsednika da u buduće ne oduzima naše pravo onako kako je to bilo prošli put, nego neka bude slobodoman u primenjivanju Poslovnika. On je morao da objavi u sednici otvaranje debate po specijalnom pretresu pa tek onda da konstatuje da se niko nije javio za reč ako se zaista niko ne javi. Ja činim stoga primedbu na ovaj zapisnik koji ne pretstavlja tačan tok sednice i ja ga molim da u buduće ne postupa tako nego da svaki poslanik može u ovom Domu da dobije reč onako kako je to njegovo poslaničko pravo.

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima gospodin sekretar da se izjasni da li prima primedbu g. Lazića.

Sekretar dr. Dragan Damić: Čast mi je izjaviti da ne primam primedbu g. Lazića zato što je zapisnik sastavljen onako kako to propisuje Poslovnik.

Pretsednik Stevan Ćirić: Da li prima Narodna skupština ovu primedbu g. Lazića na zapisnik? (Glasovi: Ne prima — Prima!) Gospoda koja primaju primedbu g. Lazića neka izvole sedeti, a gospoda koja ne primaju, neka izvole ustati. (Većina ustaje) Objavljujem da primedba g. Lazića nije primljena i da je zapisnik primljen onako kako ga je g. sekretar pročitao.

Gospodin Lazić nije govorio ovom prilikom samo o zapisniku, nego je govorio i o povredi Poslovnika. Na tu njegovu primedbu dopustite da odgovorim. Povrede Poslovnika nema. Uzus u Narodnoj skupštini, koga se i ja pridržavam, jeste da bar Predsednik ili onaj koji predsedava treba unapred da zna da li će otvoriti pretres ili ne. Ako g. Lazić kaže da mu je na taj način oduzeto pravo, to nije tačno. G. Lazić mogao se javiti za reč i ranije, pa ako bi mislio da nije potrebno da govori, mogao je odustati od te reči. Dakle, ni u kom slučaju ne bi se g. Laziću niti ikojem poslaniku oduzela mogućnost da govori, da se je blagovremeno prijavio. Zato, gospodo, ja naglašujem da i pored ove molbe i opomene g. Lazića neću moći postupati drukčije nego onako kao što sam i dosad postupao, a to je da se govornici prijavljuju pre nego što je debata završena, da bi Predsedništvo moglo da zna kako da vodi poslove u Narodnoj skupštini.

Izvolite čuti jedan zakonski predlog.

Sekretar dr. Dragan Damić (saopštava): Gospodin Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova, g. Ministar pravde i g. Ministar trgovine i industrije podnose Narodnoj skupštini na rešenje predlog zakona o Ugovoru o nastanjanju, o trgovini i plovidbi, sa specijalnim protokolom i završnim protokolom; sanitarno-veterinarnoj konvenciji sa završnim protokolom i konvenciji o pograničnom prometu, sa zaključnim protokolom između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Rumunije, potpisanim u Beogradu 13 maja 1937 godine. (Vidi prilog).

Pretsednik Stevan Ćirić: Pročitani zakonski predlog biće upućen Odboru za proučavanje međunarodnih ugovora i sporazuma.

Izvolite čuti jednu interpelaciju.

Sekretar dr. Dragan Damić (saopštava): G. Vasilj Kostić, narodni poslanik, upućuje interpelaciju na g. Ministra prosvete o zatvaranju učiteljske škole u Pirotu. (Vidi prilog).

Pretsednik Stevan Ćirić: Pročitana interpelacija narodnog poslanika g. Kostića Vasilja upućena je nadležnom g. Ministru.

Izvolite čuti izveštaje g. g. Ministara.

Sekretar dr. Dragan Damić (saopštava): G. Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja izveštava da će na interpelaciju narodnog poslanika g. Dimitrijevića Mite o obustavi rada građevinskih radnika nezadovoljnih kolektivnim ugovorom koji je sklopljen bez pristanka velike većine radnika odgovoriti kad se stavi na dnevni red.

G. Ministar pravde izveštava da će na interpelaciju narodnog poslanika g. Rašovića Miloša o zloupotrebi vlasti od strane policijskih organa u Zetskoj banovini, koje je zloupotrebe utvrdio Sud za zaštitu države i o nezakonitom postupku državnog tužioca, odgovoriti kad bude stavljena na dnevni red.

Pretsednik Stevan Ćirić: Ovi izveštaji uzimaju se na znanje.

Pre prelaza na dnevni red imam čast, gospodo narodni poslanici, da odgovorim na kratko pitanje narodnog poslanika g. Dušana Ivančevića i na kratko pitanje g. Jeremije Protića, narodnog poslanika.

Pitanje g. Ivančevića glasi ovako:

„Gospodine Predsedniče,

Kad sam danas u 13 časova hteo da prodem pored skupštinske ograde, javnim prolazom iz Kosovske ulice u Aleksandrovu, zaustavio me je žandar koji je stajao kod vrata na čošku skupštinske ograde u Kosovskoj ulici, zahtevajući od mene da idem okolo, a ne javnim prolazom uz samu ogradu, jer da je to „strogo zabranjeno”, kako se to zvanično kaže.

Slušao sam od više narodnih predstavnika da su na isti način bili zaustavljeni, a možemo i sami da vidimo kako žandarmerija po ceo dan, kad Skupština radi, sreta gradane u Kosovskoj i Aleksandrovoj ulici i tera ih da obilaze daleko oko skupštinske ograde.

Primećujem ovo: dok sam ja od žandarma tražio objašnjenje za ovu zabranu, video sam mnogo žandarma kako vire iza prozora i vrata u samoj zgradi Narodne skupštine i posmatraju ovaj naš razgovor.

Tim povodom upućujem Vam, Gospodine Predsedniče, ova pitanja:

1) Ko je izdao naredenje da se građanstvu zabranjuje upotreba slobodnog i javnog prolaza uz skupštinsku ogradu, od Kosovske do Aleksandrove ulice, i čime opravdava tu zabranu?

2) Kakva opasnost može postojati za skupštinsku zgradu otuda što građanstvo mirno prolazi pored ograde, a kraj velikog broja žandarma u samoj zgradi, oko zgrade, na ulazima i izvan ograde?

3) Ko je taj koji situaciju prikazuje na sve strane tako opasnu i punom nekih teških zavera i valjda atentata, kada poduzima ovakove preterane mere opreznosti, koje izazivaju veliko čuđenje kod svega građanstva, a te mere u ovom slučaju idu na štetu same Narodne skupštine, čiji je rad i tako tajna za narod ove zemlje, pa povrh toga narod se nagoni da ovu našu zgradu daleko obilazi kao neku ukletu kuću?

4) Da li ste voljni poduzeti korake da se mirnom građanstvu ne prave neprilike ovakim neumesnim zabranama prolaznja pored skupštinske zgrade?

Izvolite Gospodine Predsedniče, primiti uverenje o mom dubokom poštovanju”.

Na ovo prvo pitanje imam čast odgovoriti ovo: Po Zakonu o poslovnom redu dužnost je Predsednika, i to mislim jedna od najprečih dužnosti, da se stara za sigurnost g. g. narodnih poslanika i same Narodne skupštine. Nema sumnje da sam ja, vršeći tu svoju dužnost koju mi Zakon o poslovnom redu izrečno nalaže, dao izvesne instrukcije. Možda sam ja već u tim instrukcijama preterao; možda su organi kojima sam dao instrukcije nešto u svojoj revnosti preterali; ali na prvo pitanje konkretno odgovaram: instrukciju nisam dao da se tim prolazom ne može prolaziti i čim sam doznao da postoji zabrana, odmah sam dao naredbu da se ovaj put otvori i on je otvoren.

Na drugo pitanje: kakva opasnost može postojati za skupštinsku ogradu ili za zgradu Narodne skupštine, odgovaram da sam ja u svoje vreme, još pre nekoliko meseci, kad smo se uselili u ovu zgradu, umolio gradsku opštinu, da uopšte kod toga puta ne

pravi kolski put, kao što je bilo zamišljeno, nego da ostane prolaz samo za pešake. Motivi koji su me vodili da beogradsku opštinu zamolim da ne pravi put za kola bili su ti, što se ovaj put nalazi neposredno u blizini ove sale plenuma, i kad bi na tome mestu bio veliki promet, to bi smetalo savetovanju u ovoj sali. Mislim, da ove moje motive može svaki odobriti.

Na treće pitanje: koji je taj koji situaciju prikazuje na sve strane tako opasnom, mogu mirne savesti odgovoriti: niko. Nema toga čoveka koji prikazuje situaciju tako opasnom. Nego šta ima? Ima može biti suviše revnosti, koja, može biti i nehotice, dovodi do toga da se u ovome pomalo preteruje i malo više učini nego što bi trebalo. Evo samo jedan primer. Možda sam ja preterao ili možda su preterali i moji organi, ali je sigurno da je i g. Ivančević, stavljajući ovo pitanje, daleko preterao (Smeh i odobravanje kod većine). Ja mislim, kad bi stvari tekle onako kao što obično teku i kao što bi trebalo da teku, da je g. Ivančević mogao doći k meni u kabinet, pa pošto smo inače lični prijatelji, mogao mi je obratiti pažnju na to da se ovim prolazom ne može ići, i ja bih mu odmah odgovorio da se tim prolazom može ići, jer nisam znao da je neko zabranio da se tim prolazom ide. Prema tome, na četvrto pitanje g. Ivančevića odgovaram, da sam, i ovako javno i zvanično, učinio ono što bih i u svome kabinetu učinio, t. j. da sam preduzeo mere da ne preterujemo. Opet obećavam da ću s tim merama početi od sebe i od svojih organa i da ću izdati naredenje mojim organima u tome pravcu, a molim g. Ivančevića da se i sam drži tih maksima o nepreterivanju. (Odobravanje).

Ima reč narodni poslanik g. Dušan Ivančević.

Dušan Ivančević: Gospodo narodni poslanici, kao što ste mogli razabrati iz odgovora g. Predsednika Narodne skupštine, moje pitanje o zabrani prolaza bilo je na svome mestu, jer je g. Predsednik tu zabranu već ukinuo. Znači, da je zabrana bila neumesna, pošto ne postoji nikakva opasnost ni za samu ogradu, ni za zgradu Narodne skupštine, pa ni za g. g. narodne poslanike koji se u toj zgradi nalaze.

Ta opasnost, gospodo, ne postoji zato što je straža toliko gusta i mnogobrojna, da nam ovde niko ništa ne može. Ja mislim da ova mera opreznosti nije izraz neke opasnosti koja nam se prikazuje nego je izraz nemirne savesti nekoga koji se nigde ne oseća siguran, jer ja sam primetio da se prolaz zabranjuje čim izvesni gospodin uđe u zgradu skupštinsku, a čim on ode zabrana se ukida (Glasovi: Koji je taj! Graja).

Ja priznajem da g. Predsednik, koji tačno zapaza stvari, da je tačno zapazio i to da sam ja u mome pitanju malo preterao. Ja sam glavnu važnost postavio na treće pitanje: ko je taj koji takve mere preduzima i koji stvara tako tešku atmosferu. G. Predsednik će mi oprostiti što se u toj tački ne slažem s njime. Ja mislim da ima neko ko veštački stvara tu atmosferu i koji ima interesa da tako radi. Mi smo već odavno videli da se na sve strane postavljaju agenti i žandarmi, da se zabranjuju svi prolazi, da se zabranjuju okupljanja, da se vrše pretresi i da se poziva na uzbunu cela zemlja. A ja pitam, gospodo, protiv koga se to poziva zemlja na uzbunu? Poziva se protiv one stranke, za koju je sam g. Predsednik priznao da je rodoljubiva stranka i da ne zaslužuje ovakav postupak. Gospoda koja nisu bila narodni poslanici 1928 godine neka znaju da je danas onakva ista situacija i da se stvara ista atmosfera

kakva je stvarana i 1928 godine. (Odobranje na levi). Današnja situacija ima sličnosti sa onom zato što su i danas Hrvati zbijeni u guste redove, a Srbi potpuno razbijeni, u potpunom rasulu političkom i moralnom. Vladajuća partija gleda samo svoje interese i guši zemlju svojim partizanstvom. I danas je ista partiska kombinacija na čelu zemlje kao i 1928 godine, gotovo isti glavni Ministri, isti Ministar Unutrašnjih poslova, isti policijski činovnici, i danas se isti metodi upotrebljavaju kao i onda. Kao što je 1928 godine sva snaga režima bila uperena protivu seljačko-demokratske koalicije i Stjepana Radića, tako je danas sva snaga režima uperena protivu Jugoslovenske nacionalne stranke. Međutim oni politički analfabeti koji su tada mislili kako će procvasti ova zemlja ako ne bude Stjepana Radića, ti isti danas kažu: E, da je Stjepan Radić živ danas bi sve drukčije išlo i danas oni žale što nema Radića u životu. Tako isto kad bi nestalo i Jugoslovenske nacionalne stranke, za neko vreme žalili bi što je nema. Kadgod mi, gospodo, vidimo ovakve pripreme policije, za nas je to znak ne da ona nešto očekuje, već da ona nešto sprema, a da se doista nešto sprma, to se već pokazalo i to će se videti u najskorije vreme. Policija vrši naredenja svoga Ministra i poziva na uzbunu celu zemlju, kad u svome komuniqueu iznosi da Jugoslovenska nacionalna stranka ima sanduke letaka u kojima se govori i o najvišim faktorima u ovoj zemlji. A, gospodo, cela zemlja zna i to se javno govori u novinama da jedna ilegalna organizacija predlaže državni udar. 13 jula ove godine mi smo čitali u svima novinama o tome programu.

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim Vas, gospodine govorniče, da ne govorite o stvarima koje nemaju veze sa ovim pitanjem.

Dušan Ivančević (nastavlja): Ovo što ja iznosim ima veze sa trećom tačkom mog pitanja. I dokle se cela zemlja poziva na uzbunu protiv stranke u čije su kancelarije unesena četiri letka neposredno pre dolaska policije . . . (Protesti kod većine) dotle se nikakve mere ne preduzimaju protivu one stranke koja sprema državni udar i predlaže tabulu razu, a tabula raza znači, g. Devetka, da bi ona vlada, koja bi došla iza ove, imala da pomete i levicu i desnicu i ne samo to nego i da ukine Ustav. (Protesti kod većine).

Ja sam, gospodo, hteo sa ovo nekoliko reči da ljudima dobre savesti i na desnici i na levići skrenem pažnju na ovo što se priprema, ako imaju volje da to zlo koje se sprema zarana spreče. A ja mogu reći samo to da će Jugoslovenska nacionalna stranka i dalje neustrašivo ići svojim putem verna jugoslovenskom narodu, verna Jugoslaviji, verna Kralju i duboko lojalna prema Kraljevskom Namesništvu. (Odobranje na levići — Protesti na desnici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, g. Ivančević je postavio pitanje o prolazu pored ograde Narodne skupštine. On je međutim u svome odgovoru govorio o daleko važnijim stvarima, i ja molim g. g. narodne poslanike da svoja kratka pitanja ne iskorišćavaju u druge svrhe.

Pitanje narodnog poslanika g. Jeremije Protića glasi ovako:

„Danas u 7 i po časova pre podne opšta policija Uprave grada Beograda izvršila je pretres stana g. Blaži Andeliću, bivšem narodnom poslaniku i članu Izvršnog glavnog odbora Jugoslovenske nacionalne stranke, sa stanom u Kralja Milutina br. 2, u cilju pronalaska ilegalnih letaka.

Rezultat pretresa je negativan, jer nije pronađeno ono što se svakako želelo, već je pronađeno samo nekoliko govora g. g. senatora Banjanina, Tomašića i Zeca.

Molim Vas, Gospodine Pretsedniče, da mi na prvoj idućoj sednici izvolite odgovoriti sledeće:

Da li ste voljni, u cilju smirenja političkih strasti, preduzeti korake na nadležnom mestu, da se jednom prestane sa narušavanjem domaće mira ispravnih političkih ljudi, koji su pristalice jedne nacionalne i državotvorne stranke.

Molim Vas itd.”

Gospodo narodni poslanici, slično pitanje pre neki dan postavio mi je i g. narodni poslanik Paštrović, samo se je ono ticalo pretresa prostorija koje pripadaju klubu narodnih poslanika. Ja sam zauzeo jasno stanovište u tome pogledu, smatrajući da je moja dužnost sa predsedničkog mesta i kao Pretsednika Narodne skupštine da učinim sve što je potrebno da se zaštiti imunitet narodnih poslanika. Ali pitanje ovo koje je g. Protić stavio bitno se razlikuje od onoga pitanja, jer kada se radi o jednoj privatnoj ličnosti, Pretsednik Narodne skupštine niti ima prava niti ima dužnost da bude neka vrsta kontrole ili direktora Ministarstva unutrašnjih dela. Zbog toga ovo pitanje Pretsedništva Narodne skupštine ne može se ticati zvanično, ako hoćete tako da se izrazim. Ali, s obzirom na motive, plemenite motive, koji se u ovome pitanju nalaze, radi umirenja političkih strasti, ja sam spreman, iako mi to nije ni dužnost ni pravo, da zamolim g. Ministra unutrašnjih dela da pokloni svu svoju pažnju ovome pitanju g. Protića.

Reč ima narodni poslanik g. Jeremija Protić.

Jeremija Protić: Gospodo narodni poslanici, ja bih vas molio da zadržite hladnokrvnost, kako to dolikuje dostojanstvu sviju nas. Ja ću biti hladan i odmeren. Pre svega, gospodo, ja sam ovo pitanje uputio g. Pretsedniku Narodne skupštine zato, što se je pretres izvršio jednom nacionalnom čoveku u njegovoj kući u svetu nedelju u 7,30 časova, i što su tom prilikom zaplenjeni od strane Uprave grada govori gospode senatora Banjanina, Zeca i Tomašića koji su pod imunitetom i oni su oglašeni kao ilegalni, jer ih je Uprava grada Beograda odnela sa sobom, a protokol je odložen da se da docnije onome kojemu su vršili pretres.

Gospodo, posle pretresa prostorija koji su izvršili pre nekoliko dana u Glavnom odboru Jugoslovenske nacionalne stranke i posle famoznog komuniquea Uprave grada Beograda, mi smo juče imali nov pretres opet u cilju nekog pronalaska ilegalnih letaka.

Gospodo, ako želite da znate kakvi su to letci, ja ću vam sa ovog mesta kazati da je g. Blaža Andelić, koji ima svoja sopstvena kola jednog dana izneo štampane govore gospode senatora koje sam spomenuo i odneo ih svojoj kući u nameri, da ih odnese biračima da bi ih upoznao sa radom Parlamenta.

Gospodo narodni poslanici, ove i ovakve mere Kraljevske vlade, koje se iz dana u dan ponavljaju, a ja ću da vam napomenem još i to da je to isto vršeno i u manastiru Ćokešini u Podrinju, gde je prilikom pretresa naden svega jedan letak Dimitrija Ljotića i slovom jedan letak.

Gospodo, sve te mere, koje Kraljevska vlada preduzima danas, nisu mere za stišavanje i gašenje strasti, nego naprotiv, one pooštavaju i pojačavaju strasti koje su se inače već razbuktale u našoj zemlji. (Milan Lazarević: Prestanite sa letcima!)

Ovakve mere Kraljevske vlade koje se manifestuju preko eksponenta Kraljevske vlade g. Korošca predstavljaju jugoslovenske nacionaliste kao nedovoljno lojalne i odane, rušioce mira, reda i poretka u ovoj zemlji. Ako podemo na taj i takav teren, ako se budemo svrstavali u redove odane i lojalne, ja vas uveravam, da će jugoslovenski nacionalisti biti u prvim redovima (Oduševljeno odobravanje i pljeskanje na levi), ja vas uveravam da ćete i vi sa ove strane (pokazuje na desnicu) biti s nama zajedno.

Gospodo narodni poslanici, juče je izvršena manifestacija o rodendanu dr. Vlatka Mačeka u Zagrebu. Na toj manifestaciji učestvovala su mnoge korporacije, organizacije, defilovale su pored dr. Mačeka koji je bio na belom konju, držani su govori u znaku državnog i narodnog razjedinjenja u ovoj zemlji (Jedan glas sa desnice: Kod nas je sloboda! Demokratija!)

U Slovenačkoj, u Škofjoj Loci, nedaleko od Ljubljane, držane su velike manifestacije prosvjetnih katoličkih radnika, na kojima je uzelo učešća 5000 ljudi. Na toj manifestaciji, kojoj se ja radujem, učestvovao je i Ministar unutrašnjih poslova, kao delegirani predstavnik Kraljevske vlade.

I kamo lepa sreća kad bi se, tako u celoj zemlji radilo, ne bi bilo ovoga potresa, i ne bi bilo ovoga uznemirenja u narodu. Ali dok se tamo tako radi, dotle se u sred prestonice zabranjuju litije i bogomolje za ozdravljenje Poglavara crkve (Burno pljeskanje na levi) najmnogobrojniji vernika u zemlji. Zabranjuje se, gospodo, a zašto?.. (Protesti na desnici — Glasovi sa levice: Neda nam se ni Bogu moliti. — Graja).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim Vas, gospodine govorniče, da se držite primedaba, koje sam na završetku govora g. Ivančevića rekao.

Jeremija Protić (nastavlja): Hoće li oni govoriti ili ja, koji imam reč. (Graja i protesti na desnici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim vas, gospodo, da ne vršite predsedničku dužnost!

Jeremija Protić (nastavlja): I, gospodo, kad je u pitanju ovako delikatno pitanje, koje je pred nama, mi treba da budemo pribrani i gotovi da to branimo sa najvećim dostojanstvom i svaki po svojoj savesti da glasa. A kad je na čelu Ministarstva unutrašnjih dela jedan izraziti predstavnik katoličke crkve, i kad ovakve stvari sprovodi ovde u sred prestonice, onda ja, gospodo, ne mogu da se pomirim sa takvim stavom Kraljevske vlade! (Milan Lazarević: Ministar unutrašnjih dela odgovara za red u zemlji!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine govorniče, molim Vas da završite!

Jeremija Protić (nastavlja) Ja tražim od gospodina Predsednika Narodne skupštine da da pun publicitet i mom pitanju i njegovom odgovoru i mom prigovoru. A znate li, gospodo, da je put kojim se ide jedan ruč-teren i da će neko skliznuti sa toga puta! I kad bi skliznula Kraljevska vlada, ne bi bila šteta za ovu državu, ali će skliznuti jugoslovenska nacionalna misao i državno i narodno jedinstvo. (Pljeskanje na levi).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, prelazimo na dnevni red: Pretres izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Kon-

kordatu između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, potpisanom u Vatikanu 25 jula 1935 godine.

Reč ima izvestilac većine narodni poslanik g. Mile Miškulin. (Pljeskanje kod većine).

Izvestilac većine dr. Mile Miškulin: Gospodo narodni poslanici, ja ću sada samo pročitati izveštaj Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu. Taj izveštaj glasi:

„NARODNOJ SKUPŠTINI

Odbor za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu, zaključenom između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije i parafinomom u Rimu 25 jula 1935 godine, koji je izabran na VIII redovnom sastanku od 22 decembra 1936 godine, na svojim sednicama od 8, 13, 14 i 15 jula 1937 godine, proučio je predloženi zakonski predlog o Konkordatu i usvojio ga u celini sa dopunom §-2, predloženog amandmanom g. g. Predsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova i Ministra pravde, koji glasi:

„Imajući u vidu načelo ravnopravnosti veroispovesti proklamovano u čl. 11 Ustava, ovlašćuje se Ministarski savet, da na predlog Ministra pravde, može, na predlog nadležnih organa dotične veroispovesti i po sporazumu sa njima, putem uredbe sa zakonskom snagom, dati i drugim, zakonom priznatim veroispovestima prava i povlastice koja su data ovim Konkordatom Rimokatoličkoj crkvi, a u granicama učenja, tradicija i stvarnih potreba dotičnih veroispovesti”.

Dostavljajući ovaj izveštaj Narodnoj skupštini, Odboru je čast umoliti Narodnu skupštinu da ga izvoli primiti i usvojiti predloženi zakon o Konkordatu.

Za izvestioca Odbor je izabrao od strane većine g. dr. Mila Miškulina, a od strane manjine g. Milana Banića.

15 jula 1937 godine

Beograd

Sekretar,

Dr. Časlav Nikitović, s. r.

Pretsednik Odbora,

Dr. Vojislav Janjić, s. r.

(odvaja se)

Članovi:

Ljubomir Pantić, s. r., Anton Videc, s. r., Mihailo Lješević, s. r., dr. Vjekoslav Miletić, s. r., Artur Mahnik, s. r., dr. Mile Miškulin, s. r., Karlo Gajšek, s. r., Luka Kostrenčić, s. r., dr. Jure Koce, s. r., Mihailo Lukarević, s. r., Živojin Dimitrijević, s. r., dr. Kosta Kumandi, s. r. (odvaja se), dr. Vasilije Jovanović, s. r. (odvaja se), dr. Ivan Jančić, s. r. (odvaja se), Ivan Prekoršek, s. r. (odvaja se), Milan Banić, s. r. (odvaja se), Velimir Jojić, s. r. (odvaja se), Mita Dimitrijević, s. r. (odvaja se), Josip Cvetić, s. r. (odvaja se).”

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima izvestilac manjine, narodni poslanik g. dr. Vasilije Jovanović. (Pljeskanje na levi).

Izvestilac manjine dr. Vasilije Jovanović: Poštovana gospodo, manjina Odbora za proučavanje projekta zakona o Konkordatu izjasnila se u načelu za to, da se zaključi Konkordat. I sa razloga, koje iznosi u svome izveštaju, ona predlaže Narodnoj skupštini, da se definitivna odluka po tome Konkordatu odloži, kako bi Vlada pokušala, da naknadnim pregovorima sa Svetom Stolicom, dovede izvesne odredbe

Konkordata u sklad sa Ustavom i neotudivim atributima države — zakonima i principom verske ravnopravnosti.

Čineći ovakav predlog, odborska manjina rukovodila se isključivo životnim interesima državnim i nacionalnim.

Mi, gospodo, cenimo religije obzirom na njihovu moralnu ulogu. Mi u njima vidimo jedno od sredstava za suzbijanje subverzivnih tendencija i mi hoćemo crkve, koje će i sa svoje strane da doprinesu ubrzanju završne faze procesa našeg duhovnog narodnog ujedinjenja do definitivnog stvaranja jugoslovenske nacionalne svesti. Hoćemo crkve, koje će da deluju u skladu sa svima veroispovestima, krećući se u granicama Ustava, zakona i ravnopravnosti. Hoćemo Konkordat radi dobrih odnosa katoličke crkve i države bez povrede državnih interesa, pa i ravnopravnosti ostalih veroispovesti i radi duhovnog smirenja našeg naroda. Ali, upravo zato, mi ne možemo primiti svaki Konkordat... (Pljeskanje na levice)... pa ni ovaj Konkordat, jer smo uvereni, da će on imati sasvim suprotne rezultate. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan M. Stojadinović*: Ali to je Vaš Konkordat! — Pljeskanje na desnici. — *Dr. Srpko Vukanović*: Birači Vam to ne veruju! — *Milinko Milutinović*: Kad je naš, što ga donosite pred Skupštinu?! — Povici na desnici: Vaš je, vaš!) — Samo je taj Konkordat, na koji nam pravi primedbu gospodin Pretsednik Kraljevske vlade, bio samo nacrt Konkordata, a Kraljevska vlada je ta, koja ga podnosi Skupštini, kako bi postao definitiv. U tome je razlika između nas i gospode u Vladi. (Pljeskanje na levice).

Gospodo, to su ideje kojima se zadahnula odborska manjina kada je redigovala svoje odvojeno mišljenje. To odvojeno mišljenje glasi ovako. (*Milan Lazarević*: Nismo ga mi potpisali!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodine Lazareviću, molim Vas da na miru saslušate govornika.

Dr. Vasilije Jovanović (nastavlja): Gospodo, odvojeno mišljenje odborske manjine glasi ovako:

„NARODNOJ SKUPŠTINI — BEOGRAD

Izveštaj odborske manjine po zakonskom predlogu o Konkordatu.

Posmatrajući pitanje Konkordata isključivo sa gledišta opštih, nacionalnih i državnih interesa, vodeći računa o tome da je, sem kod katoličke crkve, kod svih ostalih priznatih veroispovesti regulisan položaj prema državi,

stojeći na gledištu pune ravnopravnosti priznatim veroispovestima, kako to propisuje čl. 11 Ustava, potpisani članovi Odbora

jednodušno stali su na gledište

da položaj rimo-katoličke crkve u Jugoslaviji treba da se uredi Konkordatom između države i Sv. Stolice u interesu međuverskog mira i dobrih odnosa između crkve i države.

Potpisani pretstavnici klubova nalaze da podneti predlog Konkordata od 25 jula 1935 godine, koji je Vlada dr. Milana Stojadinovića podnela Narodnoj skupštini na odobrenje, ne odgovara bitnim državnim i nacionalnim interesima i nosi u sebi klice sukoba između pojedinih veroispovesti s jedne i države i Sv. Stolice s druge strane.

Stoga, shodno primedbama koje su pojedini govornici u ime potpisanih klubova učinili pred Odborom, predložili smo u smislu čl. 68 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini,

da Odbor predloži Narodnoj skupštini da se odluka o predlogu zakona o Konkordatu odloži, obraćajući Kraljevskoj vladi pažnju na odredbe čl. 1, 26, 27, 33, 34 i 37 kao i priloga Konkordatu, rezervišući sebi pravo da u plenumu Narodne skupštine stave svoje primedbe i na druge odredbe ovoga Konkordata iste prirode.

Za izvestioca odborske manjine određen je narodni poslanik dr. Vasilije Jovanović.

Članovi Odbora:

Dr. Kosta Kumanudi, s. r., dr. Vasilije Jovanović, s. r., Josip Cvetić, s. r., Ivan Prekoršek, s. r., Mita Dimitrijević, s. r., Milan Banić, s. r., Velimir Jojić, s. r.

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima Ministar pravde g. dr. Nikola Subotić (Pljeskanje kod većine).

Ministar pravde dr. Nikola Subotić: Gospodo narodni poslanici, iz kratkog obrazloženja koje je pridruženo predlogu za ozakonjenje Konkordata koji je zaključen dana 25-VII meseca 1935 godine i potpisan u Vatikanu između Sv. Stolice i Kraljevine Jugoslavije, vidi se: da mi do danas nisu uređeni odnosi Rimo-katoličke crkve u našoj državi. Pri tome se zna da su zakonima uređeni odnosi sa ostalim veroispovestima, izuzevši još jedino Starokatoličku crkvu, koja se naziva i Hrvatska starokatolička crkva. Nesredenost Rimokatoličke crkve u našoj državi potekla je uglavnom od alokucije koju je Papa Benedikt XV održao 21-XI-1921 godine, kada su izgubile svoju snagu sve pogodbe i ugovori koji su ranije bili zaključeni između Sv. Stolice i onih država koje su kao nove postale ili onih koje su se proširile pridruženjem novih prilika. Među te države došla je i naša država, tada Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a sada Kraljevina Jugoslavija.

Naša država primila je ovaj akt Svete Stolice, kome je, u odnosima katoličke crkve, sledovala dugogodišnja praksa sa vidljivom karakteristikom progresivnosti, čiji su rezultati sabrani u sadanjem faktičnom stanju, koje se, u bitnosti i u skoro svim pojedinostima, podudara sa uređenjem, kakovo se normira u Konkordatu, predloženom na ozakonjenje.

Konstatujući produženost i progresivnost takove prakse, ne sme se predvideti, da sve to ne bi bilo moguće i ne bi moglo biti izvodljivo, da je na strani države bilo samo ignorisanje ili samo prećutno odobravanje takovog stvaranja stanja u odnosima Rimo-katoličke crkve, a da tu nije bilo i državne povlađujuće aktivnosti. Kad se dakle traže vrela, iz kojih je potekao ovaj Konkordat, mogu se naći u konstataciji, koju smo ovde postavili, a kojom se proširuje i krug odgovornosti, vremenskih i ličnih, za stvaranje ovog Konkordata i njegovo ostvarenje. (Uzvici kod većine: Tako je!) Dobijajući sada zakonsku namenu da bude osnov i regulativ odnosa Rimo-katoličke crkve u našoj državi, Konkordat mora dobiti priznanje na sticanje one prednosti koju i kodifikacije, kojima se mogu praviti i opravdane zamerke, uvek imaju nad krutom stvarnošću, koja ne prima i ne sluša prigovore.

Ovim je dato prvo i glavno opravdanje za Konkordat, koji je danas jedini mogući pravni oblik za uređenje odnosa sa Rimo-katoličkom crkvom. (Odobranje i pljeskanje kod većine — Žagor i upadice na levice: To nije tačno!)

Nužnost ovakovog rešenja tog krupnog i teškog pitanja postajala je sve jača i jasnija od časa, kad je država uredila odnos sa ostalim veroispove-

stima, izuzevši još Hrvatsku staro-katoličku crkvu. I odveć je očigledna štetnost za vrhovne državne interese, koju bi donosilo produženje izuzetne nesrednosti Rimo-katoličke crkve. Ova se nesrednost izjednačuje sa postojanjem vredanjem ustavnog načela o ravnopravnosti usvojenih veroispovesti. (Odobranje kod većine. — *Dr. Mirko Došen*: I stvorili ste neravnopravnost!) Uredjenje Rimo-katoličke crkve, u obliku predloženog Konkordata, mora imati za posledice uklanjanje svih onih opasnosti, koje sobom donosi dugo stradanje ovog ustavnog načela. (Burno odobravanje i pljeskanje kod većine). Svoju vernost tom načelu i rešenost da ga u potpunosti ostvari, Kraljevska vlada je htela izraziti i u predloženom amandmanu. (Uzvici na desnici: Tako je!) Ovim se daje drugo, ali ne manje važno opravdanje za Konkordat i predloženi amandman. (Uzvici na desnici: Tako je!)

O korisnosti Konkordata, a sa gledišta naše spoljne politike govorio je sa punom kompetencijom Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova g. dr. Milan Stojadinović. (Burno pljeskanje na desnici i uzvici: Živeo!) I ako ta strana ne spada u nadležnost Ministra pravde, ja ću ipak dozvoliti sebi da ponovim i istaknem dva momenta iz te oblasti, od kojih je jedan šireg značenja, a drugi specijalan. (*Dr. Vojislav Došen*: Hoćete li i o menici govoriti — Protesti na desnici). Svi susedi naše Kraljevine rešili su pitanje uredjenja odnosa sa Rimo-katoličkom crkvom. (Žagor na levisi — *Jovan Zdravković*: Ali ne na ovaj način!) Interesi naše države zahtevaju da i ona to učini, jer se ne sme dozvoliti, da se širi mišljenje i uzima korena uverenje, da samo Kraljevina Jugoslavija to ne može učiniti, ili da neće da to učini . . . (Protesti na levisi — Pljeskanje na desnici) . . . ili da ne zna rešiti jedno pitanje, koje za nju ima presudnu važnost. (Odobranje na desnici. — Protesti na levisi. — *Mustafa Mulalić*: Ne znate na pamet!) I na pamet mogu sve da vam kažem. (Prigovori na levisi) Ja sam pre Vas naučio pisati, gospodine! (Odobranje na desnici).

Prostrane teritorije naše države potpadale su dugo vremena pod vlast biskupa, čija su sedišta sada u inostranstvu. Tako je jedan znatan deo Hrvatske pod vlašću biskupa u Pečuju u Madarskoj. Ta pravna zavisnost traje i dalje, jer nije prekinuta stvaranjem apostolskih nuncijatura, koje imaju privremeni karakter. Još se u molitvama spominju crkvene starešine iz inostranstva. (*Dr. Janko Baričević*: I Papa je u inostranstvu!) On je vrhovni starešina! To je vrhovni sveštenik te crkve. (*Dr. Janko Baričević*: Kako govorite, za Boga miloga?!)

Očigledna je dakle štetnost ovakove situacije, jer ona izaziva utisak o provizornosti državnih granica i slabi državnu ideju u narodu na državnim granicama. (*Dr. Janko Baričević*: Nesreća je, kad se ovakva argumentacija donosi sa strane Vlade! — Žagor).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, molim vas, da ne upadate u reč gospodinu Ministru. Molim vas, da se držite strogo parlamentarnog reda! (*Dr. Janko Baričević*: Znate, gospodine Pretsedniče, onu staru: Upadice se prave u Parlamentu!)

Ministar pravde dr. Nikola Subotić (nastavlja): Ovde sa punom odlučnošću može se kazati, da saveti državne mudrosti diktuju uredjenje Rimo-katoličke

crkve u našoj državi sredstvom predloženog Konkordata.

Nikada i nigde nije bio lak posao stvaranje Konkordata. Iz istorije svih zaključenih Konkordata zna se da ni jedan Konkordat nije izišao bez teških podvojenosti mišljenja i bez uznemirenosti duhova. Takav je bio slučaj i sa Konkordatom koji je god. 1855 zaključila Sveta Stolica sa austrijskim carem Franjom. (*Mustafa Mulalić*: Sa apostolskim carem!) Nije dakle teško razumeti koliko je mučan posao bio stvoriti ovaj Konkordat, kad se pri tom ne izgubi iz vida komplikovana konfensionalna struktura u našoj državi. Pa ipak se ovom Konkordatu moraju priznati izvesne prednosti nacionalno-političkog karaktera, kao što su tekst zakletve koju će polagati biskupi i sloboda bogoslužnja na staroslovenskom jeziku. (Pljeskanje na desnici). I ako u tačci organizacije jerarhije ima strana, koje ne zadovoljavaju . . . (Graja i prigovori na levisi) mora se istaknuti da sam Konkordat priznaje mogućnost izmena i ispravaka koje će se postići sporazumom sa našom vladom (Pljeskanje na desnici — Glasovi na levisi: Ono što priznajete da ne valja ispravite sada — ne možete odlagati!).

Kao i svako ljudsko delo i Konkordat nije savršen (Odobranje na desnici) . . . u njemu ima izvesnih nedostataka, od kojih su neki samo tehničke prirode. To se daje objasniti time, što je na našoj strani za sastavljanje pravnih akata izostala potrebna saradnja stručnih lica.

Ja sam pak sklon verovati, da otuda, t. j. da iz tih nedostataka neće izlaziti teškoće, koje se neće moći savladati (Prigovori i protesti na levisi) jer imaju mogućnosti za dve vrste sukoba: političke prirode ili strogo juridičke prirode. Prvi se rešavaju sporazumom i prijateljskom saradnjom sa vladom i nema opravdanoga razloga za verovanje da će rešavanje takvih pitanja ostati bezuspešno. Drugi sporovi rešavaju se pred sudom, i tu se primenjuju jedino naši državni zakoni . . . (Burno pljeskanje na desnici) i primenjivaće se jedino naši državni zakoni (*Dr. Janko Baričević*: Merodavni su kanoni katoličke crkve iz čl. 37! — *Dr. Mirko Došen*: Niko od vas ne veruje da je Konkordat dobar!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, molim za mir.

Ministar pravde dr. Nikola Subotić (nastavlja): Kao Ministar pravde ja sam dužan, već u ovome času, dati izraza svojoj zabrinutosti, da će odredbe Konkordata o braku, o bračnom sudenju i o mešovitim brakovima izazvati pravnu pometnju u našoj državi. (Pljeskanje na levisi! — Graja u dvorani). Ta se pometnja neće nikako osetiti na području Apelacija beogradske i skopljanske, na području Velikog suda u Podgonici, a neznatne će biti reperkusije na području Apelacije zagrebačke i sarajevske. Najteže će biti tangirano područje Apelacije novosadske, a zatim područje Apelacije splitske i ljubljanske.

Ovim je izazvata potreba brze kodifikacije bračnog prava, nezavisno od dosadašnjeg rada, sabranog u poznatoj predosnovi Gradanskog zakona. (Burno odobravanje u centru i na desnici — Protesti na levisi).

Nužnost još jedne kodifikacije istupa na dnevni red. To je hitno donošenje jednog dobrog zakona o međuverjskim odnosima. (Burno odobravanje u centru i na desnici). Time će se iskupiti i greh dosa-

dašnjih propuštanja u tom pravcu, od čega su vidljive štetne posledice (Usklici kod većine: Tako je!)

Završujem ovo kratko izlaganje sa molbom Kraljevske vlade, da Narodna skupština primi ovaj zakonski predlog, jer to zahtevaju vitalni državni interesi (Burno i dugotrajno odobravanje u centru i na desnici i uzvici: Živeo!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima izvestilac većine narodni poslanik g. dr. Mile Miškulin.

Izvestilac većine dr. Mile Miškulin: Gospodo narodni poslanici, ja moram iskreno priznati da još nisam izašao na ovu govorničku, časnu tribinu, da govorim o jednom tako važnom i tako delikatnom pitanju, gde bi bila moja savest tako spokojna, a moje osvedočenje tako čisto, pa ipak malo zalomljeno jednom zebnjom. Ali zašto? Ne zato da bi se bojao za ishod ove stvari, nego se bojim za dostojanstven ishod onoga o čemu ima ovaj visoki Dom konačno svoju odluku da donese.

Za želiti je, gospodo narodni poslanici, da ova naša diskusija o ovako važnom predmetu bude na visini našeg položaja i našeg zadatka, a i sa važnošću predmeta o kome raspravljamo.

Ja nikako ne mogu zamisliti da mi u ovome času ne bismo bili dorasli ovoj zadaći, koja nam se nameće, da naime ne bismo mogli kritički i objektivno ovu stvar prostudirati, tako da možemo svoj sud doneti onako kako diktiraju dobro shvaćeni državni interesi i interesi celokupne, — opetujem celokupne, — naše nacije. (Živo odobravanje u centru i na desnici). To je tim lakše kada se zna da ovo nije predmet koji bismo mogli tretirati sa jednog partijskog, stranačkog stanovišta. (Odobrovanje na desnici i usklici: Tako je!) Naprotiv, ovo je predmet, koji nije svojina ni opozicije, ni vlade. Zato niko od nas sa strane jednih razloga, a najmanje sa razloga bilo osobene politike, bilo stranačke politike, a ja velim, bilo i delimično sa verskih razloga, ne sme promatrati celo ovo pitanje.

Ja velim, ovaj Konkordat nije čedo ove Vlade. On se rasteže (Glasovi na levisi: Oho! Oho!) Molim, molim, ja ću sve priznati, — on se rasteže od 1922 godine do danas, dakle on je čedo svih vlada i svih režima, dakle to je stvar države i to je krupno državno pitanje. (Burno odobravanje u centru i na desnici. — **Dr. Janko Baričević:** Druge su vlade samo koketirale sa tim pitanjem!) Janko, molim te, pričekaj, možda ću odgovoriti i na to!

Pa, gospodo, kakvo je delovanje bilo Vlade dr. Milana Stojadinovića? Bilo je samo u tome da ga po svome punomoćniku, nakon što je taj Konkordat bio sasvim dovršen i zaključen i zreo za potpis, da ga, velim, po svome punomoćniku potpiše. A sada, po svojoj savesti, po svojoj dužnosti i po svome pozivu ona hoće da ga ratificira i on se mora ratificirati. (Dugotrajno odobravanje u centru i na desnici. — Glasovi na levisi: Oho, oho, dakle mora?!). Gospodo, da se razumemo. Ona ga mora ratificirati sa razloga toga, jer je svesna i osvedočena svega toga, a ja se nadam, da tu svest i osvedočenje mi svi vidimo, da danas državna nužda i državna čast traže, da se taj Konkordat ratificira. (Živo odobravanje u centru i na desnici — Prigovori na levisi).

Moram na žalost to konstatovati da tretiranje ovoga predmeta u javnosti odmah u početku nije bilo sretne ruke. Prešlo se je na teren partijske politike. (Burno odobravanje u centru i na desnici i uskli-

ci: Tako je!) Stvar je okrenuta sa nogu na glavu i zato su i posledice morale biti štetne.

Stvorila se jedna atmosfera mučna, ali ja velim mučna ali dosta i umjetna, ali radi toga jer je umjetna ne može biti trajna, nego samo prolazna. (Usklici na desnici: Tako je!)

Ali, ja ipak mislim da ovo tmurno nebo već se po malo razvedrava. Ne velim da je vedro i da sunce sja, ali ima znakova, vanjskih znakova, da imamo prava to zaključiti. Ako hoćete, ja mislim, da neće biti daleko od istine ako ustvrdimo da čak i organizacije i predstavnici zvanične srpske pravoslavne crkve već danas malo, ne velim sasvim, ali delimično, uviđaju da sve one bojazni, koje su pre mislili da stoje, danas ili ne opstoje, ili sigurno u onoj meri ne opstoje, da se ova stvar ne može mirno i bez strasti raspravljati.

Ja posve razumem i ne tvrdim da crkva pravoslavna deli naše mišljenje o Konkordatu i da se saglasila sa ratifikacijom Konkordata. . . (Žagor na levisi) To nisam mislio. (Žagor).

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim g. g. narodne poslanike da dozvole g. poslaniku da produži svoj govor.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Ja sam ovo spomenuo da mogu doći do zaključka da je sasvim razumljivo da je jedna ovakva atmosfera morala doći i učiniti jednu stanovitu uzbunu i kod pojedinih naših drugova u ovom Parlamentu, ali znam i to da će i oni znati i osvedočiti se da je sve to prolazno.

Ja sam ove generalne napomene stavio na čelo svoga govora zato, jer držim da je to bilo potrebno obzirom na ove predispozicije, a potrebno je radi toga da se mi ovih opsena otresemo, a treba da se otresemo i da donesemo svoj sud nenatrunjen ničim, da ga damo savesno i zbog toga što to odgovara državnim interesima. (Žagor i protesti na levisi).

Gospodo narodni poslanici, ja puštam po strani da analiziram i razjašnjavam čist istorijat Konkordata. To je suviše. Ja samo spominjem da je, pre no što je ovaj Konkordat sa nama sklopljen, Sveta Stolica posle rata sklopila Konkordate sa sledećim državama: Litvom, Bavarskom, Poljskom, Rumunijom, Letonijom, Italijom, Pruskom, Badenom, Nemačkom i Austrijom. (Žagor na levisi).

Kako se vidi, većina je Konkordata sklopljena po prilici ovako kao što je ovaj. Ova je napomena važna zato, jer mnoge odredbe ima naš Konkordat koje su posve slične njima. Ako uvažimo da je najveći broj odredaba skoro identičan iz Konkordata sa Austrijom, Poljskom, Italijom i donekle Rumunijom, onda se mora zaključiti da ove odredbe, koje su ovako identične ne moramo uzeti, smatrati i držati da su to osobiti ustupci, prerogative, preimućstvo, koje je naša država dala rimskoj Stolici, ne znam iz koga razloga, ili možda iz one naše aljkavosti, kako to g. Banić kaže. Šta više moramo zaključiti, a to moram naročito naglasiti, da se ovaj Konkordat pridržava onih načela, kojih se Sveta Stolica pridržavala kroz vekove praveći Konkordate sa drugim državama i da će se sigurno tih načela i docnije pridržavati. I mi ne treba da zaboravimo da nikad u istoriji Sveta Stolica nije sklapala Konkordate, koji bi bili izašli iz okvira načela suvereniteta i univerzalnosti katoličke crkve, i ta načela kad bi hteli Konkordat morala su biti neosporna, usvojena i kroz Konkordat i provedena.

E sad, gospodo, uvažiti manji deo odredaba nije ništa drugo nego sankcionisanje onog pravnog sta-

nja koje je kod nas postojalo. Samo to stanje, kako je rečeno i kako ću imati prilike kasnije govoriti, posve je nesređeno, pa to pravno stanje kod primene nisu razni režimi jednolično shvatili iz razloga političkog ili nepoznavanja stvari, i onda je razumljivo da je Konkordat, odnosno Sveta Stolica, sa svoje strane htela i morala da sankcionira ovo stanje koje je već ovde bilo. I sad, gospodo, nemojte se ljutiti što ću reći: pa nekoliko odredaba i to baš, ako hoćete, onih drastičnih uzeto je iz Ustava i zakona Srpske pravoslavne crkve. (Dr. Vojislav Janjić: To nije tačno — Jedan glas sa leveice: To pričate napamet!)

Pretsednik Stevan Ćirić: G. Janjiću, molim da ne upadate u reč.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Gospodo narodni poslanici, ja ne idem u istoriju tih Konkordata, ja idem u suštinu same stvari, hoću da odgovorim na jedno pitanje da li je ovaj Konkordat nama bio potreban i da li ga je ovakvog kakav je zbilja moguće prihvatiti. Da na jedno pitanje možemo odgovoriti, da li je naime ovaj Konkordat za našu državu bio apsolutno nužan... (Dr. Janko Baričević: Ne ovaj!)... iz razloga unutrašnje političkih ili iz razloga vanjskih? Ja na ovo pitanje odgovaram: da jeste.

Da odgovorim na drugo pitanje, da li je ovaj Konkordat po svojim odredbama takav da bi bio prihvatljiv, odnosno da li su te odredbe u tako teškoj protivnosti s temeljnim interesima državnim i nacionalnim, da bismo sa ovih razloga mi ovaj Konkordat mogli odbiti i posle toga što sam ja na prvo pitanje odgovorio potvrdno. Ja mislim da ne bi bilo ni velika politička mudrost ni dovitljivost... (Dr. Vojislav Došen: Nie nije bilo) ... ne bi bilo, velim puno politički mudro i dovitljivo da ne zametimo i ne vidimo da je zbilja ovaj Konkordat jedno državno-pravno versko pitanje, da tako grubo rečemo. A, gospodo, ne zaboravimo, da je ovo jedna vrsta ugovora gde dolaze do izražaja i moraju doći dve volje i tu mora doći ono načelo: do ut des, facio ut facies, — znači: ja nešto dajem i moram nešto da dobiem. To je pravna životna istina! (Graja na levice). Gospodo, istina je, doduše, da naš Ustav zajemčuje versku ravnopravnost u svome članu 11, ali, isto tako, i da tu versku ravnopravnost treba izgraditi.

Ja neću govoriti koliko tu ima raznih teorija na koji se način to rešavalo, ali je naša država uzela načelo i metodu tu, da sa svakom veroispovesti posebnim zakonom reši verski odnos sa njom, i mi vidimo da je ona sa svima drugim veroispovestima osim katoličke crkve te odnose regulisala. Ja ću ovde odmah jednu malu nijansu političku da kažem, pa naša nedavna politička prošlost uči nas da se ovo nepoverenje već odrazilo u našem javnom političkom životu, jer je u ne malo navrata katolička crkva i protestovala i žalila se protiv metoda i postupaka raznih režima, tvrdeći sa pravom ili nepravom, da su njeni interesi oštećeni i da se preko njih bezrazložno prelazi. I sad je sigurno bilo više puta da se je ovaj glas predstavnika katoličke crkve čuo i vani, opet veleći ne pitajući za opravdanost, i da, iskreno govoreći, ta stvar nije uvek bila niti je mogla biti indiferentna državi. I sad razumite, gospodo, nemojte me krivo shvatiti, da ja neki radikalizam ovde ispovedam, da mi ne smemo zaboraviti, da se naš državni organizam sastoji iz tri elementa: Srba, Hrvata i Slovenaca, da su od ta tri, dva elementa u većini — Hrvati i Srbi katolici, i da se nužno neraspoloženje katolicizma mora podrža-

vati u našim nacionalnim prilikama, dakle u našoj politici. Pa idimo dalje, ovo je bila ona crna nit koja se provlačila i provlači kroz naš život, pa je zbilja već bilo u redu, s obzirom na haotičnost odnosa sa katoličkom crkvom, da se ti odnosi sa njom srede, i to se sređivanje zaista Konkordatom postizava. Konačno, pa istorija politička naše države pokazuje, da naša država nije nikad išla, niti je imala razloga ni potrebe da bi htela kakve borbe sa drugom kojom verom, jer je uvek ispovedala načelo potpune verske ravnopravnosti i, prema tome, verske trpeljivosti. Ergo, ako ovako stoji, onda je sigurno da je rešenjem spora sa katoličkom crkvom, rešen jedan veoma veliki problem politički u korist države, a i katoličke crkve. Do koje mere, to ćemo docnije videti. Ja mislim i neću se dugo zadržavati, jer koliko znam stanovište leveice i većine niko nije protiv Konkordata, i sad, molim, dolazim do onoga, priznajem šakkljivog pitanja, da li je ovaj Konkordat kao takav prihvatljiv. (Dr. Vojislav Janjić: To je sva razlika). Može se prihvatiti, odgovaram u ovom pravcu, a sad se vraćam detaljnije na odnose pravoslavne i katoličke crkve, te da vidimo kakvi su ti odnosi.

Već je u više prilika istaknuto da u našoj državi ima ništa manje nego šest pravnih područja koja interesuju odnose katoličke crkve. Tu je u prvom redu Dalmacija u kojoj vrede pravni odnosi austrijskih zakona, odnosno danas po majskim zakonima od 1874 godine, koji su došli nakon odkaza Konkordata od 1855 i zadnje godine.

I onda dolaze pravni odnosi u Hrvatskoj, gde je u važnosti Konkordat od 1855 godine, jer Hrvatska, posle ukinuća apsolutizma, nije taj Konkordat stavila izvan snage. Zatim dolaze Bačka i Međimurje, gde i danas vrede mađarski zakoni, pa onda dolazi Bosna i Hercegovina gde je Austrija napravila specijalan zakon i, najzad, dolazi konkordatno stanje u Srbiji od 1914. godine i konkordatno stanje u Crnoj Gori od 1887. godine.

Sada, gospodo, dopustite mi da istaknem jednu temeljnu misao. Svaka moderna pravna država još kod svoje organizacije nastoji i smatra svojim primarnim zadatkom da kod svih vera provede organizaciju i da svoje odnose s njima sredi i dovede ih u potpunu harmoniju sa državnom organizacijom. Taj primarni zahtev jedne države mora i nas potstaknuti da i mi o ovome vodimo računa i da i mi u ovoj prilici tako postupimo. Već sam malo pre kazao da su pravni odnosi sa drugim verama u našoj državi već rešeni. Tako, odnosi sa pravoslavnom crkvom rešeni su 1929. godine. Pa onda rešeni su odnosi sa Jevrejima, pa su rešeni odnosi i sa pripadnicima islamske vere 1936. godine, a rešeni su i sa evangelističkom crkvom, dakle sa svima crkvama, samo je to stanje kod nas ostalo još nerešeno sa katoličkom crkvom. Zaista je, stoga, i bilo želeći, i držim, da ne bi smelo biti ni jednog režima, ni jedne vlade i ni jednog sistema pa, ako hoćete, i mi jednog građanina u ovoj zemlji koji ne bi uvidao da se nesređivanje odnosa sa katoličkom crkvom u našoj državi ne može i ne sme više tolerirati i podnašati.

A sad, gospodo, dopustite mi da uđem u jednu malu nijansu koja, strogo uzet, i ne spada u materiju o Konkordatu. O tome se u ovim kritikama i brošurama ništa ne govori, ali se u četiri oka puno puta tvrdi da se zaključivanjem Konkordata katoličkom kliru daje sloboda ne samo u kulturnom i prosvetnom nego i u političkom pogledu. I, kako se prstom upire

na neko pomankanje nacionalnosti kod katoličkog klira, a Konkordatom bi ovom kliru bio još više omogućen politički rad koji nije dosta poćudan interesima nacionalnosti naše države — u tome se vidi neka opasnost. Kad bi sve to i bilo, gospodo, ja imam da kařem to, da se nedonořenjem Konkordata u ovom pogledu ne bi ništa izmjenilo, dok bi se napotiv donořenjem Konkordata moglo mnogo više učiniti.

Međutim, ja sam osvedočen da bi donořenje Konkordata posve obrnuto delovalo i moralo delovati. I onda, gospodo, mi Srbi, Hrvati i Slovenci možemo sa ponosom gledati na naš klir u daljoj i bližoj prošlosti. Pa zar mi, gospodo, svi ne znamo šta je značilo za Kraljevinu Srbiju i za našu državu pravoslavlje? Znano je da je ono sa puškom na ramenu i perom u ruci izvojevalo slobodu ne samo Kraljevini Srbiji nego učinilo i lavovski deo za stvaranje Jugoslavije. A s druge strane moraćemo priznati, priznati istinu, da mi, Hrvati i Slovenci, imamo čitavu plejadu svetlih lica koja imaju velike zasluge ne samo prosvetne i kulturne za napredak našeg naroda nego i velike zasluge za našu nacionalnost ili, ako hoćete, jugoslovensku ideologiju, koja se uokviruje u jugoslovenskoj državnoj politici. Ja u tome pogledu, izvinite što se malo udaljavam, ali nije na odmet, neću spomenuti ni Štrosmajera ni Račkog, koji su otišli daleko, ali ću vam navesti na primer jednoga Pavlenovića, koji je bio preporoditelj Dalmacije i glavni zagovaratelj spajanja Hrvatske sa Dalmacijom. Isto tako jako je spomena vredan jedan Slomšek, jedan veliki organizator Krek, pa jedan veliki Jugosloven koji uživa nepodeljeno poštovanje celoga naroda kao što je Jeglič, pa Spinčić, i drugi. Pa bih mogao spomenuti vam, možda ćete se vi sada uvrediti, i jednog današnjeg velikog državnika, koji možda danas ima i nekih antipatija, ali koji neposredno ima vrlo velikih zasluga u čitavoj istoriji jugoslovenske politike. Pa reći će mi se, možda, gospodo: ali ono je prošlost, nije današnjost; ono što bi govorile duše onih onda, nije u dušama ovih današnjih! No, gospodo, mi ne smemo nikako pomisliti da i danas ne bi gro klera katoličkog, hrvatski i slovenački, bio takav da u njima ne bi bilo mnogo odličnih vrednota, koji, doduše, danas nisu aktivni, ali koji će biti aktivni ako mi budemo imali razumevanja za njih. (Odobranje kod većine). Pa, gospodo, mi tim ljudima treba da damo neku podršku, treba da im damo neka srećstva. I ako mi ovim prvim elementarnim zakonom pomirimo katoličku crkvu sa državom, mi ćemo nesumnjivo napraviti jedno veliko političko delo (Živo odobranje kod većine).

Dozvolite mi, gospodo, da spomenem još nešto. Ne bi trebalo zatvoriti oči ni pred tom okolnošću da preko jedna trećina građana naše zemlje nije po svojim predstavnicima pretstavljena u ovom Domu, i da su većina od njih Hrvati i katolici, pa dozvolite mi da kařem, da bi malo drukčiji bio danas tok ove rasprave, kada bi i oni bili ovde. Ja vam ovo ne govorim radi nekog inata ili radi neke zloradosti, nego vam samo naglašavam kao jedan mali memento.

A sad dozvolite mi, gospodo, da kařem i to da ja po svojoj duši duboko štujem, i to podvlačim, velike umne i moralne vrednosti gospode i na levoj strani ove Kuće i nikada ne bih mogao dovesti u sumnju njihovu nacionalnost i ljubav za državu. Ja sam doduše bio i ostaću protivnik one politike sa kojom su oni mislili svoje osnovne misli aplicirati na život.

I prema tome ja niti želim, niti hoću, niti mogu davati kakve političke lekcije lijevoj strani ove Kuće, ali dozvolite, meni se čini da niste izabrali ni zgodan momenat, ni dobar predmet gde ste ujedinili sve svoje snage da srušite prihvata ovog Konkordata. (Burno pljeskanje na desnici). A zašto niste, to je ono što hoću da kařem. Kada bi vam uspjelo, što ne verujem, upamtite, posljedice bi bile daleko gore i katastrofalnije nego što ih vi očekujete i nego što ih vi želite. (Jedan glas sa levice: To ti, Mile, znaš mnogo više nego mi!) Ja ću da zaključim svoju misao, molim samo malo strpljenja. Vi mislite da će se time zaštititi krupni državni i nacionalni interesi, koji su ugroženi ovim Konkordatom, a ja velim, da bi oni zaista bili ugroženi onda, kada bi vi uspjeli, a najbolje zaštićeni ako se ovaj Dom stavi na sasvim protivno stanovište. (Dr. Janko Baričević: Tvrdnja je postavljena, dajte obrazloženje: zašto? — Dr. Mirko Došen: Vi ste naprednjak a branite ovaj Konkordat! Tempora mutantur, gospodine Miškuline!). Hvala Bogu, ja sam trideset godina bio napredni jugoslovenski nacionalista, pa ni sada neću biti drugo. (Dr. Mirko Došen: Zato ga i sada branite!).

Gospodo, ja neću da se upuštam u pojedinosti ovog Konkordata. To je stvar za kasnije, kada se bude raspravljalo u pojedinostima i ja ću imati prilike da i o tome poblize govorim.

Ja ću samo da spomenem dvije stvari, koje su i danas ovdje bile istaknute, a koje su veliki plus u Konkordatu: To je pitanje razgraničenja i pitanje glagoljice.

Poznata je stvar, da se je katolička crkva sastojala od više provincija, koje su uskoro bile zasebne i samostalne, ali su podvrgnute Sv. Stolici. Na granici naše dražve imate čitav niz naših područja, čija sedišta su bila s onu stranu naše državne granice, a koja su u crkvenoj jurisdikciji spadala pod inostrane katoličke crkve.

Za ilustraciju ovoga navodim da u Sloveniji ima 14 parohija koje su spadale pod Kršku biskupiju a sjedište je bilo u Celovcu, dakle u Austriji. Čitavo Prekomurje obuhvatalo je 17 parohija koje su spadale pod Biskupiju sombatheljsku i veliki dio Baranje sa 13 parohija i gotovo čitava Bačka bila je sa sedištem u Mađarskoj. Banat pod Banatskom biskupijom u Temišvaru, u Rumuniji. Katolici iz Albanije bili su pod arcibiskupijom u Skadru, a Biskupija ninska, pre pod Nadbiskupijom zadarskom, danas je pod državnim suverenitetom Kraljevine Italije (Dr. Mirko Došen: Danas svi spadamo pod Rim!).

Obzirom na ovu poraznu stvarnost sasvim je opravdano, a to je dokazano, naša je država od ujedinjenja nastojala i nastoji da se naša crkvena područja po svemu odvoje od inostranstva i prisajedine duhovnoj vlasti naše crkvene katoličke organizacije na teritoriji naše države. Nije se, naime, moglo dozvoliti da inostrane organizacije vrše makar i nominalnu jurisdikciju na našoj teritoriji. Sveta Stolica je to načelno priznavala, ali je njezina diplomacija vezala i to pitanje sa pitanjem uredenja odnosa katoličke crkve sa Kraljevinom Jugoslavijom. Gospodo, ja ne bih hteo da izazovem opet malu uzbunu. Nemojte misliti da je ovo tako nevažno pitanje. Pa, zaboga, ako hoćete, ovim se konačno, makar u crkvenom katoličkom pogledu definitivno ureduju, u glavnom za sva vremena, granice naše države Kraljevine Jugoslavije. (Pljeskanje na desnici — Protesti i

smeh na levič). Smisao se znade, valjda vi znate šta sam hteo reći!

Gospodo, sada da se vratim na pitanje uporabe glagoljice u našoj državi. Ovo pitanje se raspravljalo i raspravlja već više stotina godina, čak i od Svetog Ćirila i Metodija, Grgura Ninskog i Kralja Tomislava i td. i većito je bilo na tapetu u raznim epohama i raznim pozicijama. Ono se danas ovim Konkordatom definitivno i po mom mišljenju sasvim povoljno rešava. Svi naši pretšasnici i te kako su se imali boriti protivu krutog latinitizma, koji je bio nekompromisiran i nepopustljiv u tom pitanju s obzirom na univerzalnost katoličke crkve. Pa već iz toga sledi da je ovo zbilja velika privilegija, i ako hoćete, to je velika derogacija celokupnog karaktera katoličke crkve. Molim vas, kolika je važnost polagana na ovo pitanje, neka svedoče ove dve male činjenice. Pa Franja Josif, bivši car austrijski, našao je za potrebno da piše lično list Leonu XIII gde tvrdi da je pitanje glagoljice pogibeljno i da se ima sprečiti jer kvvari prestiž same države. Zašto? Jer se pripisivalo pitanje glagoljice panslavističkim strujama i propagandi pravoslavnoj, kako se onda sa zvaničnog mesta tumačila i terminirala jugoslovenska misao.

Gospodo, ja se još moram osvrnuti na jedno, a to je: mi moramo ipak poznati momente i prilike i odnose, u kakvim je sve odnosima Konkordat sklaпан i stvaran. Sigurno je jedno, a to je sledilo iz moga predašnjeg izlaganja, da je katolička crkva imala troje pred očima. Prvo, da postigne ono što je načelno bilo; drugo, da saobrazi Konkordatom svoje odnose sa našom državom kao što je to učinila sa drugim državama; i treće, da dovede katoličku crkvu u potpunu ravnopravnost sa drugim veroispovestima na teritoriji naše države.

To su, gospodo, osnovne misli. Stavljanje, dakle, prigovora osnovnim mislima nije bilo osnovano, nije bilo barem osnovano u onoj meri, u kojoj se to ispoljavalo. Ipak ako bi pošli tom logikom, onda me izvinite, mogli bi se pripadnici katoličke vere, neću reći buniti, ali žaliti onda, kad je donošen Zakon o srpskoj pravoslavnoj crkvi 1929 godine, što pre država nije bila stisnute ruke u odnosima prema pravoslavnoj crkvi. Ali vidite, katolička crkva se nije bunila, nije protestovala, nije demonstrirala, jer je trpela i bila dostojanstvena, jer je znala i verovala, da će doći vreme da se reše i njezini pravedni odnosi, kako to odgovara načelima ravnopravnosti i verske trpeljivosti.

Opetujem da nisam hteo da ulazim u pojedinosti (Dr. Vojislav Janjić: (obraćajući se Petru Bogavcu) — Ti si bio protiv Konkordata! — Ti si prvi zvono digao protiv Konkordata! Najstrašnije članke protiv Konkordata napisao je Petar Bogavac. Pročitaću ti ih, Pero družel!)

Gospodo, da vas puño ne zamaram. Hoću da rezimiram. Kad se sve ovo uoči, rasčlani i kritički prosudi, onda moramo doći samo do jednoga zaključka, a taj je zaključak: da je ovaj Konkordat zaista bio potreban, jer ga je diktirala državna nužda i razlozi unutrašnje-politički i vanjsko-politički, onda da je ovaj Konkordat prihvatljiv i s obzirom na njegove uredbe, koje, ako se i mogu kritizirati, nisu takve prirode, da bi dolazile u toliku protivnost sa državnim nacionalnim interesima, da bi mogli i smeli Konkordat odbiti ili odgoditi.

Gospodo narodni poslanici, naša Vlada stavljena je pred jednu alternativu: ili prihvati ili otkloni. Ja o odgodi ne govorim. Zašto? — Ne govorim o odgodi zato, jer je smatram gorom nego samim otklonom. Jer odgoda nije ništa drugo, nego maskiranje otklone. Ako hoćete, časnije je otkloniti, pa navesti stvarne razloge nego se maskirati sa otklonom, a drukčije misliti.

Gospodo, sada je druga stvar, molim vas, ja znam i težinu reči koju kažem danas u ovim prilikama i u ovome času, kako se sada stvar razvila — otkloniti ili odgoditi Konkordat, značilo bi kapitulaciju države pred jednim napadom... (Protesti na levič)... koji zaista nije u saglasnosti sa državnim interesima. (Pljeskanje na desnici — Protesti na levič). Ali ja idem, gospodo, još dalje. Te kapitulacije ne sme biti ni od koga, pa ni od jedne verske institucije, pa makar ta verska institucija bila tako važna u prošlosti, makar bila jaki faktor za danas, i makar bila dragocena njezina usluga za budućnost. (Pljeskanje na desnici).

Svi mi znamo šta je srpska pravoslavna crkva bila i jeste za državu. Ko bi se ikad usudio u tom pravcu i najmanju senku na to baciti! Ali šta više ja verujem u onu tradicionalnu hrišćansku ljubav i bratsku ljubav pravoslavne crkve, da će ona danas još uvek naći izlaza, koji mi svi želimo, makar pod Konkordatom a za sreću naše države. (Burno pljeskanje na desnici. — Graja i protesti na levič).

Pa zar vi mislite, gospodo poslanici, da bi se sa odgodom Konkordata možda ova atmosfera smirila? Ja mislim, da ne bi, dapače, ja mislim, da bi se još više zaoštrile i pojačale bi se sve one podzemne snage, i sva ona šaputanja, i sve one laži i podmetanja. (Zagor i protesti na levič — Odobravanje na desnici. — Dr. Vojislav Janjić: Sporazumeli bi se lep!)

Pa zar mi možemo zamisliti, kad bi se sve ono odgodilo, opet bi moralo doći danas ili sutra, i ako bi hteli Konkordat, morali bi reći: Hajdemo se sporazumeti! — Zar vi mislite, da bi Sveta Stolica postavila druge uvete? Ako ne gore, sigurno ne bolje. Šta nam preostaje drugo, nego da se ponizimo i napravimo još gore i da idemo u rat sa katoličkom crkvom?! (Odobranje i pljeskanje na desnici — Prirovi i žagor na levič). A šta bi značio rat sa katoličkom crkvom, neću da govorim. (Dr. Vojislav Janjić: Ne može pravoslavna crkva da se sporazume, kad nije pravno telo, jer je Patrijarh bolestan. Pravoslavna crkva hoće sporazum, ali sada nije pravno telo!)

Mi bi dali rđavu svedodžbu o samima sebi i o svojoj vanjskoj politici, kad bi tako postupili. To bi bila negacija čitave državne politike. Jer gajili mi, ili ne gajili simpatije ili antipatije prema g. dr. Stojadinoviću, slagali se mi sa njegovom unutrašnjom politikom ili ne, mi njemu moramo u duši barem priznati, da je on prestiž naše države podigao danas tako, kakav nikada nije bio do danas. (Oduševljeno odobravanje na strani većine i uzvici: Živeo Stojadinović! — Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović ustaje i zahvaljuje se na ovim ovacijama — Bučni protesti na levič).

Gospodo, naša je država jedan glavni faktor u međunarodnoj politici, i zar mi ne bi dali čušku i sramotu sebi, kad bi to sada učinili? (Dr. Vojislav Došen: Čuška slab argumenat „za!“)

Ova je Vlada prihvatila Konkordat. Ja neću da iznosim one detalje, da dokazujem, da je Konkordat zaista delo one politike, koja je danas zastupana na

levoj strani. (Protesti na levisi). Ja neću da dokazujem i spominjem one markantne događaje, kojima se dokumentiralo, da je g. Bogoljub Jevtić imao velikog udela u stvaranju i redigovanju Konkordata. Dapače, kad bih činio, ne bih to činio kao prigovor, nego kao pohvalu, jer, radio svojom inicijativom ili ne, on je daleko unapred gledao i video je, da pravi veliko delo za državu i državne interese.

Ali makar je ova Vlada mogla otkloniti ovu odgovornost od sebe, ona to nije učinila, nije učinila radi toga, makar su sa svih krajeva činjene podvale, iznosile se laži, iznosile se takve stvari, koje spadaju u carstvo priča, a ne u zbilju, dakle ona primajući na sebe odgovornost, hoće da provede tu ratifikaciju, jer se neda voditi časovitom i varljivom popularnošću, nego svešću svoje dužnosti, da služi narodu i državi. (Burno odobravanje i pljeskanje na desnici).

Gospodo narodni poslanici, sad mi dozvolite, da kažem, kakvo bi bilo raspoloženje katoličke crkve, kad bi mi briskirali ovaj Konkordat i ne bi ga primili. Svakako to raspoloženje ne bi bilo ružičasto.

Mi moramo već sada spomenuti, da su se i katolička crkva i njeni predstavnici do danas uvek držali dostojanstva. Nikada se još nisu pisale ni brošure, niti se izdavali letci, nije se ništa poduzelo, da se čini alarm, da je katolička crkva u pogubelji. (*Dr. Janko Baričević*: Nije ni trebala, jer je Vlada za nju radila, kad je plaćala brošure! — Protesti na desnici).

Ali treba znati, gospodo poslanici, da u našoj državi ima pet i po milijona katolika, i moramo znati, da u slučaju grubog nesporazuma tih pet i po milijona katolika ne bi ostali ravnodušni i ne bi ostao ravnodušan čitav katolički svet na čitavom svetu preko samog Vatikana. (Žagor na levisi i uzvici: Oho! — *Dr. Janko Baričević*: Reprezentant Hrvata nije za Konkordat!)

Gospodo poslanici, dozvolite mi da nešto ukradem iz ekspozee g. Predsednika Vlade i da kažem, da moramo čuvati se, da naši neprijatelji unutra i vani ne bi imali oružje u ruci, da dokazuju, kako naša država nije sposobna da se sredi politički i verski unutar svojih granica. (Burno odobravanje i pljeskanje na desnici).

Sve ovo, gospodo narodni poslanici, pokazuje i dokazuje, da je naša dužnost, da mi Konkordat prihvatimo i ratifikaciju provedemo, jer nas na to upućuje potreba državna sa razloga političkih, i sad nisam rekao, a na koncu to da kažem: Gospodo, mi sa ovim doprinosimo jedan — danas se to ne vidi ali će se videti u skoroj budućnosti — jedan temeljni kamen za potpunu konsolidaciju naše države. (Gromko odobravanje na strani većine).

Ja velim dalje: I svi oni, — jer to je krupan državni interes, — koji se možda nepravedno osećaju povređeni u svojim verskim osećajima, dužni su da podnesu tu žrtvu, jer je to daleko veći interes, nego ona šteta, koju bi oni pretrpeli. (Odobravanje na desnici — Protesti na levisi).

Gospodo, država i Vlada mora voditi politiku bez svake kontrole svake veroispovesti, jer jedno zapamtite — krupna je ovo reč — kad jedna veroispovest meće ruku na državu, sve druge veroispovesti miču ruku sa države. Ja volim da moje mišljenje bude krivo u budućnosti, ali bojati se, da će ta budućnost pokazati, ako bi stvari pošle, što se nadamo da neće, krivim putem, da će se ovo ipak dobro svršiti.

Ja, gospodo narodni poslanici, izneo sam kratko razloge, u pojedinosti nisam dirao, jer mislim da ću imati prilike naknadno da to učinim, koji me sile da glasam za ratifikaciju Konkordata.

Ja na koncu velim: Ja sam, istina, govorio ovako kao Hrvat i katolik, ali vas osvedočavam, i kad bih bio Srbin i pravoslavac, jednako bih govorio i isto ovako, kao i kad sam Hrvat katolik. (Pljeskanje na desnici). Ja svršavam sa dve reči koje sam spomenuo na početku svoga govora: spokojno, sa svešću i čvrstinom osvedočenom rado glasujem za ratifikaciju ovoga Konkordata. (Burno pljeskanje kod većine).

Predsednik Stevan Ćirić: Gospodo narodni poslanici, pre nego što dam narednom govorniku reč imam čast pročitati listu govornika, kojim će redom govoriti, da bi se gospoda narodni poslanici znali ravnati. (Pročita listu govornika).

Reč ima narodni poslanik g. Vojislav Gaćinović u ime grupe Nezavisnog kluba. (*Vojislav Lazić* upada). Gospodine Laziću, imate zadovoljstvo da uživete u intenzivnom radu Narodne skupštine.

Vojislav Gaćinović: Gospodo narodni poslanici, još od ranije, a od podele crkava na istočnu i zapadnu pogotovu, Rim je neprestano težio da raširi svoj uticaj na Balkanu. Ali je u tome uvek nailazio na teškoće i otpor. Jer još sa pojavom Ćirila i Metodija, Južni Sloveni dobili su svoje pismo i crkvene knjige na slovenskom jeziku. Ta spona njih je sve više vezivala za istok, a odvrćala od zapada, koji im je naturio jedan strani jezik u crkvi.

Takvo stanje stvari stalno je davalo povoda Rimu da bude aktivan i borben, i da svom snagom navaljuje na Balkan. I u vreme kada se biskup Grgur Ninski, sa jednim delom katoličkog sveštenstva, bori za narodni jezik i glagoljicu, Rim navaljuje svom snagom da savlada taj otpor. On uspeva da tu angažuje čak i hrvatsku vlastelu, i da hrvatskog kralja Tomislava u toj borbi zadobije protivu narodnoga jezika u crkvi.

Kao vrlo jak i u to vreme, Rim je tada uspeo da savlada taj otpor Grgura Ninskog i da, pomoću Kralja Tomislava, na Splitskom saboru izvojuje pobedu. Ali ta pobjeda Rima bila je, gospodo, docnije više nego fatalna, ne samo za Kralja Tomislava, nego i za hrvatski narod. Jer, padajući pod uticaj jedne internacionalne crkve, koja je imala i svoju državu i svoju politiku, Hrvati su postepeno počeli da gube svoju individualnost, a sa tim postepeno i svoju samostalnost državnu, dok je ubrzo zatim nisu sasvim izgubili, da je više ne dobiju kroz stoleća.

Dok su tako Hrvati i ostali južni Sloveni u zapadnom delu Balkana, pod uticajem jedne takve politike, sve više ostajali bez svoje duhovne orijentacije i kompasa, dotle se, srećom, kod Srba počeo da javlja i organizuje novi duhovni život. Sa samostalnom državom Stevana Nemanje niče i samostalna crkva Sv. Save. I narodna crkva i narodna država jačaju tada uporedo. Ali Rim ni pojavu te nove države nije rado gledao. On je pokušao da i nju potčini, a kada to nije uspeo, on je sve činio da onemogući njen dalji razvitak i da je ometa u radu. A kada je srpska država pala i malaksala u odbrani hrišćanstva i civilizacije Evrope i celog kulturnog sveta, i kada je ostala sama crkva da čuva narod, ona je imala da izdrži isto onako žestoku borbu sa Rimom, kakvu je morala da izdrži sa Turcima. Sv. Savska narodna crkva, a naročito ona u zapadnim stranama, bila je u to vreme

izložena pravim stradanjima i progonima, pa je često vršeno i pokatoličavanje vernih na silu.

Ali kada Rimu ni to nije pomoglo, on je onda prišao stvaranju Unije. Tu akciju oko Unije docnije je naročito pomagala Austrija, koja je bila najveći neprijatelj pravoslavlja i uopšte Slovenstva.

Prema tome se jasno vidi, gospodo poslanici, da je Rim stalno kod nas bio nosilac antinarodne politike i da je svaku našu slobodniju akciju gušio i ometao.

Težeći da tako stalno ubija duh Južnih Slovena, on je u borbama protiv nas pomagao i Austriju i Mađarsku i svaku drugu politiku samo ako je ona bila uperena protiv nas i protiv naše slobode. Treba se samo setiti do čega je takva politika dovodila u Bosni, kako je nju sprovodio i vodio zloglasni biskup Štadler.

Do njegovog dolaska među nas i Srbi i Hrvati živeli su kao braća. Ali, posle njegovog dolaska, Bosna je uzavrela verskim borbama. On je otvoreno i javno propovedao rat Srbima samo zato, što su bili pravoslavci, a sva akcija njega i njegovog klera bila je uperena samo na to, da zavađa, kako bi Austrija mogla lakše da vlada. Nije bilo dana kada Srbi nisu bili izazivani i provocirani. Jer, potpomognut fondovima Beča i Pešte, Rim kao da je hteo na silu da čitavu Bosnu i Hercegovinu pretvori u jednu rimokatoličku koloniju, podižući rimokatoličke crkve čak i onamo, gde uopšte nije bilo vernih.

Sa tom akcijom zvanične crkve došla je, gospodo, posle i akcija raznih udruženja i kongregacija, koja je činila sve da od naroda otme mladi naraštaj i da ga zavede stranputicom i odrodi od pomisli na stvaranje svoje nezavisne i slobodne države.

Iz tih teških vremena poznata su mnoga nasilna odvođenja i katoličenja devojaka i nejake dece. Austrija je sa svoje strane činila sve, da Štadleru omogućući jednu takvu akciju, pa je uvek vodila računa da u mestima gde ima više katolika podiže i škole i da obilno pomaže sve te tajne i javne fondove, koji su radili na tome, da se u Bosni što više utvrdi uticaj Rima, a sa time da se razvije i što veća mržnja između Srba i Hrvata.

Razume se, da ovakvu politiku nije odobravao ceo rimokatolički kler, naročito onaj kler koji je neposredno nikao iz naroda i koji je saosećao sa njim. Uz velike duhove kao što su bili Štrosmajer i Rački, bilo je još dosta lepih i svetlih primera, koji su se izdvajali. Rimokatolički sveštenik Musić bio je jedan od vođa ustanka u Hercegovini, dok je franjevački red rimokatoličkog sveštenstva bio stalno na narodnoj liniji i u najtežim časovima ostajao sa svojim narodom. Franjevci su zbog toga bili uvek potiskivani u stranu, njima su se često oduzimale parohije, prisvajana dobra njihovih manastira i suzbijana svaka njihova akcija u narodu. Jezuitski red hteo je da prevlada, da suzbije sve ono što je nosilo narodni karakter, pa on bio i hrvatski, a po gotovu u Bosni, gde su rimokatolici bili manjina.

No, pokraj sve te akcije, koju je vodio Rim, narodni pokreti i kod Hrvata i kod drugih Južnih Slovena počeli su da napreduju. Štrosmajer i Rački kod Hrvata, Knez Mihailo i Njegoš kod Srba, bacili su lozinku jedinstva i bratske saradnje. Ta njihova ideologija ubrzo je počela da silazi u narod. Iza velikih bura i nemira u Hrvatskoj dolazi do izraza i mladi naraštaj, koji uvida da je i Srbima i Hrvatima jedini spas jedinstvo i zajednica. Dok tako po

školama i univerzitetima niču mnoge organizacije, dotle se u Hrvatskoj stvara Srpsko-hrvatska koalicija. U Bosni se takode budi i srpski i hrvatski mladi naraštaj, pa malo pred Svetski rat i tamo se priprema teren za stvaranje zajedničkih organizacija među srpskom i hrvatskom omladinom, gde učestvuju i napredni muslimani.

U svima tim pokretima, gospodo narodni poslanici, a naročito onim u Bosni, Rim je gledao najveću opasnost za sebe i za svoju politiku na Balkanu. Stoga je on sve te napredne pokrete rado suzbijao i ometao. A kada je došlo do Svetskog rata, skoro sav rimokatolički kler stavio se u službu Austrije. Evo kako saradnik Štadlerov, sadašnji sarajevski biskup Šarić, 2 avgusta 1914 godine, hrabri austrijsku vojsku, koja polazi na granicu prema Srbiji:

„Vojnici! Prije nego se zaputite onamo, kamo Vas zove Njegovo Veličanstvo, naš Premilostivi Car i Kralj Franja Josip I, hoću da vam ja, kao duhovni pastir, već stavim na dušu i na srce onu poznatu lozinku naše hrabre vojske: S Bogom za Cara i Dom ... za Cara, vojnici! Za našeg Premilostivog Cara i Kralja Franju Josipa I, za Njega neka bude vaša nepokolebljiva vjernost, za Njega vaša sinovlja ljubav, za Njega vaša odana pokornost! A imate kome da budete vjerni, imate koga da ljubite, imate kome da budete odani i pokorni... Naš Premilostivi Car je i požrtvovan vladar! ...Žrtvovao je on za svoje narode i slobodne dane svoje, očinsko srce svoje i cijeli život svoj!”

A zatim biskup prelazi dalje i ovako veliča tirane naše slobode:

„Žrtvovao je prije mjesec dana ovde u našem Sarajevu i dragu krv svoga prvog nadvojvode, nikad zaboravljenog prijestolonaslednika Franje Ferdinanda, kojeg je on toliko ljubio, a u njegovom i mi stavljali tolike ponajlepše nade svoje. ...Za Dom! To je druga riječ, vojnici, što vam ja na srce stavljam. O, neka samo vaše junačko srce kuca uvijek za Dom naš, za „Lijepu našu Domovinu” ...da bi naša cjelokupna Domovina, Austro-Ugarska, slavna, pobjedonosna i vječna bila... Car da živi, Dom da živi, Austrija će vječna bit” — Hrvatski Dnevnik 17-VII-1914.

Ovaj pastir ne prestaje da na kolena pada i da se opet moli Bogu za Franju Ferdinanda. Na dan Svete molitve, 4 oktobra 1914 godine, on se moli ovako:

„Peta kamenica jest molitva sarajevskim svetim mučenicima, ja ih nazivam svetim i kao da ih vidim u nebesima: Njega, našega nezaboravnog prijestolonaslednika, nadvojvodnika, nadvojvodu Franju Ferdinanda i Nju, onu plemenitu vojvodkinju Sofiju Hohenberšku, koja je prije tri mjeseca, uoči svoje mučeničke smrti, klečala ovdje u ovoj crkvi Presvetog Srca Isusova, u presvetom oltarskom sakramentu... Mučenička krv njezina i nadvojvodina posvetila je prah Bosne naše i danas je već snaga i jakost i spasi sviju nas.” („Vrhbosna, broj 20, iz 1914).

A da je bila, gospodo, takva politika i Rima vidi se iz jednog telegrama, kogva je austrougarski otpravnik poslova pri Sv. Stolici 29 jula 1914 poslao grofu Bertholdu u Beč i u kome se, među ostalim, veli i ovo:

„Papa Pije i papska kurija vide u Srbiji bolest koja malo po malo nagriza monarhiju do srži i koja će je, vremenom, rastočiti... Austro-Ugarska jeste i ostaje katolička država par ekselans, najjači bedem koji je preostao u ovome veku crkvi Hristovoj. Rušenje toga bedema značilo bi za crkvu gubitak

najčvršćeg oslonca; u svojoj borbi protiv pravoslavlja, ona bi izgubila svoga najjačeg pobornika. Sa tih razloga, dakle, kao što je za Austriju neodložno potrebno da zbog samoodržanja oslobodi, po potrebi i silom, svoj organizam od zla koje ga nagrizi, tako je i za katoličku crkvu posredno nužno da učini sve, ili da odobri sve, što bi moglo da posluži postizanju toga cilja."

Grof Sforca u svojoj knjizi „Neimari Evrope“, koja je i kod nas prevedena, na jednom mestu piše i ovo:

„Čim je opasnost rata postala očevidna, grof Palfi, austrijski otpravnik poslova pri Vatikanu, obavestio je u više mahova državnog sekretara Pija X, kardinala Meri del Vala, o namerama i „dužnostima“ dvojne monarhije. Ti kardinalovi odgovori nalaze se u diplomatskoj prepisci Austro-ugarske ambasade i ja sam ih video. Iz te prepiske izlazi da je Vatikan, bar u početku, gledao sa zadovoljstvom na pothvat koji bi, preko sloma Srbije, doveo do slabljenja ruskog uticaja. Rimska crkva mrzila je ugled Rusije, jer je u njemu videla glavnu smetnju da izmiri istočne crkve sa Sv. Stolicom.

U svojim razgovorima, državni sekretar govorio je izričito u ime Papino, koji, rekao je on predstavniku Austrije, veoma žali što Austrija još ranije nije kaznila Srbe kako zaslužuju..."

Mislilo se, gospodo poslanici, da će Rim posle rata izmeniti tu svoju politiku i da će sav veći rimokatolički kler stati uz narodnu državu, da je pomaže i da joj se stavi u službu. Ali sva ta naša očekivanja bila su uzaludna. Jer vrhovi toga klera, sem časnih izuzetaka, ostali su skoro isti onakvi kakvi su bili i ranije, samo s tim izuzetkom, što sada više nisu imali za sobom Austriju da ih pomaže. U Jugoslaviji je Rim i posle toga nastavio onu istu politiku, koju je vodio i ranije, samo ranije je tu politiku vodio javno, a sada je u narodnoj državi morao voditi tajno.

Svak zna, gospodo poslanici, da je naša država posle rata Ustavom zagarantovala prava i slobodu veroispovedanja svima veroispovestima i crkvama i da ta prava nije ni u jednoj prilici uskratila rimokatoličkoj crkvi. Ona je čak u svemu dobila one iste prednosti i one iste privilegije kakve je, naprimer, imala i Sv. Savska narodna crkva, iako je ona najviše žrtvovala i učinila za ovu zemlju. Pa ipak sadašnji Ministar unutrašnjih dela, g. Korošec, piše još 1923 godine u »Novoj Evropi«: „Sadašnja politika naših vlasti ne ide za tim da zbliži i prijatelji obe hrišćanske crkve, nego da oprezno i postepeno priprema i utire put pravoslavlju. Pravoslavna crkva ne bi kod nas mogla izdržati kulturnu borbu. Zato sam i uveren, da za izvesno vreme neće doći do otvorenog kulturnog boja; ali će se, iz već navedenih razloga, nastaviti zapostavljanje i šikaniranje katoličke crkve u našoj državi“. Ministar g. Korošec još tada oseća strah od pravoslavlja, pa u istome članku veli na jednom mestu: „S bolom u srcu moramo konstatovati, da naši katolički crkveni krugovi nisu svesni, kakvu svrhu imaju podzemni rovovi, koji se u poslednje vreme sistematski kopaju pod njihovim nogama."

Kada bi se, gospodo, sada pretresle poverljive arhive, u njima bi se najbolje moglo videti, šta je jedan deo visokog rimokatoličkog klera sve radio da ometa konsolidovanje i sređivanje ove države. A dogodilo se, nažalost, i to, da je jednog dana čitav taj kler to učinio i javno, kada je istupio sa onom po-

znom poslanicom protiv Sokola, organizacije koja nije imala ni plemenskog ni verskog obeležja, nego je bila narodna i za jedinstvo države, a što je bilo najgore protiv organizacije, kojoj je na čelu sadašnji naš mladi Kralj.

Jedini izuzetak tada učinio je samo blaženopćivši biskup Učelini. On se jedini na tome pitanju nije solidarisao sa ostalim delom većega klera, ali je zato skupo platio taj korak, pa ga to za malo nije stalo i biskupskog dostojanstva. Biskup Učelini je sklonjen sa svoga položaja na jedno ostrvo kod Dubrovnika, da tu u toj internaciji sačeka i svoju smrt. Niko se u Beogradu nije ni setio, da predloži, pa da se ovome zaslužnom biskupu odaju poslednje počasti i da se on sahrani o državnom trošku. A kada je, da uzgred napomenem, pre neki dan, u Slovenačkoj umro biskup Jeglič, glavni saradnik Štadlerov u Bosni, o kome bi se takode imalo mnogo da kaže iz doba austrijske vladavine u Bosni, Vlada je pohitala da ga sahrani o državnom trošku. (Žagor — Jedan glas: Nije!)

Nisu dobro, gospodo, prošli ni mnogi sveštenici, koji su ostali uz svoga učitelja, biskupa Učelinija i koji su se solidarisali sa njim. Don Franju Ivaniševiću, poznatom nacionalnom radniku, oduzet je crveni pojas, i, što je najgore za jednog sveštenika, zabranila mu se služba u crkvi. Konzultora Iva Kotnika, koji je sveštenstvu u Arcibiskupiji barskoj raspisom savetovao da ne čita poslanicu protiv Sokola, smenio je odmah rimokatolički episkopat. Katoličkom svešteniku, Vjekoslavu Spinčiću, zabranjeno je takode da služi službu u crkvi, pa je ovaj zaslužni sveštenik tako razočaran i uvreden najzad umro. Drugi opet konzultor, g. Slavko Cencek, koji se, u vreme pogibije Kralja Ujedinitelja, našao kao zamenik biskupa Dobrečića, koji je tada bio u inostranstvu, ispred Biskupije barske i primasije srpske poslao je jedan venac na Kraljev grob na Oplencu, ali je zato, odmah po povratku biskupa Dobrečića, bio poferan na prisilno osustvo i to na izričiti zahtev neke »veće sile«. A kada se navršila puna godina dana njegovoga prisilnoga osustva i kada je konzultor Cencek zatražio da se ponovo vrati na dužnost, sekretar Arcibiskupije barske odgovorio mu je 14 aprila 1936 godine sledeće: „Odnosno toga što se Vi, Prečasni Gospodine, ponova stavljate na raspoloženje, to Preuzvišeni misli, da ćete razumjeti da je to nemoguće, da se ovamo vratite. On drži, da mu to onemogućuje i ta „viša sila“, koja tu u toj misiji ima da govori“.

Dakle, biskupu Dobrečiću, gospodo poslanici, onemogućuje neka „viša sila“ da na svome položaju zadrži jednog konzultora, komē je sam Dobrečić izdao zvanično uverenje u kome se kaže: „da je Cencek u poverenoj mu dužnosti bio odličan, tako isto u čisto crkvenim poslovima, kao i svim nacionalnim pitanjima“.

A ko je ta „viša sila“ što i bez Konkordata smenjuje nacionalne ljude u rimokatoličkoj crkvi, to ćete se i sami setiti. Sav materijal po ovoj stvari i sada je u rimo-katoličkom odeljenju Ministarstva pravde, pa ga može uzeti da razgleda svaki od vas i da se o svemu uveri.

Mislim da ne bi, gospodo, trebalo propustiti a da vas ovom prilikom, i u vezi sa ovim, ne upozorim na jednu drugu anomaliju. Dok se u Baru ovako postupalo sa konzultorom Cencekom, dotle se kanoniku Marku Alaupoviću, koji je u to vreme zastupao biskupa Šarića u Sarajevu i koji na glas o Kraljevoj

smrti nije hteo na crkvi istaći ni crnu zastavu, predalo odlikovanje Svetog Save III stepena, a na toj dužnosti konzultora nalazi se još i sada . . . (Protest! na levlci).

Mi smo često, gospodo poslanici, čitali o teškim prilikama slovenačkih manjina u Istri, u Italiji. Čitali smo kako su tamo italijanske vlasti čak smenile rimokatoličkog biskupa Sedeja u Gorici samo zato, što je herojski ustajao u odbranu slovenskog jezika u crkvi. Ovo je starog biskupa toliko uvredilo da je posle toga ubrzo presvisnuo i umro. Posle nekoliko godina iza toga smenjen je takođe i biskup Fogar u Trstu, opet zato što je branio prava svojih vernika Slovenaca, da se u crkvama služe svojim jezikom.

Dok je tako jedna skroz rimokatolička zemlja smenjivala biskupe, dotle kod nas ni jednome od njih nije falila ni dlaka sa glave. Ali zato Rim je smenjivao sve one biskupe i kažnjavao sve one sveštenike koji su stali i otvoreno se izjasnili za ovu državu. Kuda će, gospodo, za to većih primera od ovih koje smo napred istakli. Ali Rim je, odnosno ta „viša sila“, hteo da i zvaničnom Beogradu, i celom rimokatoličkom kleru pokaže svoju snagu i da ovakvim svojim postupcima da na znanje i celom drugom naprednom rimokatoličkom sveštenstvu, da će se i sa njima učiniti isto ovo, što je učinjeno sa biskupom Učilinijem i sa toliko drugih sveštenika, samo ako se neko od njih usudi, da prizna ovu državu i da stane na stranu jedinstva i bratske zajednice sa Srbima.

Istakli smo napred da rimokatolička crkva ima univerzalan karakter, da ona ima svoju državu i svoju crkvenu politiku i da, prema tome, ne može biti nikakva nacionalna crkva. Ali kada je trebalo da se kod Hrvata ubija svaka pomisao na samostalnost, rimokatolički kler je tako nastupao u našim krajevima i ispovedao takvu politiku. A kada je, u oslobođenoj otadžbini, trebalo da se zavadaju jednokrvena braća, rimokatolički kler istovetuje rimokatolike sa Hrvatima. Tako je, na primer, Evharistički kongres u Sarajevu 1932 bio „Hrvatski“ katolički kongres. Među ostalim stvarima, tu su se svirale i hrvatske pesme i davorije, kojima, sa strogo crkvenog gledišta, tu apsolutno nije bilo mesta. Da je ovo učinila starokatolička hrvatska crkva, njoj bi se to dalo i oprostiti. A rimokatolička crkva to nije smela učiniti, jer mi dobro znamo da u ovoj zemlji ima i rimokatolika Slovenaca, pa ima i rimokatolika Srba, kao što su oni u Dubrovniku, Boki Kotorskoj i Crnoj Gori. No, osim ovih rimokatolika, u našoj zemlji ima još i rimokatolika Čeha, Poljaka, Slovaka, Nemaca, Madara, Italijana i drugih raznih narodnosti.

Koliko je provokatorsko držanje jednoga dela rimokatoličkog klera mislim da će vam svima, gospodo poslanici, najbolje pokazati ovaj primer. U godini 1932 jedan aktivni biskup, u jednom razgovoru, gde je bio prisutan i jedan strani novinar, izjavio je: „Pevao sam Kralju „Svaka vlast od Boga“, ali sam ponosan što sam to pevao Franji Josipu i Franji Ferdinandu“. A zatim je dodao: „Vandalizam je što je srušen Ferdinandov spomenik u Sarajevu“. A posle dužeg razgovora, gde se na najpogrdniji način napadalo na ovu državu, taj biskup je dodao: „Mi svi Hrvati i Muslimani smo u najoštrijoj opoziciji, ne bojimo se Srba, nemamo više s kim da razgovaramo, nećemo više ići u Beograd, priznajem, igramo va bank politiku“.

Razume se, da se ni ovom prilikom nije moglo preći preko imena poglavara Srpske pravoslavne

crkve. „Između pravoslavne crkve i nas — rekao je ovaj biskup — postoji užasna mržnja. Ne može biti uopšte govora o nekim prijateljskim odnosima dok ljudi kao Varnava stoje na čelu crkve. Varnava, nažalost, ima veliki upliv“.

Ne treba više da tragamo i da pronalazimo fakta. Iz ovoga se jasno vidi, kako jedan deo rimokatoličkog klera misli o ovoj državi, pa i o Poglavaru pravoslavne crkve. A jasno nam je i to kuda je išla i šta je sa ovim ciljala ovakva politika i kako je među braćom vešto pipremala razdor, mesto da je unosila bratsku ljubav i slogu.

A kuda je, gospodo poslanici, ta politika rimokatoličkog klera kod nas vodila, najbolje je još davno uvidao najdalekovidniji duh, koga je za poslednjih decenija dala zemlja Hrvatska, pokraj pok. Pašića i Stamboliskog bez sumnje najvidnija i najmarkantnija politička figura među Jugoslovenima na Jugu Evrope, pokojni Stjepan Radić. Od svojih mladih dana on je strahovao od jedne takve politike i počeo se boriti sa njom, ističući njen nenarodni karakter. S toga je cela Radićeva partija, još u 1908 godini, bila osuđena od toga klera.

To mišljenje pok. Radić nije menjao ni u svojim zrelijim godinama, kada smo već imali zajedničku državu. On je već i tada video kako se na tlu njegove zemlje sudaraju dve velike suprotnosti, dve potpuno različite ideje: ideja narodne države i ideja univerzalne crkve, koja ne želi da služi ni nacionalnim ni državnim interesima, nego samo Papi i njegovoj svevlasti. U godini 1924 pok. Radić je odlučio za to, da hrvatski rimokatolički kler kida sve veze sa Rimom i postane narodna i samostalna crkva.

Sa pokojnim Radićem tako je mislila i ogromna većina hrvatskog naroda, pa je to stalno izazivalo bojazan u Rimu i u redovima klera. Stoga se otuda gledalo na podesan momenat, pa da se sa Jugoslavijom zakluči neki Konkordat, koji će Rim osloboditi takve bojazni. Stoga su i pregovori oko ovoga Konkordata vodeni tako dugo dok se to nije otešlo sve do naših dana. Rim je ipak našao da je najzgodniji momenat da se što pre požuri sa donošenjem togā Konkordata tek onda kada, posle pok. Radića, nije više bilo ni Kralja Aleksandra među živima. Tako smo mi, zahvaljujući tome momentu i zahvaljujući slabosti i neproncljivosti naše diplomacije i naših upravljača, danas dobili jedan Konkordat da o njemu rešavamo, a koga neće ni Srbi, ni Hrvati, pa ni jedan deo rimokatoličkog naprednog klera u ovoj državi.

Ja, gospodo narodni poslanici, ne mislim da se sada upuštam u analizu pojedinih članova ovoga Konkordata, jer će to bolje učiniti naši drugovi pravnici po zanimanju. Ali moram ipak ukratko i sa nekoliko reči da ukažem na stvari koje su najteže u pojedinim članovima i koje se ne mogu primiti.

Ovim Konkordatom rimokatoličkoj crkvi daje se slobodno vršenje misije u državi. A znate li šta u ovome predlogu zakona znači taj izraz misija? Znači, gospodo, to da je ova zemlja još poludivlja, da je »šizmatička« i da je treba obraćati Rimu i Papi, koji kaže za sebe: »Ja sam naslednik apostola, ja sam namesnik Isusa Hrista, ja jedini imam vlast da vodim ladu Petrovu, ja sam put, istina i život. Ko je samnom taj je sa crkvom, a ko nije samnom, taj je van puta, van istine, van života“ (Pije IX).

To je, eto, gospodo, ta politička misija Rima, koju on treba da nastavi u našim krajevima, ne misija apostolska i misija crkve, nego misija prevlasti, po-

koravanje »šizmatika« po svaku cenu, osvajanje pozicija.

Jugoslavija bi ovim uzela jedno teško breme koje ona nebi mogla da nosi.

Htela ne htela, ona bi morala otvoriti vrata rimskom internacionalizmu i to, gospodo, onom najopasnijem internacionalizmu koji je uvek bio u borbi protiv Slovena, koji je uvek radio na tome da razara naše narodne države i da grozi našoj narodnoj nezavisnosti. Sa tom internacionalom došle bi, gospodo, hiljade organizovanih četa, koje bi, snabdevene novcem i kapitalom, nasrnule na našu голу i bosu sirotinju, pa da kupuju duše, da ih uvode u jedino spasavajuću veru. Eto, u tome je ta misija. A takvu je misiju Rim priželjkivao stolicima i spremao teren za nju pa da prodre na Balkan.

Otvarajući tako vrata rimskoj misiji i rimskoj propagandi, otvoriće se, gospodo, vrata i prozelitizmu, vrata mnogim verskim nemirima u našoj državi, koji će neminovno doći kada ta misija dođe u sukob sa narodnom državom i narodnom crkvom. Jer najglavniji cilj te propagande i te misije biće podrivanje pravoslavlja, udaranje na narodnu Svetosavsku crkvu, još i sada najveću smetnju papske prevlasti na Balkanu. A sa tim podrivanjem narodne crkve, prirodno, dolazi i do podrivanja narodne države i laganog gušenja narodne nezavisnosti i slobode.

Sve što dalje ulazimo u poznavanje materije ovog zakonskog predloga, sve više pronalazimo kako Rim hoće da čitavu našu državu, sav naš javni život: školu, familiju, brak potčini svojoj kontroli. Niemu je naročito važna narodna vojska, on za nju hoće poseban ordinarijat, hoće vojnog ordinarija, koga neće postavljati Kralj, kako to Ustav propisuje za sva vojna lica, nego će ga postavljati Vatikan. On će sam imenovati sveštenike, a Vatikan će izdati statut koji će sadržati precizne norme za katoličku duhovnu pomoć u vojsci i mornarici, kao i u pogledu discipline vojnih sveštenika. Rimu treba da i taj najjači instrument narodne države ima pod svojom kontrolom. I zamislite onda sudbinu naše vojske, ako joj Vatikan na to mesto pošalje nekog ordinarija, koji voli ovu državu onako kao što je, naprimer, voli sarijevski biskup Šarić.

Drugi vrlo važan objekat Rima u našoj zemlji je omladina. U svima školama, javnim i privatnim, obavezna je nastava vere, koja je sva pod nadzorom crkvenih vlasti. Državi su i ovde skućena prava pa bez pristanka crkvenih vlasti ne sme da smeni čak ni jednoga katiheta. U članovima projekta ovoga zakona, koji se odnose na školu, rimokatoličkoj crkvi se daje pravo nadzora i nad školskim udžbenicima, koji ne smeju sadržati ništa što bi se protivilo principima i religioznim osećajima učenika rimokatolika. A zar to nije cenzura nad celokupnom nastavom u našoj zemlji, i zar to nije vraćanje u srednji vek, kada se suzbijala svaka slobodna misao i sputavala svaka slobodoumnija akcija?

Ovim predlogom zakona ide se, gospodo, još i dalje pa se traži da se, po mogućstvu, u svima školama, gde su u većini učenici rimokatolici, postavljaju i nastavnici rimokatoličke vere. A to znači remetiti čitav red u našoj nastavi, onemogućiti prosto da se na čitavoj teritoriji, gde žive rimokatolici, ne može postaviti nastavnik koji je pravoslavne vere, dok će vrata nastavnicima rimokatoličke vere, biti otvorena u celoj državi. Zar to nije najpakleniji plan da se u ovoj zemlji stvara verski razdor u ško-

lama i da se remeti harmonija među pripadnicima raznih vera. Rim nije zaboravio, razume se, ni na onu omladinu izvan škole. Treba i nju organizovati i svrstati pod jednu zastavu, pa se stoga ovim predlogom zakona daje puna sloboda Rimu, da u našoj zemlji organizuje Katoličku akciju. Ta Katolička akcija, to će u stvari biti politička stranka Rima, stranka crne internacionale, samo pod okriljem crkve. A da je to tačno vidi se i po tome što će ovom organizacijom, preko biskupa i rimokatoličkog sveštenstva, dirigovati direktno Rim, što će joj on davati sve upute za rad i akciju u zemlji. A niko nas, gospodo, ne može uveriti da ta akcija neće biti politička i da njen glavni zadatak neće biti širenje političkog uticaja Rima u našoj državi.

Posle škole i omladine, glavni objekat Rima je familija — brak. Treba spečavati mešane brakove, a kada do njih dođe, onda treba da sva deca iz toga braka budu rimokatolici. Rim i ovde hoće da bude tutor, hoće prosto i jednostavno da onemogući slobodnu volju supružnika, da se sami sporazumeju i da se sami opredele kako će vaspitavati svoju decu. Pa zar i ovo nije neka vrsta nasilja, kada crkva, mesto da omogućuje, sprečava slobodu sporazuma u braku i sprečava slobodu volje.

Ovim projektom, gospodo poslanici, Rim je za držao čak i pravo da sam postavlja biskupe. Država može da prilikom izbora da svoj prigovor, ali nigde se ne kaže šta će dalje biti sa tim prigovorom. Rimu je, dakle, ostavljeno da ga čak i ne uzme u obzir, ako hoće.

Time se, gospodo, krnji naš suverenitet, jer se Rimu daje puna vlast u našoj zemlji. On po ovome predlogu zakona, ako se on primi, može sutra da na položaje biskupa postavlja ljude koji su čak i protiv ove države, a da mu ona opet ne može ništa. Sav rad rimokatoličkog klera ovim je lišen svake kontrole državne. Država, prema njemu, ne može čak da poziva na odgovornost ni sveštenike pre nego zato daju privolu i pristanak crkvene vlasti, pa i onda kada ugrožavaju u zemlji red i poredak, dok se, sa druge strane, čitav državni aparat stavlja u službu, da rimokatoličko sveštenstvo štiti da mu ko u njegovoj misiji i dužnosti ne čini smetnje, braneći u isto vreme njegov ugled.

Da bi ovu celu akciju mogao da provede kako treba, Vatikan se postarao da ovim predlogom zakona osigura i sretstva za izvođenje te svoje misije u zemlji. Osamnaestim članom ovoga predloga, rimokatoličkoj crkvi osigurana je materijalna pomoć od države, koju odobrava država i ostalim veroispoveštima. Ali se nigde i nijednim članom ne predviđa, gospodo, hoće li se ta pomoć trošiti za ciljeve rimokatoličke crkve kod nas ili u inostranstvu. A po XX članu ovoga predloga, država rimokatoličkoj crkvi vraća dobra „Verskog fonda“, koji potiče još od Josipa II, što joj nisu dali ni Konkordati sa Austrijom, koja je bila „kula katoličanstva“.

U ovome predlogu nisu zaboravljena ni imanja koja su rimokatoličkoj crkvi oduzeta agrarnom reformom. XX-tim članom rimokatoličkoj se crkvi daje pravo da od države traži oštetu za te zemlje. Nije se zaboravilo, gospodo, čak ni to da se rimokatoličkoj crkvi da puna garancija, da imanja crkve više ne mogu doći pod udar agrarne reforme, da ne mogu više biti eksproprisana, pa i u slučaju da u našoj zemlji dođe do novog zakona o agrarnoj reformi, što se neće država prethodno sporazumeti sa crkvom. A XVI-tim članom ovoga predloga, crkvi je zagaran-

tovano, da zadrži svu imovinu u svojim rukama, čak i onda kada verni predu u drugu veru.

A što je najgore, gospodo poslanici, Kraljevska vlada nam ne kaže iz kakvih će se sretstava sada isplatiti te milijarde, koje rimokatoličkoj crkvi, po ovome Konkordatu, ako se on primi, država treba da isplati za razne oštete i naknade?

Dalo bi se dalje, gospodo, navesti još mnogo upoređenja pa da se vidi kako ovaj predlog na više mesta stavlja u podređeni položaj i državu, stavlja u podređeni položaj sve druge crkve i konfesije u njoj, dolazi u sukob sa mnogim zemaljskim zakonima, pa i u onako naše nesredeno zakonodavstvo preti da unese pravi nered i haos. On naročito vređa i ponižava Srpsku pravoslavnu crkvu, koja je ovim zakonom degradirana čak na treće mesto u državi. A vi svi znate, gospodo, šta je ta crkva učinila u prošlosti i kolikih je ona zasluga imala za ovu državu.

Prigovaralo se Srpskoj pravoslavnoj crkvi da ona u svoje vreme, kada je donosila svoj Ustav, nije tražila ovakva prava za sebe, kakva se sada daju rimokatoličkoj crkvi i kakva ih je tražio Vatikan. Ali, gospodo, Srpska pravoslavna crkva nije bila stranac u ovoj zemlji. Ona je osećala da je ovo njena država, da je ona njen sastavni deo, kao što je i bila uvek, pa je u svojim zahtevima i bila skromna i nije smatrala da treba da na ovakav način čerupa svoju rođenu državu. Ali zato nisu se smele ni ovim Konkordatom dati neke veće povlastice rimokatoličkoj crkvi nego što su se one već dale Svetosavskoj narodnoj crkvi, zato gospodo, ne snosi moralnu odgovornost Srpska pravoslavna crkva nego je snose oni koji naturaju ovakav Konkordat državi. Prava rimokatoličkoj crkvi i svima drugim crkvama u zemlji mogu da se daju samo onako kako su ona data i Srpskoj pravoslavnoj crkvi kao narodnoj, čija je uprava u zemlji i čiji je sav rad pod nadzorom države. A primiti ovakav projekat Konkordata kakav je pred nama, znači prepustiti svu državu kontroli jedne strane sile, znači pogaziti i Ustav i povrediti državni suverenitet.

Pitam ja sada Pretsednika Kraljevske vlade g. Stojadinovića, da li se onda ovaj Konkordat tiče samo rimokatolika ili se on tiče svih nas, cele države? I pitam čak g. Ministra Spaha, da li se on pomalo ne tiče i Muslimana, pa i drugih konfesija u državi? Jer među kima će rimokatolička crkva da provodi svoju misiju koju pominje u prvom članu, ako ona nije namenjena baš njima. To „Opservatore Romano“ ne krije. On je nedavno, kako čujem, otvoreno pisao o nekoj misiji rimokatoličke crkve među Muslimanima u Jugoslaviji, donoseći čak i plan i raspored kako će se vršiti ta misija i kako će se Muslimani prevoditi na rimokatoličku veru. A kakvi će rezultati te misije biti videće se tek onda kad joj se i zakonom omogući delovanje i kada je u zaštitu uzme sav naš državni aparat i omogući joj njenu akciju!

Dozvolimo da se ovaj predlog zakona baš tiče isključivo rimokatolika, kako je to u svome eksponatu pred Odborom naglasio Pretsednik Kraljevske vlade. Pa i u tome slučaju, gospodo, mi ne možemo da donosimo ovaj zakon, jer u ovome Domu nisu prisutni svi predstavnici naroda iz Hrvatske, koji su pretežno rimokatolici i koji u tome treba da, sa ostalom braćom, poslanicima rimokatoličke vere u ovom Domu, daju prvu reč. Beograd je dosta puta nepromišljeno istupao, dosta puta nepromišljeno vređao

taj deo naroda, pa ne treba da i sada pada u tu pogrešku i da u masama seljačkog naroda u Hrvatskoj izaziva nove nered. Jer i Hrvatima je mila ova zemlja, i Hrvatima je mió njen nacionalni ponos i oni ga neće nikada pustiti da bude žrtva neke internacionalne politike, žrtva nečijeg uticaja sa strane, jer su davno prošla vremena Kralja Tomislava i srednjeg veka. A mi smo, gospodo, u prvom redu ovde pozvani da svaki takav nasrtaj energično suzbijemo i onemogućimo, kako nas posle ne bi kleo sav narod.

Poznato je da je prilikom jednih opštinskih izbora u Sloveniji, „Slovenec“, organ klerikalne slovenačke stranke, čiji je vođa g. Korošec, na svome uvodnom mestu napisao ove reči: „Sada nije pitanje hoće li se glasati za Jerezu ili protiv Jereze, za Jenesu ili protiv Jenese, nego je glavno hoće li se glasati za Rim ili za Moskvu, za katoličanstvo ili za komunizam“. Pa kada za jednu klerikalnu stranku, koja je sada na vladi, nije u pitanju ova država, nego je u pitanju katoličanstvo, u pitanju je Rim, onda šta mi, gospodo, možemo da očekujemo i od cele rimokatoličke zvanične crkve i njene akcije.

Mi smo svi, gospodo, za to da sačuvamo našu samostalnost, da sačuvamo našu slavnu dinastiju, da sačuvamo našu državu. Pa ako je to uistini tako onda mi ne možemo glasati za ovakav jedan zakon, za ovakav Konkordat, koji rimokatoličkoj crkvi, koja je kosmopolitska, daje prava, kakva joj ne daje nikakav drugi Konkordat ni u jednoj zemlji na svetu. Mi ovakav Konkordat ne možemo sada izglasati ni radi toga, što vidimo da je rimokatolička crkva svojom politikom, svojom internacionalom, bacila u vrtlog mnoge zemlje. Već godinu dana kako Španija gori i kako se braća ubijaju među sobom, kako se spaljuju gradovi i ništi jedna teško stečena civilizacija i kultura. Slične potrese pre toga pretrpeo je u borbi sa Rimom i Meksiko, a sada su na vidiku novi sukobi njegovih sa Rajhom i Poljskom. Svegde, vidite, gde god Rim dođe u sukob sa nekom državom, on izaziva revolucije i građanske ratove. On bi neminovno sa ovakvim jednim Konkordatom došao u sukob i sa našom državom za kratko vreme. A taj sukob bio bi za našu zemlju, kojoj je potreban red, potreban dug mir, potrebno unutrašnje sređivanje, više nego koban i fatalan. On bi nas bez ikakve potrebe bacio u nove vrtloge i nemire, izazvao i kod nas nove verske sukobe i doveo u pitanje naš opstanak. Stoga je dužnost svih nas da od zemlje otklonimo te trzavice, da odbijemo ovaj i ovakav Konkordat kakav je, pa da damo vremena i mogućnosti da se sa Vatikanom dođe do boljeg sporazuma i do jednog Konkordata, koji će uneti mir i red među braćom svih vera i svih konfesija. Mi smo protiv ovakvog Konkordata i zbog toga, što o njemu nismo čuli ni sud javnosti sa one druge strane. I mi ne znamo, šta je Vladi trebalo da o Konkordatu zabranjuje svaku diskusiju u štampi, da zabranjuje svaku kritiku, koja je nepovoljna za ovaj Konkordat. Baš ovo krupno pitanje koje se tiče građana cele države, trebalo je da se iznese pred jedan širi forum javnosti i da mu se da jedan širi publicitet.

Ja znam da mi svi, gospodo, i vi sa leve i vi sa desne strane, volite Očadžbinu, volite njenu slobodu. Stoga vas molim, da danas sačuvamo njeno i naše dostojanstvo, da spasemo njen unutarnji mir i sačuvamo njenu čast, pa da svi, složno i u jedan glas, glasamo protiv ovoga i ovakvog Konkordata. (Pljeskanje na levici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Reč ima narodni poslanik g. Pavao Matica.

Pavao Matica: Gospodo, pitanje koje je na dnevnom redu danas ovde u Narodnoj skupštini, pitanje Konkordata, vrlo je delikatno radi vjerske osjetljivosti našeg naroda. Cijeli naš narod, bio pravoslavne ili katoličke vjere, cijeni i poštuje svoju vjeru, pa ako mu se dira u njegove vjerske svetinje, mnogo ste mu se zamjerali i na žao učinili.

Ja ću ovdje nastojati i držaću se toga da poštujem i poštovanje svoje iskažem prema pripadnicima svake vjeroispovijesti, a opet da utvrdim ono što je pravo i onako kako stvari faktično i stvarno stoje.

Pitanje, koje je danas pred Narodnom skupštinom, ne samo da je delikatno radi vjerske osjetljivosti našeg naroda, nego je to pitanje i vrlo važno za našu državu, osim ostalih važnih razloga koje neću spominjati, na prvom mjestu radi vjerskog mira, koji je potreban cijelom našem narodu, koji je potreban našoj državi.

Gospodo, mi nismo u historiji našeg naroda doživjeli, bar ne sjećam se da bih čitao, da smo mi Jugosloveni imali kakvih vjerskih borbi većeg značaja.

Tih vjerskih borbi naša historija ne spominje, na ne bi bilo pametno ni mudro, kada mi Južni Sloveni sastavljamo svoju narodnu državu da započnemo sada vjersku borbu među sobom, koja je, kako smo iz historije vidjeli, najnemilija svakom narodu, i koja vjerska borba nosi strašne posljedice za sobom. (Jedan glas sa desnice: Tako je!)

Gospodo, radi toga vjerskog mira, koji je potreban i našoj državi, činilo se je i do sada, a čini se i sada, da se dadnu svima vjeroispovjestima njihova prava i njihove povlastice i radi toga, jer je naša država stala na to stanovište da treba taj vjerski mir da se sačuva, da se poštedi vjerska osjetljivost našeg naroda, i pored toga i to da svi građani ove zemlje, pripadali oni kojoj mu drago vjeroispovijesti, budu ravnopravni, da za sve njih vrijede jednaka prava.

Gospodo, ta ravnopravnost do sada nije bila provedena u potpunoj mjeri radi toga, jer nije došlo još do sređivanja odnosa sa katoličkom crkvom i katoličkim vjernicima u našoj zemlji. Ovim Konkordatom, koji je danas predat na ratifikaciju Narodnoj skupštini uređuju se ovi vjerski odnosi i tačno određuju granice djelovanja katoličke crkve, njenih prava i njenih povlastica, ali i njenih dužnosti koje ima prema državi, i kakve dužnosti imaju i poglavari i vjernici.

Radi toga smatram da je ovaj zakon vrlo važan i sa gledišta nacionalnog, i sa gledišta državnog, a takode i sa gledišta pravde i radi toga jer se udovoljava čl. 13 Ustava, koji kaže da su sve vjeroispovijesti u ovoj državi ravnopravne. (Odobranje na desnici).

Gospodo, čine se ovom Konkordatu prigovori. Izveštaj Odborske manjine učinio je prigovor § 1. Tom paragrafu se čini prigovor, ali se ne kaže iz kojih razloga. Taj § 1 glasi ovako: Katoličkoj crkvi priznaje se u svakom od njenih obreda puno pravo da slobodno i javno vrši svoju misiju u Kraljevini Jugoslaviji. Gospodo, ja držim da reč „misija” gospoda nisu tačno tumačila, ali misija u ovom paragrafu ne znači ništa drugo, nego da se daje pravo katoličkoj crkvi da slobodno i javno vrši svoj zada-

tak, svoj posao, da obavlja svoje delovanje. Ništa drugo po toj reči se ne misli i ko drugojačije tumači smatram da čisto krivo tumači. (Jedan glas sa levice: Ni u jednom Konkordatu takó ne piše!) Možda nije katolička crkva tražila tu reč, možda je došla neka druga reč sa kojom se traži slobodno ispovjedanje. Može se kazati kao što je u drugim konkordatima rečeno. Evo, u Konkordatu, koji je imala Kraljevina Srbija kaže se ovako: Veroispovest katoličko apostolska rimska vršiče se slobodno i javno u Crnoj Gori. Srpski Konkordat od 1914 godine kaže: Rimska veroispovest vršiče se slobodno i javno u Kraljevini Srbiji. Ostali konkordati isto tako opširnije tumače ovu reč. Ta reč nema nikakvo drugo značenje, i nikako drugi značaj. Na primer da vam pročitam, kako piše u Letonskom konkordatu. Tamo se kaže: „Katolička veroispovest moći će se slobodno i javno isnovovati u Letoniji, a priznaće joj se svojstvo javne ličnosti sa svima pravima koje zakoni priznaju ostalim građanskim licima. Isto tako ovde i ova reč imade se ovako tumačiti. I ko tumači drugojačije taj, mislim, da tumači zlonamierno i hoće izazvati time neku surevnjivost vjersku i vjersku netrpeljivost. (Odobranje na desnici). Gospodo, pa i u Ustavu Srpske pravoslavne crkve, u članu 63 stoji doslovno ovako: „Sveti Arhijerejski sabor uređuje unutrašnju i spoljašnju misiju crkve radi utvrđenja odobrenja i širenja pravoslavne vere i čistote hrišćanskog morala; ustanovljava za to potrebne organe i osniva zavode, ustanove i udruženja.” (Milan Petković: Pročitajte ko to uređuje!) Sveti Arhijerejski sabor čiji je zadatak i nadležnost određena u članu 51 ovoga Ustava, gde se u 2 tački kaže: Uređuje unutrašnju i spoljašnju misiju crkve. (Milan Petković: To je sasvim nešto drugo!) Član 64 Ustava Srpske pravoslavne crkve kaže: „Sveti Arhijerejski Sinod po svojoj nadležnosti, koja je obeležena u članu 53 ovoga Ustava, u trećoj tački kaže: Stara se o širenju pravoslavne vere i rukovodi poslovima unutrašnje i spoljašnje crkvene misije”. (Milan Petković: Dabome, to je sasvim drugo!) Gospodo moja, ako vi hoćete ovde u Konkordatu reč „misija” drukčije tumačiti, a u Ustavu Srpske pravoslavne crkve drukčije, to je vaša stvar, ali ja znam to, da katolička crkva nije s tim nikako izrazila da želi voditi misioniski posao. To dokazuje najbolje član 2 Konkordata. Misioniskim poslom bavi se kongregacija de propaganda fide ili otišek za širenje viere, a ovde se kaže po ovome Konkordatu, u članu 2: da na teritorijumu Kraljevine Jugoslavije prestaje svako djelovanje kongregacije de propaganda fide (Pljeskanje na desnici). Gospodo, molim vas, da vam to pročitam. (Milan Petković: Bar Vi, kao bogoslov, znate šta znači misio misionis! — Ako drugi ne razume, vi bar to razumete!). Ja to dobro razumem, ali katolička crkva nema te nakane. Ako Vi tako tumačite reči, onda imade i pravoslavna crkva u Ustavu to isto tako određeno. Ako Jugosloven g. Petković slobodno vrši misije, onda i Jugosloven Matica slobodno vrši misije. (Pljeskanje na desnici. — Milan Petković: Tačno!) Jer, gospodo, jednaka prava — jednake dužnosti. (Vojislav Nenadić: Drugo je internacionalna crkva, a drugo unutarnja!). Mi smo katolici već 1.300 godina i naši predi su bili katolici. Naši predi su katolici već 1.300 godina i mi nismo prestali biti jugosloveni kroz 1.300 godina, i nećemo prestati biti niti sada. (Pljeskanje na desnici. — Milan Petković: Jedna je bila crkva pa se pode-lila!) Posle raskola.

Dakle, gospodo, poradi toga mislim, da nema nikakvog opravdanog razloga da se ovome članu pripisuje neko drugo tumačenje, ili podmeće neko drugo tumačenje, nego ovo tumačenje kako sam sada rekao, da crkva katolička slobodno vrši svoj zadatak, svoj posao, svoje djelovanje u granicama Kraljevine Jugoslavije kao i do sad. Ništa novo! (Glas sa levice: Pa sveti Otac Papa nije Jugosloven!). Katolici su i Francuzi, i Amerikanci, i Englezi, svi su oni dobri Francuzi i dobri Englezi, itd.

Gospodo, u izveštaju manjine kaže se, da je potrebno odložiti Konkordat i njegovu ratifikaciju na kasnije vreme ne samo radi prvog člana, nego i radi člana 26 i člana 27, koji govore o nastavi u našim školama. U ovim školama vjerska nastava po čl. 26 i čl. 27 odobrava se i postaje slobodna. Kaže se ovako: „Školska nastava vršiće se u svima osnovnim, stručnim i srednjim školama”. Dakle, jedna praksa koja je i do sada bila. U tim školama katihete ili parohijalno svećenstvo katoličko kao i pravoslavno, vršilo je učenje mladeži vjeronauči. I sada, gospodo, ta gospoda prave iz toga neko pitanje i kažu da su protiv toga paragrafa.

Ako su protiv toga paragrafa, onda eo ipso bi bili i protiv vjerske nastave u našim školama. A ja sam siguran, da većina našeg naroda nije za to, da se ukine vjerska nastava u školama, bilo katolička vjerska nastava, bilo pravoslavna, bilo kojemu drago vjeroispovjesti. Jer naša država stoji na principu, da se verski obredi svakoga državljanina poštuju i da se vjera svakog građanina poštuje i da se uzgajaju djeca u vjerskom duhu. (Vojislav Nenadić: I da mu ne može smetati u državnoj službi!) Ili su ta gospoda uopšte protiv vjerske nastave u školama, ili su protiv toga, da bude vjerska katolička nastava. Ako bi bili protiv toga da bude katolička vjerska nastava u školi, onda su nepravедni. Ako je dozvoljeno pravoslavnima i muslimanima, da imaju vjersku nastavu u školi, onda treba da bude dozvoljeno i katolicima. (Glasovi na levisi: Tako jel!) To je posve prirodno.

U specijalnoj debati, kad neko od gospode bude govorio po tome pitanju malo opširnije, ja ću malo detaljnije s time se pozabaviti.

U izveštaju Odborske manjine prigovara se ta-kođe i čl. 32, gde se garantuje katoličkoj crkvi, da osniva katolička udruženja, a ta katolička udruženja zovu se katolička akcija. Protiv toga nije stvarno u ovome izveštaju manjine ništa obrazloženo, zašto su protiv toga člana, a ne znam zašto bi i bili protiv.

Da čujete tačno, šta kaže čl. 33: „Jugoslovenska Vlada priznaje katoličkoj crkvi punu slobodu da osniva udruženja katoličke akcije, da njima upravlja, udruženja, koja sebi stavljaju u zadatak, da izvan i iznad svake partijske politike unapreduju verski i moralni život pod neposrednom zavisnošću i odgovornošću katoličke hijerarhije.”

Dakle, ta udruženja katoličke akcije šta imaju za zadatak prema ovome čl. 33? Prema tome članu imaju ta udruženja za cilj, da unapreduju vjerski i moralni život katolika. (Glasovi na desnici: Tako jel!) Drugo, da katolička akcija ima da bude izvan i iznad svake partijske politike, i treće, da za rad i djelovanje katoličke akcije nosi punu odgovornost katolička hijerarhija.

Gospodo moja, katolička hijerarhija to su katolički biskupi, i oni polažu zakletvu vjernosti i Nj. V. Kralju i Kraljevini Jugoslaviji i državnom i nacionalnom jedinstvu, čak i Vladi. (Burno pljeskanje na de-

snici). Ta hijerarhija, gospodo, nosi onda odgovornost i ta hijerarhija odgovara, i govoriti o nekim skrivenim... (Vojislav Nenadić: Što bega od Zakona o udruženjima? Što bega od kontrole?) o tome ću posle govoriti, — govoriti o nekim skrivenim ciljevima katoličke akcije potpuno je neosnovano i ničim nije dokazano, jer što se dešava javno pred hiljadama ljudi, pred vlastima, pod punom odgovornošću cijele hijerarhije, ne može biti niti ostati skriveno. (Vojislav Nenadić: A šta je u Nemačkoj?)

Program i ciljevi katoličke akcije poznati su cjelome svijetu iz zvaničnih dokumenata vrhovnih crkvenih vlasti. Prema tim dokumentima, ciljevi katoličke crkve podudaraju se sa ciljevima katoličke akcije. (Vojislav Lazić: I u Španiji su polagali zakletvu, pa su izdali!)

Gospodo, ovo što vam je spomenuo g. kolega Nenadić, što se dešava u Nemačkoj, to se ne dešava pod uticajem katoličke akcije, jer ne bi sudjelovali u toj borbi evangelici, jer među evangelicima nema katoličke akcije, i kad bi to bio posao katoličke akcije, tu evangelici ne bi ni bili, ali to je čisto jedan drugi posao, da jedna partija hoće organizaciju katoličke crkve da upotrebi u svoje partijske svrhe. I to katolička crkva neće isto onako, kao što neće ni evangelička crkva, nego se i jedna i druga bore protiv toga da budu sluge partijskog nacionalnog socijalizma. U tome stoji ta cela borba, a ne stoji u katoličkoj akciji.

Gospodo, u ovome pitanju, u pitanju udruženja, naše državno zakonodavstvo je liberalno i prema drugim konfesijama. Ustav Srpske pravoslavne crkve daje širu slobodu rada vjerskim udruženjima, nego li se to priznaje katoličkoj akciji u našem Konkordatu. U čl. 63 tač. 27 kaže se... (Vojko Čvrkić: Pročitaj, Boga ti!) Evo, odmah ću! (Veselost u dvorani.) Čl. 63 tač. 27 kaže: „Sveti arhijerejski sabor, čiji je zadatak obeležen u čl. 51 ovoga Ustava, ima za dužnost da odobrava”... (Vojislav Lazić: To je Ustav Srpske pravoslavne crkve, a nije ugovor sa stranom državom!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim krajnju levicu, da ne upada! (Buran smeh i veselost u dvorani).

Pavao Matica (nastavlja): U tač. 27 Srpskog pravoslavnog Ustava govori se o dobrovoljnim udruženjima sveštenika mirskog i monaškog reda, kao i svih drugih udruženja koja rade na korist pravoslavne crkve. Odgovarajuću odredbu imamo u Konkordatu. (Milan Petković: Mi se pravoslavni sveštenici ne slažemo među sobom, mi vodimo borbu za svoja shvatanja. Vi katolici ste složni i svi ste pod Papom. Mi smo vodili borbu i vodimo je i danas, a vodili smo je i pre oslobođenja!)

Pretsednik Stevan Ćirić: Vi ste se, g. Petkoviću, prijavili za reč pa ćete imati prilike da kažete svoje mišljenje, a sada izvolite slušati.

Pavao Matica (nastavlja): Gospodo, kako ste čuli, tu se ne govori samo o svešteničkim udruženjima nego o svima udruženjima koja rade na korist pravoslavne crkve. Međutim, u Konkordatu postoji ograničenje koje kaže da ta katolička udruženja moraju biti izvan svake partijske politike. Dakle, zakon dozvoljava i pravoslavnima akciju, istu onaku kakvu dozvoljava i katoličkoj crkvi. Eto, tu je potpuno izravnanje i tu ne treba jedni na druge da se tužimo, jer i Ustav srpske pravoslavne crkve ima ovu tačku koju sam napomenuo, a koja se kritikuje kod Konkordata.

Gospodo, držim da se prozelitizma od strane katoličke akcije ne treba bojati, jer se katolička akcija ne obraća na pravoslavne, već samo na katolike, i ona samo među katoličkim vjernicima unapređuje moralni i vjerski život. Iz svega ovoga sledi da katolička akcija stoji pod crkvenom hijerarhijom, izvan svih partija. Cilj joj je propagiranje vjerskog i moralnog napretka katoličkih vjernika. Ako bi nastale kakve zloupotrebe država imade uvek mogućnosti i sredstava da te zloupotrebe spreči i ukloni. Ako bi nastale kakve teškoće u pogledu rada te katoličke akcije, osigurano je i rečeno u čl. 37 da će Sveta Stolica i Jugoslovenska vlada pristupiti sporazumno prijateljskom rešavanju tih pitanja. Iz ovoga svega sledi da su svi prigovori koji se iznose protivu čl. 33 potpuno neosnovani.

Gospodo, u izveštaju odbora manjine kaže se da neće glašati za ratifikaciju zato što su protivu čl. 34 Član 34 određuje da će udruženja za fizički odgoj naroda poštovati vjeru lanova katoličke crkve, drugo, da će poštovati njena načela i njene ustanove, i da moralni i kulturni uzgoj neće biti u protivnosti sa katoličkom naukom.

Ko može, gospodo, da prigovori da se u udruženjima poštuje vjera njihovih članova?! To ne može niko prigovoriti, kao ni da se poštuju vjerska načela, da se kulturni i moralni uzgoj dovedu u sklad.

U većini država dozvoljeno je katolicima da osnivaju nezavisna društva za fizički odgoj omladine. I u našoj državi postoje brojna društva te vrste, kao što su „Orao“. Konkordatom Svete Stolice sada se raspuštaju ta društva. Svako mora priznati da garancije date katolicima u udruženjima za fizički odgoj, t.j. sokolu, znače mnogo manje od sloboda koje su katolici uživali u udruženjima za fizički odgoj. (Vojko Čvrkić: Papa je poslao pozdrav radničkoj socijalističkoj omladini u Francuskoj).

Gospodo, ja mislim da je radi toga prigovor protivu člana 34 potpuno neosnovan. Isto tako radi toga su i svi ovi prigovori, koji su izneti u mišljenju manjine protivu čl. 32, 33 i 34 potpuno neosnovani. Ti prigovori ne mogu biti razlog da mi odbijemo ratifikaciju Konkordata.

U čl. 37 kaže se: „Sva ostala pitanja koja se odnose na crkvena lica i stvari kao takve, a koja nisu raspravljena u prethodnim članovima, biće raspravljena prema kanonskom pravu, koje je na snazi.

Ako bi u buduće iskrsnula kakva teškoća po predmetu tumačenja prethodnih članova, ili, ako bi ustrebao pravilnik radi rešavanja pitanja, koja se odnose na crkvena lica ili predmete, a koja nisu tretirana u ovom Konkordatu, a koja se tiču i države, Sveta Stolica i Jugoslovenska vlada pristupiće sporazumno prijateljskom rešavanju tih pitanja”.

Gospodo, kada je ovako utvrđena ova stvar u Konkordatu, onda, ako se ovo pravilno shvati, smatram, da su prigovori, koji se dižu protiv Konkordata, specijalno protiv ovih članova, potpuno neosnovani. (Odobranje u centru i na desnici).

Gospodo, dozvolite mi da kažem još jednu stvar o čl. 32, gde se radi o braku i o bračnom pravu. Ja ne bih o tome govorio da nije spomenuo gospodin Ministar pravde da će nastati neka konfuzija u sudovanju radi te tačke Konkordata. Ja ne delim mišljenje gospodina Ministra pravde u tom pitanju. Jer, gospodo, ništa se nije u bračnom pravu, koje je vredelo do sada i kako je običaj do sada, ništa se kažem nije ovim članom Konkordata izmenilo. To bračno pravo

slično je i jednako i potpuno sa pravoslavnim bračnim pravom. (Vojko Čvrkić: Samo treba propisati da ga Voja Janjić poštuje u pravoslavnoj crkvi!)

Pravoslavna crkva traži, ako je mješovit brak, da budu sva djeca krštena u pravoslavnoj crkvi. (Milan Petković: Ne, nije tako! Ja ću Vam posle podne dokazati kako je, doneću Vam knjigu od Milaša...)

Pretsednik Stevan Ćirić: Visoko prečasní gospodine proto Petkoviću i velečasní gospodine župniče Matica, molim Vas da govorite Narodnoj skupštini, a da ostavite svoju bogoslovsku raspravu za kuloare. (Veselost u dvorani.)

Pavao Matica (nastavlja): Gospodo, praksa koja je i do sada postojala, nije donela konfuziju u našem pravnom poretku, pa ni nakon ovoga Konkordata, ja mislim, da neće biti kod sudovanja nikakvih konfuzija, kao što nije bilo ni do sada.

Konkordat je samo odredio u čl. 32 ono što je i do sada bilo u praksi, Konkordat nije to promenio, niti će promeniti način sudovanja.

Gospodo, još bih hteo da kažem nekoliko reči i o vojnom biskupu, pošto je to spomenuo moj predgovornik. Ja mislim da je tu stvar gospodin kolega i predgovornik potpuno krivo shvatio. Vojni biskup bez sudjelovanja i bez predloga Ministra vojske i morarice ne može se imenovati, niti biskup vojni, prema ovom Konkordatu, može vršiti kakve dužnosti i funkcije, nego samo u saglasnosti i u dogovoru sa Ministrom vojnim. Gospodo, praksa je i do sada bila da su bili postavljeni vojni sveštenici katoličke vjere kao i pravoslavni. Ti vojni sveštenici bili su namješteni po različitim garnizonima. Ima ih dva ili tri ovde u Beogradu, zatim u Kragujevcu i u ostalim gradovima. Ti vojni sveštenici ne pripadaju pod jurisdikciju svoga biskupa, jer su izvan njegove biskupije, pripadaju pod jurisdikciju vojske kao činovnici, ali, da bi imali jednog poglavara, oni ga do sada nisu imali, a taj vojni poglavar biće njihov šef, vojni biskup, koji se ima imenovati u saglasnosti Sv. Stolice sa Ministrom vojnim. Gospodo, ja sam siguran da Sv. Stolica, poštujući dobro raspoloženje Kraljevine Jugoslavije i države Jugoslavije prema katoličkoj crkvi neće nikako nametnuti, niti imenovati nekoga, koji ne bi bio po volji Ministra vojnog, Kraljevske vlade, ili Nj. V. Kralja. Gospodo, to je sigurno, ne samo za vojnog biskupa, nego ta odredba važi i za ostale biskupe. To je u Konkordatu tačno utvrđeno.

Ovo sam hteo u kratko da spomenem. A sada bih hteo da spomenem još nekoliko stvari.

Gospodo, ovim Konkordatom dolazi u našoj državi sredenost odnosa između katoličke crkve i države, između katoličkih vjernika i države. (Živo odobravanje u centru i na desnici). Konkordatom se, gospodo, donosi vjerski mir, donosi se jedna stvar da se neće smatrati da su katolici u ovoj državi zapostavljeni, nego da su ravnopravni sa ostalim vjeroispovjestima, da su ravnopravni građani sa ostalim građanima. (Živo odobravanje u centru i na desnici.)

Ovim Konkordatom, gospodo, tačno se određuju crkvene granice i njeno djelovanje. Dok nije bilo Konkordata nije bilo tačno određenih ovih granica. Sa ovim Konkordatom određuje se tačno cjelokupno djelovanje katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji.

Gospodo, da Konkordat za državu nije potrebna stvar, i da za državu nije korisna stvar, ne bi ostale

države sklapale Konkordate sa Sv. Stolicom. Da Konkordat nije dobra i korisna stvar, gospodo, ne bi 1914 godine Srpska Skupština u Nišu oglasila i ratifikovala Konkordat, koji je bio sklopljen između Nj. V. Blagoupokojenog Kralja Petra Velikog Oslobođioca i Sv. Stolice. Blagoupokojeni Kralj Petar video je važnost uređenja odnosa katoličke crkve u državi i zato je sklopio taj Konkordat.

Državnici Nikola Pašić i Milenko Vesnić i drugi, uvideli su kakav značaj ima Konkordat i koliko je on potreban Kraljevini Srbiji, i zato su oni sklopili Konkordat 1914 godine, onda kada je bilo nekoliko hiljada katolika, a sada kad ima 6 miliona katolika u Kraljevini Jugoslaviji, ja smatram da je mnogo veća potreba da se Konkordat sklopi. (Žagor na levice). Isto tako je i Kralj Nikola u Crnoj Gori sklopio Konkordat 1886. godine sa Svetom Stolicom. Zašto je on to učinio? Kao mudri državnik znao je da je to jedna potreba za njegovu zemlju, da budu uređeni vjerski odnosi njegovih podanika katoličke vjeroispovijesti. Isto je tako i Kraljevini Jugoslaviji potreban Konkordat i on će biti na korist i zemlji a i na korist vjerskoga mira (*Milan Petković*: Ne razumemo se! Mi nismo protiv Konkordata u principu, ali smo protiv ovoga Konkordata!). Protivu ovoga Konkordata vi niste dali ni jedan konkretan argumenat, i u objašnjenju koje je dala odborska manjina ničim to nije dokumentovano. Članovi manjine su samo naveli paragrafe radi kojih neće glasati za Konkordat. Mi smo sad ovdje analizirali te članove, i videli smo da tu nema ničega, što bi bilo na štetu naše države i našega naroda.

Gospodo, obrazovanje crkvene hijerarhije katoličke prema ovom Konkordatu odgovara potpuno jugoslovenskom Ustavu, odgovara jedinstvu države i jedinstvu naroda. (*Milan Petković*: A beogradska Nadbiskupija šta sve obuhvata?) Beogradska nadbiskupija obuhvata celu predratnu Srbiju pre Turskoga rata... (*Milan Petković*: Dokle ide na Sever?) ... i ceo Banat. (*Milan Petković*: A šta je sa Sremom i Bačkom?) Srem pripada kao što je i do sad pripadao Đakovačkoj biskupiji, a za Bačku je osnovana nova biskupija u Subotici, gde je biskup prečasni gospodin Budanović. (*Milan Petković*: Eto, tu se baš vide prsti i zadnja namera!) Kao što rekoh ceo Banat pripada pod Beogradsku biskupiju. Izvolite da vam pročitam. (Žagor.)

Gospodo, svi članovi naše zemlje koji su pripadali dosad, dok nije ovaj Konkordat sklopljen, pod jurisdikciju biskupa izvan naših teritorija, potpadaju posle ovoga Konkordata pod jurisdikciju jugoslovenskih biskupa. Gospodo, te jugoslovenske biskupe prema Konkordatu imenuje Sveta Stolica u saglasnosti sa Kraljevskom vladom. (*Milan Petković*: Ne piše: u saglasnosti! Tamo piše da će se samo upitati jugoslovenska vlada da li ne postoji kakav prigovor od političkog značaja!) Molim lepo, da pročitam, slušajte. Član 3 Konkordata, tačka 3: „Pre nego što pristupi naimenovanju nadbiskupa i dijecezanskih biskupa kao i koadjuatora sa pravom nasleđstva, Sveta Stolica će poverljivo upitati... (*Milan Petković*: Dakle upitati, i to je sve!)... jugoslovensku Vladu da bi saznala da li protiv kandidata postoje prigovori opšteg političkog značaja.” Ako postoje prigovori opšteg političkog karaktera, to je ako nije čovek dovoljno nacionalan, ili se misli da nije dosta poverljiv, onda će biti odbijen i neće ga Sveta Stolica da imenuje. Gospodo, to je bila praksa vazda i ranije i ja znam kakva je praksa

katoličke crkve. Čim se ona ovako svečano obvezuje po ovome Konkordatu, to je sigurno da ni jedno lice koje nije povoljno Kraljevskoj vladi neće postati niti nadbiskup niti biskup u ovoj državi, a ja pretpostavljam to da će Kraljevska vlada uvek nastojati da kod Svete Stolice izdejstvuje da postanu ne samo moralno i intelektualno visoko vredni ljudi nego takode i nacionalno vredni ljudi biskupi i nadbiskupi Jugoslavije. (Odobranje na desnici — *Milan Petković*: Samo Vlada nema pravo veta!) Ako vi nama ne prigovarate, to je znak da odobravate. (*Milan Petković*: A ako se upute prigovori, gde stoji odredba da se ti prigovori moraju uvažiti?)

Pretsednik Stevan Ćirić: Molim g. Maticu i g. Petkovića da se ne preslišavaju. (Smeh i veselost u dvorani).

Pavao Matica (nastavlja): Dakle, gospodo, i ovde je načinjena jedna stvar koja može učiniti to da svi jugoslovenski biskupi, koliko god ih ima, budu, kao što su sada, nacionalni i na onoj visini kako je to potrebno našem narodu i našoj državi. (*Milan Petković*: Daj Bože!) Gospodo, uzmite zakletvu koju mora položiti svaki biskup i nadbiskup koji bude imenovan. Molim, kako je važna ta zakletva. Član 4 Konkordata kaže: „Nadbiskupi, biskupi i biskupi koadjutori sa pravom nasleđstva polagaće pred Njegovim Veličanstvom Kraljem, pre svoga stupanja na dužnost, zakletvu vernosti ovim rečima: „Zaklinjem se i obećavam pred Bogom i Svetim Evandeljem, onako kao što dolikuje jednom biskupu, da ću ostati veran Državi jugoslovenskoj, Njegovom Veličanstvu Kralju Jugoslavije i Njegovim zakonitim Naslednicima, i da ću poštovati i učiniti da moje sveštenstvo poštuje u potpunoj lojalnosti Kraljevsku Vladu”.

Dalje kaže: „Zaklinjem se i obećavam pred Bogom i Svetim Evandeljem, sem toga, da neću uzimati učešća ni u kakvoj radnji, ili savetovanju koji bi bili upereni protiv nezavisnosti, jedinstva ili interesa Kraljevine Jugoslavije, ili protiv javnoga poretka”.

Pazite, gospodo, šta dalje kaže: „Neću dopuštati da potčinjeno mi sveštenstvo učestvuje u takvim radnjama. Imajući na srcu dobro i interese države, ja ću se truditi da od nje otklonim svaku opasnost koju bih video da joj preti”.

Gospodo, ovdje je sve rečeno. Ovdje je jedna svečana zakletva kojom se obvezuje i zaklinje svaki biskup na vjernost Kralju, na vjernost državi i na vjernost Kraljevskoj vladi, da neće sudelovati u nikakvoj radnji koja bi bila na štetu države ili naroda. Dalje, zaklinje se na jedinstvo i kaže da će čuvati jedinstvo i nezavisnost i interese Kraljevine Jugoslavije. Dakle, gospodo, šta bi još više hteli da bude nego što se daje ovom položenom zakletvom.

Ovde je, gospodo, ovim Konkordatom isposlovana još jedna druga stvar. U noti koju je dobio g. *Pretsednik Ministarskog saveta iz Rima*, na pitanje o tumačenju Konkordata zajemčeno je našim manjinama, koje su izvan granica naše države, zajamčila je Sveta Stolica da će zahtevati od država sa kojima stoji u ugovoru da poštuju njihov jezik u vjerskoj nastavi i u crkvenim katoličkim udruženjima. Toga do danas nije bilo, niti je bilo te svečane obaveze Svete Stolice. Mi se, gospodo, možemo nadati da će naši sunarodnici sa slobodom da se mole Bogu, da se slobodno uče svojoj vjeri na narodnom jeziku, i da pjevaju pjesme na svome narodnom jeziku na kojoj god bilo strani granica naše države.

Zatim, gospodo, da se narodni jezik što je nesumnjivo vrlo važna stvar, uvada u samu katoličku crkvu. To je mnogo, jer do danas nijedan narod nema toga privilegija što ga je dobila Kraljevina Jugoslavija, i što su dobili katolici Jugosloveni preko ovoga Konkordata koji odobrava da se narodni jezik uvada i u sve crkve gde su Jugosloveni u većini, i gdje oni to žele po čitavoj Kraljevini Jugoslaviji.

Gospodo, toga do sad nije bilo. Vi spominjete Grgura Ninskog često, jer je on bio pobornik za narodni jezik u crkvama, i zato što se Grgur Ninski borio za ono za šta se borio Sveti Ćiril i Metodije, i za šta su se borili toliki sveštenici katolički, to se eto sad oživljuje ovim Konkordatom jer se uvada narodni jezik u crkve katoličke ovim Konkordatom.

Gospodo, ne treba smetnuti sa oka, ovo je jedna vrlo važna i vrlo značajna stvar, i ja sam stoga zahvalan svoj onoj gospodi koja pomažu da dođu do oživotvorenja narodnog jezika u crkvi, — a to pomažu sva ona gospoda koja će glasati za ovaj Konkordat, a gospoda koja glasaju protiv Konkordata, glasće protivu uvođenja narodnog jezika u crkvi. (Vojislav Lazić: A ko garantuje da će se to izvršiti?) To je garantovano u ugovoru, izvolite ga pročitati pa ćete videti; i, gospodo, što je još važno, to je da mi preko ovoga Konkordata dolazimo do ravnopravnosti vjerske u našoj zemlji. Mi katolici nismo nikad prigovarali, te niste mogli nikad čuti u ovome Domu, niti ste mogli čitati negde u katoličkim časopisima, mi nikad nismo prigovarali povlasticama koje je dobila pravoslavna crkva zakonom i Ustavom o pravoslavnoj crkvi. Mi nismo nikad tome prigovarali i nama je čak i mило što je pravoslavna crkva dobila svoja prava i povlastice. Neka ih imade ona, ali kad su one date njima, onda treba da budu date i nama katolicima, jer smo mi svi braća i hoćemo da budemo ravnopravni. Ako nije tako, onda uvek ima nezadovoljstva a mi hoćemo da, kao i naša pravoslavna braća, imamo jednaka prava i jednake dužnosti i prema Kralju, i prema državi i prema narodu. I ja sam, gospodo, uvjeren da će ovaj Konkordat, donoseći tu ravnopravnost između katolika i drugih vjeroispovesti, imati drugog odjeka i u razvitku naših budućih političkih događaja, jer, gospodo, posle prijema ovog Konkordata neće moći niko, pa ma kojoj strani on pripadao, reći među katoličkim biračima da oni nisu ravnopravni sa ostalim vjeroispovjestima nego će morati priznati da i za njih vredi Konkordat isto onako kao što za jugoslovensku našu braću pravoslavne vjere vredi Ustav njihove pravoslavne crkve. A kad ne bi bilo ovog Konkordata, to bi značilo da za katolike u ovoj zemlji nema ravnopravnosti i ovo pitanje o prijemu Konkordata koje se dosada već 20 godina odgaga, sada je sazrelo i ne može se odgađati već se mora rešiti i ratifikovati, te da za sve građane u našoj zemlji važi pravilo da imaju jednaka prava i jednake dužnosti. Ja, gospodo, s ovim završujem, izjavljujući da ću glasati za ovaj zakonski predlog. (Odobranje u centru i na desnici).

Pretsednik Stevan Ćirić: Gospodo, ovu sednicu prekidam, a rad ćemo nastaviti tačno u 4 sata posle podne.

(Sednica je prekinuta u 14,15 časova).

(NASTAVAK SEDNICE U 16,25 ČASOVA)

Potpredsednik Vojko Ćvrkić: Gospodo narodni poslanici, nastavljamo sednicu. Reč ima narodni poslanik g. dr. Kosta Kumanudi.

Dr. Kosta Kumanudi: Gospodo narodni poslanici, ni jedan predlog zakona od postanka Jugoslavije, slobodno se može reći, nije izazvao toliko pažnje i proučavanja koliko Konkordat potpisan u Rimu 25 jula 1935 godine.

Interesovanje za Konkordat manifestovalo se na razne načine: u vidu pretstavki, rezolucija, primečanja, knjiga, brošura, studija, novinarskih i revijskih članaka, — jednih ozbiljno i objektivno pisanih, drugih polemičkih; jednih iskreno nadahnutih verskim i crkvenim pobudama, drugih argumentima pravnim ili političko-partiskim obzirima; jednih ispunjenih oštrim kritikama i protestima, drugih tendencioznim replikama. Nesumnjivo, i verske ustanove i štampa i javno mišljenje za protekle polovinu godine jako se ustalasalo i uzbuđivalo, ne samo u pravoslavnom delu našeg naroda. To je činjenica o kojoj je ova Vlada, koja neprestano tvrdi kako želi da upravlja u demokratskom duhu i da se oslanja na narodna raspoloženja, morala da vodi vrlo ozbiljnog računa, naročito u sadašnjim prilikama unutrašnje nesredenosti i zaoštrenosti međuplemenskih odnosa. Nasuprot tvrđenju, koje smo pre neki dan čuli u Narodnoj skupštini s merodavnog mesta, kako je za ovih nekoliko meseci javno mnjenje umireno i da mnogo trezvenije sad gleda na zakone koje ima da pretresa Narodna skupština, pa izvesno i na sam Konkordat i na pojedina pitanja koja se njime rešavaju, — ti simptomi stišavanja atmosfere, čak i preokreta u javnom mišljenju, ne pokazuju se ni na kojoj strani. To bi bilo neshvatljivo, upravo nemoguće, jer se ništa nije izmenilo u samom Konkordatu, pa se dosledno nije moglo preinačiti ni držanje onih krugova koji su po svojim dužnostima ili po svojim položajima pozvani da o njemu iznesu svoja gledišta.

Vlada je prešla preko svih opomena, protesta i svega što je u kritikama i zamerama bilo opravdano. Šta više, ona sad zahteva da Narodna skupština potvrdi njen potpis na ovom Konkordatu, i da, kao narodni predstavnik, u ime celog naroda, primi i odobri taj zakon. Ali pri tome je Vlada g. dr. Stojadinovića, i preko govora svoga predsednika i svojih članova, i preko članaka svojih organa u štampi, učinila i uvek čini izvesne izjave koje nisu u saglasnosti ni sa ustavnim osnovama ni sa bitnim načelom odgovornosti svake vlade, ne samo u jednom demokratskom već uopšte u svakom normalnom političkom režimu. Ova Vlada, naime, pokušava da opere ruke i da se zakloni iza tvrdjenja da je ovaj Konkordat, koji je sada pred nama, delo ranijih Kraljevskih vlada — a naročito one koja joj je neposredno predhodila, te da je samo nasledila i parafirala taj već svršen čin. Ni jedna vlada, razume se, nije ni dužna ni obavezna da primi na sebe i andosira ma čije radnje, ako se s njima ne slaže, — a kabinet g. dr. Stojadinovića, već samim potpisivanjem, oglasio je Konkordat za svoj i time preuzeo za nj punu odgovornost. (Uzvići na levice: Tako je!) On je otišao i dalje: podnevi ga Narodnoj skupštini, pojavio se kao njegov branilac, i sad, šta više, zahteva, u prkos ogromnom delu javnog mišljenja, da ovaj predlog bude prihvaćen i izglasan, da postane zakon. Time se današnja Vlada potpuno solidarisala sa sadržinom samoga Konkordata, ma čije bilo to delo, tim više, što traži sad i da mu se da puna obavezna snaga.

Moram da pomenem sa žaljenjem i gorčinom da je u više mahova, i to čim su se pojavile zamerke i kritike, bezobzirno i ni s malo najobičnijeg dužnog pikteta, podvlačeno i isticano da je ovaj i ovakav Kon-

kordat stvoren sa učešćem i po želji Kralja Ujedinitelja Aleksandra I. U istini naš Kralj Mučenik, u svom visokom shvatanju narodnih i državnih potreba, u svojoj stalnoj brizi za konsolidovanje i jačanje Jugoslavije, kao i na svim drugim poljima svoje umne i dalekovidne delatnosti, tako se svim svojim silama zalagao i da se odnosi između crkava i države urede na način koji će zadovoljiti zahteve i interese i jedne i druge strane i svih vernika. Za vreme njegove vladavine doneti su zakoni o crkvama i Ustavi o verskim zajednicama u našoj državi; otpočeta izrada projekta Konkordata i još od 1923 vođeni pregovori sa rimokatoličkom crkvom. Koliko je Kralju Aleksandru bilo stalo da se odnosi sa Svetom Stolicom srede i utvrde, vodeći pri tom najpažljivije računa o osetljivosti i delikatnosti pokrenutih pitanja, dokaz je najbolji što su za njegova života izradena tri predloga Konkordata (1923, 1925 i 1931), i pokrenuti i produžavani pregovori i za četvrti, ali dovršeni tek 1935, posle njegove tragične smrti. Jednom prilikom On je otvoreno i odlučno izgovorio poznate reči: »Ja Konkordat želim, ali ne bih ga hteo po svaku cenu«. Poznati francuski publicist Šarl Loazo u »L'Europe nouvelle« za 1935 navodi ove mudre i duboke ideje u kojima je izražena pametna misao jednog Velikog Kralja: »Ja imam osećaj da je dužnost Suverena da budno prati i čuva interese vere, zato što je ona još uvek najbolji pomagač moralnog i društvenog poretka i antipod, danas može biti potrebniji više nego ikada, svim subverzivnim, revolucionarnim pokretima«. Za vreme njegove vladavine ovaj četvrti predlog Konkordata nije bio potpuno završen, a i da je bio, izvesno, kao i prva tri koja su mu prethodila, ne bi bio ni potpisan a još manje podnet Narodnoj skupštini, jer po njegovim uzvišenim rečima, dužnost je vladaoca da budno prati i čuva interese vere, — vere, a ne samo jedne veroispovesti, bilo katoličke, muslimanske, pravoslavne ili koje bilo druge. Takva je shvatanja imao jedan Kralj, koji je poštovao veru kao najviše moralno osećanje svakog građanina svoje zemlje, i uređivao svoju državu tako da bude jaka i umirena, bez verskih borbi i bez sukoba između crkava. On je hteo Konkordat, ali ne ovakav. To je prava istina, jer baš je ovaj Konkordat »po svaku cenu«, protiv koga je nepokolebljivo deset godina On vojevao. Evo još nekoliko mesta iz navedenih razgovora njegovih koji su vođeni 1930, u Beogradu. Kralj, koji je kao Velikomučenic i svoj život položio za Jugoslaviju, govori ovako: »Ja hitam da zaključim sa Svetom Stolicom jedan častan sporazum«; »Ja se bojim od svega što bi moglo da doprinese da uđu nove klice razdora u našu zemlju, pa šta više da se ovekoveče i stare«; »Naši školski udžbenici su izjednačeni u celoj Kraljevini. Država je postala izdavač. Ja polažem na taj princip«; »Država se ne može dezinteresovati u pogledu vaspitanja omladine«. Ove su reči unapred bile osuda mnogih odredaba koje su, nažalost, ipak našle mesta u ovom sadašnjem predlogu, kad je nestalo s ovog sveta Velikog Kralja (Pljeskanje na levici).

Svaki Konkordat i mora se s takvog jednog gledišta posmatrati, isključivo takvog: kakvi se odnosi njime stvaraju između države, kao pravne zajednice svih ljudi koji u njoj žive, i rimokatoličke veroispovesti, — ne unoseći u to ispitivanje niti kakva političko-partijska merila, niti kakve religiozne zatučnosti, niti kakve dogmatičke tesnogradnosti. Treba ga uzeti u pretresanje kao međunarodni ugovor između dva pravna subjekta, Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice.

Mi koji donosimo na prvom mestu zakone materijalnog prava najmanje smemo ulaziti u jedan domen čisto duhovne prirode. Vera, kao skup dogmi i obreda, vera kao ispovedanje Hristove nauke, nalazi se i van naše nadležnosti i van našeg domašaja. Zato ne smemo istraživati u jednom zakonskom tekstu da li je tu jedna veroispovest više dobila od druge, da li je povlašćena jedna na račun druge u svome crkvenom propovedanju i da li jedna u okviru svojih moralnih vrednosti dobija više značaja pomoću odredaba u jednom Konkordatu. I zar bi se tu moglo naći ma kakvo rešenje i zar bi to dovelo do međuveruskog mira, kad bi se, pod izgovorom pojačanja religioznih osećaja, svima veroispovestima dalo sve ono što je, i van čisto verskog domena, najviše dato jednoj od njih? To gledajte mi nećemo prihvatiti. Zato smatram da je najveće poniženje za jednu veroispovest i da joj to oduzima svu moralnu snagu, ako bi se, kao u Zakonu o muslimanskoj verskoj zajednici, mogla naći i jedna takva odredba koja je isto što i klauzula najvećeg povlašćenja, kojoj je mesto samo u trgovinskim ugovorima. U tom zakonu § 20 glasi: „Ako bi se ma kojoj usvojenoj ili priznatoj veroispovesti dala veća prava... samim tim priznaju se ta prava i Islamskoj verskoj zajednici“. Takvo shvatanje koje ne vodi računa o posebnim učenjima jedne religije, učenjima koja je odvajaju od drugih religija i zbog kojih je ona i postala, oduzima joj svaki moralni i spiritualni uticaj i pridaje merkantelistički karakter koji ne sme da ima. Ono što je obeležje čisto vere kao ljudskog verovanja, to ne može u isti mah služiti i kao osnova za ocenu ovih zakonodavnih propisa, koji normiraju pogodbe vanreligijskog života jedne crkvene zajednice. Kod priznatih vera može interesovati i privučni pažnju Narodne skupštine isključivo njihov odnos prema državi u spoljnim manifestacijama, izvan okvira obreda i dogmi. Zakoni ili Konkordati uzimaju crkvu za predmet svojih naređenja jedino kao pravnu ličnost ili jednu javnu ustanovu, pa na osnovu toga propisuju njenu organizaciju, njenu administraciju, njene funkcije, njen personalni statut.

Ove su prethodne napomene bile neophodne da bi se prečistila osnovna gledišta, kojih se treba pridržavati kad se pristupi proučavanju Konkordata od 25 jula 1935. Još jedna sporna konstatacija, pre nego uđem u suštinu predmeta ovoga raspravljanja.

Je li trebalo uopšte zaključivati Konkordat, ili je bilo uputnije i celishodnije s Rimskom Kurijom postupiti kao da je u pitanju unutrašnje pravo, pa doneti jedan opšti međuveruski zakon, ili prosto jedan verski zakon, kao što je učinjeno sa srpskom pravoslavnom crkvom 1929; sa verskom jevrejskom zajednicom 1929; sa islamskom verskom zajednicom 1930; sa evangelističkim hrišćanskim crkvama 1930? Kada je na taj način postupano sa glavnim veroispovestima, nesumnjivo da bi bolje bilo da je tako odmah učinjeno i s katoličkom, da ne stoje i drugi razlozi.

Ali ako je velika većina država, čak i pretežno katoličkih, pa i najvećih i najvažnijih, izabrala taj drugi put, ipak je sklapanjem Konkordata lakše sva pitanja pravilnije i potpunije regulisati sa Svetom Stolicom, bez opasnih sukoba i zamršenih sporova. U Jugoslaviji rimokatolika ima 37,45% prema 48,7% pravoslavnog stanovništva, a dva plemena, hrvatsko i slovenačko, skoro isključivo ispovedaju katoličanstvo; ne treba zaboraviti da je ta crkva jedna međunarodna snažna i organizovana jerarhija; da je Papa, poglavar te univerzalne crkve, danas stvarno na čelu

i Vatikanske države, raspoložuci velikom duhovnom i svetovnom snagom u celome svetu. Izukrštni i mnogostruki problemi koje takva situacija stvara, premašaju obim unutrašnjih zakona i zahtevaju sklapanje jednog medunarodnog ugovora.

Konkordat izvesno pruža bolje mogućnosti da se razvijaju dobri i normalni odnosi sa Svetom Stolicom, nego ma koji drugi zakonodavni akt: tu je puzdano veća garantija da će jedna država više nego u trećini katolička, kao što je Kraljevina Jugoslavija, moći da zadovolji zahteve i te crkve i njenih vernika, kad zaključi jedan medunarodni sporazum sa njenim šefom, nego kad sama, svojim autoritetom, donese zakonske norme, naročito ako unutrašnje, na prvom mestu plemenske prilike nisu potpuno rasčišćene. Protiv zaključenja jednog Konkordata, u takvim okolnostima, ne bi se mogao nikakav ozbiljan prigovor izneti, no s tim, da taj dvostrani ugovor bude ravnopravan za obe strane. Dodajem, da je ovaj predlog, koji je pred nama, izrađen u glavnom po opštem tipu, kao i Konkordati s drugim zemljama i da sadrži najvećim delom istu materiju kao i oni. Ni s toga gledišta ne bi moglo biti velikih zameraka.

Drugo je pitanje kakva je rešenja ta materija dobila u Konkordatu od 25 jula 1935 i da li ova rešenja odgovaraju, po svome pravnom i oportunom značenju, interesima naše države i našeg naroda. Na to pitanje može se odgovoriti samo jednom detaljnom analizom celokupne glavne sadržine, koja se u njemu nalazi.

Na prvom mestu mora se voditi strogog računa je li ovaj predlog u potpunoj saglasnosti sa Ustavom? Jer Ustav od 1931 ima čitav niz odredaba, koje se odnose na pravni položaj crkava i veroispovesti u našoj zemlji. Konkordat kao medunarodni ugovor ne sme doći u suprotnost niti derogirati tim odredbama, jer bi to značilo da se ograničava i umanjuje suverenost Jugoslavije kao države, da se rimokatolička crkva stavlja iznad države i da se njenom poglavaru, Papi, i njegovim crkvenim organima priznaje veća vlast od one kojom raspoložu ovlašćeni svetovni organi državne vlasti. Već samo najopštije poredenje Ustava s predloženim Konkordatom iz 1935 pokazuje da između njih postoje mnoge i krupne protivrečnosti, ne formalne već stvarne, koje znače negaciju i odbacivanje ustavnih propisa. Da sumarno iz tog projekta pomenem, za ovaj mah, samo nekoliko najglavnijih izmena javno-pravnih načela zajamčenih Ustavom.

1) Rimokatolička crkva dobija izuzetan, povlašćen položaj ne samo prema svim drugim veroispovestima u Jugoslaviji nego i prema državi jugoslovenskoj. Taj položaj ona će zauzeti i po svojoj organizaciji, i po svojoj upravi, i po svojim službenicima, i po svojim materijalnim dobitima, i po svojim prosvetnim i drugim funkcijama, — što je sve u neospornoj protivnosti s preciznim odredbama Ustava u mnogim članovima: 4, 6, 11, 13, 16, 21, 22 i 25. Tako je, gubitkom ravnopravnosti najpre između samih veroispovesti, zatim između rimokatoličke veroispovesti i države, — a to je polazna tačka za određivanje prava i dužnosti jedne i druge strane, — Sveta Stolica postala suverena, kao što ću docnije izložiti, gotovo u svima bitnim pitanjima, koja su u vezi sa spoljnim životom katoličke crkve, te su izvan njenih dogmi, bogoslužjenja i odreda. Po ovom Konkordatu, Rimski Kurija i naša država nisu ravnopravne; prava države su smanjena i ograničena, pa zato se verska ravnopravnost u tom pravcu ne bi više ni mogla uspostaviti pro-

stim njegovim proširenjem i na sve ostale veroispovesti.

2) Ne samo negiranje Ustava, već i skoro celog našeg zakonodavstva na njemu zasnovanog a koje se na tu materiju odnosi, stipulirano je ovim projektom. Član XXXV tu glasi: „Postoji sporazum da se stupanjem na snagu ovog Konkordata ukidaju zakoni, uredbe i pravilnici koji su sada na snazi u Kraljevini, u koliko su isti u opreci sa odredbama sadržanim u ovom istom Konkordatu“. Na taj način ovaj zakon, koji se gotovo nikad i ne poziva na naše zakonske propise, stavlja sebe nad zakone i postaje opšti kodeks za katoličku crkvu u Jugoslaviji, bez obzira na sve druge jugoslovenske zakone, bili oni verskog ili laičkog karaktera, pa je time poništio i oduzeo već stečena prava i zajamčena preimućstva, — u koliko su bila predviđena u ovim zakonima.

Ta bi derogacija mogla biti razumljiva kada bi projekat Konkordata samo unutrašnje odnose katoličke crkve dodirivao, ali tu su rešavana i pitanja u kojima je i sama država angažovana i koja se tiču njenih najvažnijih ciljeva, i to rešavana bez pozivanja na pozitivne zakone koji kod nas već postoje.

3) Što je još dalekosežnije, to je da ako je Konkordat stavljen iznad Ustava, stavljeno je i iznad Ustava i iznad Konkordata kanonsko pravo rimokatoličke crkve. Nije bilo dovoljno da je u Konkordatu suvereno odlučeno o čitavom nizu najkrupnijih problema, nego je ustanovljeno kao opšte načelo, da se izvan njega po kanonskom pravu imaju raspraviti i sva ostala pitanja „koja se odnose na crkvena lica i stvari kao takve“. Na kanonsko pravo ima mnogih uticivanja i u samom Konkordatu: u članovima 5, 7, 10, 13, 14, 16, 24, 25, 32, 37. Da navedem samo dva od ovih članova: semenštima crkvene vlasti upravljaju po kanonskom pravu (član 24); venčanje se obavlja u katoličkoj crkvi, i kada su vere mešovite, shodno kanonskom pravu (član 32), — to jest bez obzira na naše unutrašnje zakonodavstvo.

Prema tome, glavni regulator odnosa između naše države i rimske Kurije u najvećem broju i pobrajanih i nepobrojanih, i predviđenih i nepredviđenih slučajeva neće biti ni sam ovaj Konkordat koji je ipak jedan dvostrani medunarodni sporazum, već kanonsko pravo koje je jednostrani akt katoličke crkve. Kanonsko pravo je ono što je prikupljeno i redigovano u Rimu u jednom Zborniku a tim se kodeksom ukida u našem Ustavu i u našem zakonodavstvu sve što bi bilo u opreci s odredbama njegovim, pošto smo mi dragovoljno samim Konkordatom priznali kanonskom pravu važnost i obaveznu snagu i u našoj zemlji, kao što glase članovi 35 i 37. Takve odredbe nema ni u jednom ranijem projektu, ni od 1923 ni od 1925 ni od 1931. Corpus iuris canonici sadrži ustrojstvo katoličke crkve i one zakone po kojima se ona održava u svetu da bi ispunila svoj božanstveni cilj, a to su, pored ostalog, i papski dekreti i bule, statuti koncila, kao i same tradicije. To znači da je to pravo promenljivo i da se unapred ne može znati kakve će sve propise ono u budućnosti imati; drugim rečima, da smo pristali da za sve gde se u samome tekstu Konkordata naročito poziva na kanonsko pravo primimo i takva obavezna naređenja koja ne poznajemo, jer još ne postoje. Izrečno je rečeno u čl. 37 da ono kanonsko pravo koje je sad na snazi važi samo za pitanja koja nisu u prethodnim članovima raspravljena.

To su opšte karakteristike predloga Kaljevske vlade o Konkordatu. Ali pravo saznanje o njegovoj

vrlo obimnoj i raznovrsnoj sadržini možemo dobiti, kako sam već naglasio, samo detaljnom analizom, koja bi obuhvatila ova osnovna pitanja: opšta funkcija katoličke crkve; lični status sveštenstva; imovinska i materijalna prava; prosvetne funkcije; katoličku akciju i odnos katoličke crkve prema drugim udruženjima; bračno pravo; upotrebu glagoljice.

1) Kao opšta funkcija priznato je katoličkoj crkvi u svakom od njenih obreda puno pravo da slobodno i javno vrši svoju misiju u Kraljevini Jugoslaviji. Izraz „misija“ izazvao je razna tumačenja i oštre zamerke. U svima ranijim, navedenim projektima našeg Konkordata ta je funkcija označena samo kao slobodno i javno vršenje vere u svima njenim obredima. A ni u jednom stranom danas u važnosti Konkordatu nema takve odredbe. U austrijskom od 1934, koji je najpovoljniji od svih sem našeg za katoličku crkvu, garantovano je samo slobodno vršenje njene „duhovne vlasti“. Izraz „misija“ može biti upotrebljen i iskorišćen u smislu propagande, bilo verske, bilo političke, i širenja prozelitizma, što je, i jedno i drugo, protivno članu 11, 13 i 16 Ustava. Uz to, naročito bi bilo opasno takvo jedno oružje za verski mir i dobre odnose između raznih crkava u našoj državi.

2) Kako je obrazovana katolička jerarhija u Jugoslaviji po ovom Konkordatu moglo bi biti bez interesa u pogledu opšteg uređenja države. Ali mora se učiniti i ovde jedna napomena: Barska biskupija, čiji titular je u isti mah primas Srbije, potčinjena je, jedina, neposredno Vatikanu; dok je po ranijim navedenim projektima ona činila sastavni deo nadbiskupije beogradske, čiji je mitropolit imao naziv primasa Srbije i sedište u Beogradu.

To je redak izuzetak i po drugim Konkordatima, sklopljenim sa ostalim državama, da jedna biskupija ne stoji ni pod jednom nadbiskupijom već da je vezana neposredno za Vatikan. (*Ministar pravde dr. Nikola Subotić*: Ali je ona nadbiskupija, gospodine Kumanudi!) Ona nije nadbiskupija. Samo po titulu. (*Ministar pravde dr. Nikola Subotić*: Potpuno prenesene reči iz crnogorskog Konkordata). Iz crnogorskog jeste ali ne ni iz jednog našeg ranijeg predloga Konkordata. Crnogorski Konkordat je postojao, kad je Crna Gora bila nezavisna država. To ste vi zaboravili! (Burno pljeskanje na levisi).

To izvesno bez dubljih razloga ne bi bilo učinjeno. Crkvene prirode ti razlozi nisu, jer takvog slučaja gotovo nigde nema. Ostaju oni drugi koje, iako sa samom religijom nemaju neposredne veze, rimska Kurija rezerviše za svoje političke planove. (*Ministar pravde dr. Nikola Subotić*: To je samo bila jedna sugestija, jedan predlog tadašnje vlade!) To nije sugestija. Ti su predlozi bili izradeni i samo nisu imali sudbinu ovoga, nisu bili podneti Narodnoj skupštini. Oni su bili izradeni i konačno utvrđeni u celokupnom svome tekstu. (*Dr. Milovan Grba*: Ali nisu parafirani!) Nažalost nisu parafirani, ali ovaj, koji je parafiran, izmenio je situaciju tako.... (*Dr. Milovan Grba*: Pitajte, ko je parafirao!) ... da je barska biskupija ta koja pretstavlja Srbiju. (Odobranje i pljeskanje na levisi).

3) Lični status reguliše u Konkordatu s jedne strane položaj biskupa, s druge ostalog sveštenstva rimo-katoličke crkve. Sveta Stolica sama bira titulare biskupskih stolica, — i to drukčije i ne može biti, ni u zemljama s Konkordatom ni u zemljama bez Konkordata. U tom izboru Papa je ovde ograničen samo time što za biskupe može uzeti jedino ono lice

koje je već član sveštenstva, zatim jugoslovenski podanik i nalazi se na jednoj listi kandidata, koju su podneli Svetoj Stolici jugoslovenski biskupi. Do tog momenta, to je unutrašnja stvar katoličke crkve. Ali kako je po samom Konkordatu i po kanonima vlast biskupa i ostalih viših službenika njemu sličnih vrlo širokog obima, to se država ne može dezinteresovati u izboru ličnosti koja će taj položaj zauzeti. U projektu od 1923 Kraljevska vlada bila je ta koja je predlagala „tri kanonski sposobna lica“, između kojih je Sveta Stolica jedno postavljala.

Po ovom sadašnjem predlogu ide se obratnim putem: inicijativa pripada Vatikanu. Kraljevskoj vladi priznato je jedno veoma iluzorno i nejasno definisano pravo. Sveta Stolica o svome izboru lica za biskupski položaj samo obaveštava, ili, kako stoji u tekstu, poverljivo pita „da bi saznala da li protiv kandidata postoje prigovori opšteg političkog značaja“. (*Anton Videc*: Drugo je obaveštavati, a drugo pitati). Obaveštava ili pita. Taj upit je prost akt kurtoazije ili formalnog saopštenja, bez ikakvih posledica: jer i ako bi Vlada činila prigovore, oni nisu od uticaja na samo naimenovanje. (*Petar Kosović*: Zašto pita onda?) Prost akt kurtoazije! (*Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: I to se meće u ugovor!) Šta više, ako za vreme od 30 dana ona ništa ne odgovori, naimenovanje se objavljuje odmah; ali ako u tom roku učini kakve primedbe, Sveta Stolica može bezobzirno preko njih preći i postaviti za biskupa lice, koje politički ne bi ni u koliko bilo ugodno Jugoslovenskoj vladi. (*Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Ako bi ga Vi primenjivali, možda!) Ja ga ne primenjujem, nego tumačim onako kako jeste, a Vi, gospodine Predsedniče, ne znate kako ćete ga primenjivati. U svakom slučaju i kad ga budete primenjivali, vi se morate držati teksta. Vlada nema nikakvih sredstava da to spreči, čak nema mogućnosti da pristupi kakvim bilo pregovorima, kao što je u nekim Konkordatima predviđeno. U projektu od 1931 godine Sveta Stolica nije postavljala pitanje nego je dostavljala ime svoga kandidata Kraljevskoj vladi radi ocene, da li ima razloga ne samo političke već i građanske prirode protivu njegovoga postavljenja. Ako bi takvi razlozi bili izneti, — opravdano ili ne, glavno da Kraljevska vlada smatra da ih ima, — Vatikan je dužan da predloži drugo lice. Po sadašnjem predlogu, svaki kandidat koga Sveta Stolica želi da postavi, samim tim postaje biskup ma kakvi bi se sa državnog gledišta pravni ili politički, javni ili privatni razlozi tome protivili. (*Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan M. Stojadinović*: To nije tačno).

Ja primam Vašu interpretaciju, gospodine Predsedniče, ali neka je primi i Papa! (Pljeskanje na levisi). I Vi, kad budete Konkordat primenjivali, moraćete ga tako tumačiti.

Treba dodati da za razliku od svih drugih Konkordata, po predloženom tekstu katolički biskupi mogu neograničeno slobodno održavati konferencije i zajedničke sednice radi pretresanja pitanja koja se odnose na njihovu duhovnu službu, a da ne dostave državnoj vlasti ni sam sastanak ni predmet rešavanja. Kad se ima na umu, da po ovom Konkordatu u duhovnu službu spada i katolička akcija i prosvetna akcija i bolnička i milosrdna akcija i akcija u vezi sa vojnom obavezom, onda je očividno da na biskupskim konferencijama mnogostruki predmeti većanja

moraju interesovati u ravnoj meri državu koliko i crkvu, pa ipak država nema mogućnosti da o tome bude čak ni obavještena a nekmoli da vodi nadzor i preduzme kakve mere protiv eventualnih nezakonitih odluka (Pljeskanje na levice).

Pored toga ničim ograničenog prava skupljanja na svoje tajne zborove, — bez prijave, bez saopštenja o predmetima na dnevnom redu, bez kontrole, — Konkordat priznaje jugoslovensko-katoličkom episkopatu da može nesmetano i niukoliko umanjeno uživati „sva prava i prerogative svojstvene njihovom stanju, kao što ih priznaje kanonsko pravo“.

Ne samo što takvu odredbu ne nalazimo u stranim Konkordatima danas u važnosti, već se njome u jednom međunarodnom ugovoru ukida celokupno zakonodavstvo u vezi sa ovom materijom i zamenjuje kanonskim pravom. Šta to znači, ja sam već naglasio. Mi i ne znamo koja sve u budućnosti mogu da budu ta prava i te prerogative koje biskupi uživaju, i koliko mogu doći u opreku s našim državnim zakonima, ali je državna vlast pred njima nemoćna, čim su njihova prava i privilegije priznate po samom kanonskom pravu (*Aleksandar Lazarević*: Ništa se to ove vlade ne tiče!)

Takav je položaj biskupa: izvan i iznad unutrašnjih zakona koji važe za sve građane. Njima je dato još jedno apsolutno pravo, a to je da slobodno, bez mešanja državne vlasti, naimenuju sve župnike. Po projektu od 1925 kao i po nekim stranim Konkordatima, ova postavljenja ne bi se mogla izvršiti dok se biskup ne bi prethodno obavestio kod nadležnog Ministra da li ima razloga političke ili građanske prirode koji se tome protive. I u tom pogledu od sada će važiti samo odredbe kanonskog prava, s jednim dodatkom: da župnici i ostali sveštenici koji zauzimaju stalna mesta moraju biti jugoslovenski podanici.

O sveštenicima i o njihovom pravnom položaju u ovom predlogu nalazi se čitav zbir odredaba, u kojima su i mnoga i znatna odstupanja i od Ustava i od Zakona naših.

Istina da je zabranjeno rimokatoličkom parohijskom sveštenstvu da pripada političkim strankama i da se bori u njihovu korist, ali ova zabrana, i ako je u duhu čl. 11 Ustava, ima nekoliko ograničenja. Ona se, na prvom mestu, odnosi samo na sveštenike „koji stalno ili privremeno imaju da vode brigu o dušama“ a ne i na celo ostalo sveštenstvo; dalje ne odnosi se na njihovu političku nego samo na stranačku pripadnost, dok navedena ustavna odredba traži da verski predstavnici, svi bez razlike, ne upotrebljavaju svoju duhovnu vlast u partijske svrhe i da uopšte prilikom verskih manifestacija ne vrše ma kakvu političku akciju. Uz to predloženi Konkordat ostavlja Svetoj Stolici da ona sama propiše odredbe o toj zabrani, ali i to je, najzad, uslovljeno činjenicom da jugoslovenska vlada mora, istovremeno, propisati istovetne odredbe i za nekatoličke veroispovesti. Nije bez interesa napomenuti, da je to gotovo jedina obaveza u pogledu koje se zahteva ravnopravnost sa ostalim crkvama.

Katoličkim sveštenicima ovaj Konkordat je zajemčio naročite privilegije u pogledu njihove krivične odgovornosti i njihove vojne obaveze, — suprotno čl. 4, 5 i 108 Ustava.

Pre svega, čim se podigne od strane građanske vlasti tužba protiv jednog katoličkog sveštenika, o tome mora biti ne samo obavještena njegova nadležna crkvena vlast, već i upoznata sa njenom sadržinom i postupkom; a osim toga, za vreme celog po-

stupka, sudska vlast dužna je da se stara da njegov duhovni karakter bude zaštićen. Na taj način izdvojeno je od ostalih građana i stavljeno u izuzetan položaj katoličko sveštenstvo u Jugoslaviji. Ali se ni na tome nije ostalo. Ono je, uopšte, za izvesna krivična dela, koja nisu bliže definisana, oslobođeno Zakona. Ako vladanje nekog crkvenog službenika postane „pretnjom za javni poredak“, — građanske vlasti su nemoćne da na nj primene zakonske propise, i ako takve krivice u našem pravu mogu spadati i pod Krivični zakonik i pod Zakon o zaštiti države. Građanske vlasti mogu samo da dostave crkvenoj vlasti do znanja „osnove optužbe“ i da joj se obrate da bi se „postiglo smenjivanje rečenog službenika“. Hoće li on biti smenjen, to zavisi isključivo od katoličke crkvene vlasti. Ako neće, morala bi se obrazovati jedna mešovita komisija od predstavnika Ministarstva pravde i predstavnika Episkopata. Ne zna se šta će biti, ako se ta komisija ne složi. Rezultat je taj da katolički sveštenik, koji bi mogao ugroziti javni poredak svojim vladanjem i prouzrokovati teže krivično delo, neće iskusiti uopšte nikakvu kaznu, — pošto se nikakva kazna i ne predviđa, — a može se šta više desiti da ne bude ni smenjen ni svrgnut. Njemu obezbeđuje taj imunitet čl. 35 ovog Konkordata, koji ukida sve naše zakone.

Vojna obaveza je u Jugoslaviji opšteg karaktera i regulisana je, prema Ustavu, Zakonom o ustrojstvu vojske i mornarice, koji je odredio način kako se obavlja i vreme njenog trajanja. Predloženi Konkordat, za razliku od svih ranijih projekata iz 1923, 1925 i 1931 godine, gde se to i ne pominje, predviđa potpuno oslobođenje od svake vojne službe svih rukopoloženih sveštenih lica i zavetovanih redovnika.

Izuzima se jedino slučaj opšte mobilizacije, ali i tada oni će vršiti samo „duhovnu službu u korist vojnika katolika“, ili će se moći upotrebiti za poslove koji su „u skladu s njihovim pozivom“. (*Milan Mravlje* prigovara prema većini).

Potpredsednik Vojko Čvrkić: Gospodine Mravlje, bar vi sa leveice dužni ste da mirno saslušate gospodina govornika.

Dr. Kosta Kumanudi (nastavlja): A po članu 11 Ustava niko se ne može osloboditi vojne dužnosti „pozivajući se na propise svoje vere“. Treba još naglasiti da ovi sveštenici, i u ovako neznatnoj meri kada ulaze u sastav vojne sile, nisu potčinjeni njoj već su u zavisnosti od vojnog ordinarija.

Vojni ordinarij stavljen je na čelo svih vojnih sveštenika i za vreme rata i za vreme mira, i zajedno s njima služi radi ukazivanja duhovne pomoći katoličkim vojnim licima. Broj tih rimokatoličkih vojnih sveštenika može biti veći no srazmerno kod drugih veroispovesti. Način kako će se duhovna pomoć davati i kako će se provoditi disciplina među vojnim sveštenicima, to je izuzeto iz nadležnosti Ministarstva vojske i ostavljeno jednom Statutu koji će samostalno izraditi i objaviti sama Sveta Stolica. Takvih odredaba obično ne sadrže drugi konkordati. (*Dr. Milovan Grba*: Nemački imal) Nisu takve iste.

4) Naša država pristala je da na osnovu kanonskog prava katolička crkva i njezine ustanove postaju pravna ličnost i da imaju sposobnost za vršenje svih prava koja „odatle proističu“. Tako stilizovane odredbe nema ni u jednom konkordatu. Katolička crkva s njenim ustanovama uzeta je u smislu jedne celine, bez obzira na granice država u kojima se ona nalazi.

Naš projekat iz 1923 priznaje ustanovama katoličke crkve samo „zakonska svojstva pravnih lica” i daje ovlašćenje da stiču i poseduju imovinu, ali samo u granicama „opštih državnih zakona” (Pljeskanje na levici). Strani konkordati vezuju priznanje pravilne ličnosti katoličke crkve za ispunjavanje onih uslova koje u tom pogledu propisuju unutrašnji zakoni. Tako na pr. kaže se u talijanskom konkordatu: „da samo one crkvene ustanove imaju karakter pravnog lica kojima je to po italijanskim zakonima bilo dosad priznato.” Samo ovaj naš ne uzima u obzir nikakva ograničenja koja bi dolazila od zakona državne vlasti, nego je merodavno za određivanje pravne ličnosti jedino rimokatoličko kanonsko pravo.

Odatle proističu mnogi imovinsko-materijalni propisi. Zadržacu se samo na najvažnijim. Katolička crkva kao celina, kao univerzalna, a ne samo njen jugoslovenski deo, zajedno sa svima svojim ustanovama, bez obzira na čijoj su teritoriji, — što znači bez ikakvih ograničenja i ne vodeći računa o našim zakonima, — može u Jugoslaviji sticati nepokretna i pokretna dobra. I njena se imovina ne sme „ni pod kakvim izgovorom ni konfiskovati ni upotrebiti u kakve druge svrhe”.

Jedini je izuzetak eksproprijacija u cilju opšte koristi, ali i tada država mora platiti naknadu, samo ne onu koju zakon predviđa nego onu „koja odgovara vrednosti eksproprijiranih crkvenih dobara”. Austrijski konkordat, koji je od svih naivije činio koncesija i spada u najpovoljnije za katoličku crkvu, kaže u čl. 13: da će pokretna i nepokretna imovina crkvenih pravnih ličnosti biti garantovana u granicama državnih zakona koji važe za sve, a u pogledu eksproprijacije ni u drugim konkordatima nema nikakvih naročitih privilegija.

Jedan od najvažnijih delova ovoga Konkordata posvećen je subvencijama i pomoćima na koje se država obvezuje da ih daje rimokatoličkoj crkvi u Jugoslaviji. Naš Ustav u čl. 11 takve dužnosti uopšte ne predviđa, već ostavlja da se u budžet neobavezno svake godine unesu ili ne unesu rashodi za verske namene. A u koliko ih tu bude bilo, oni se imaju „deliti među pojedine usvojene i priznate vere srazmerno broju njihovih vernih i stvarno dokazanoj potrebi”.

Tako glasi ustavni propis. U njemu su dva kriterijuma: stvarno dokazana potreba i broj vernih. Predloženi konkordat polazi od stvarno dokazane potrebe ne kao od kriterijuma koji treba ispitati i proceniti da li postoji ili ne, već kao od jedne dokazane činjenice čije postojanje ne podleži sumnji i prema kojoj se ne određuje nikakva srazmera. Predloženi čl. 18 redigovan je po takvom shvatanju i ne pridržava se navedenog ustavnog propisa, te glasi: „radi zadovoljenja stvarno dokazanih potreba katoličke crkve, Vlada će davati katoličkoj crkvi godišnju subvenciju koja odgovara broju vernika u srazmeri u kojoj to čini za svaku drugu veroispovest”.

Prema ovoj kao i prema ostalim odredbama, katolička crkva uživaće i u pogledu državne subvencije naročite privilegije:

a) ona ima na nju prava, bez obzira da li će je Vlada uneti u budžet ili ne;

b) ona ima na nju prava, bez obzira da li je nužna ili ne, t.j. i onda kada može svoje potrebe da namiri iz svojih vlastitih sredstava;

v) ona je može zahtevati ne samo prema broju svojih vernika nego i u srazmeri koliko se daje i svakoj drugoj veroispovesti ma po kom osnovu.

U ovom konkordatu ne samo da se odstupa od Ustava, nego ide i dalje i prelazi preko Ustava, jer se katoličkoj crkvi garantuju, bez obzira postoji li potreba ili povod za to, još vanredne potpore koje bude država odobrila ma kojoj drugoj veroispovesti, pa čak su dužna i samoupravna tela da se pridržavaju tog načela, ako budu davala u verske ciljeve bilo redovne bilo vanredne subvencije, ili i jedne i druge.

Tim materijalnim sredstvima, dobivenim od države i od samouprava, upravlja preko jednog naročitog ureda sama crkva, pod nadzorom ali bez učešća države. Pored toga ureda vraća se u život „Verski Fond”, stvoren u Austriji u XVIII veku, za vlade Josifa II, koji ponova postaje svojina crkve i stavlja se pod katolički episkopat. Iako za ovu restituciju važi opšte pravo, teškoće će biti velike. Koliki je deo tog fonda koji je bio pripao našoj državi, dokle ide obim tih obaveza koje ona uzima na sebe, to je nemoguće znati.

Zato je u drugim konkordatima ili taj „Verski Fond” ostao i dalje u rukama države, ili je to ostavljeno naročitim sporazumima između pojedinih država i Svete Stolice.

5) Ali nesumnjivo najteže odredbe odnose se na prosvetnu i školsku politiku koju će Vatikan u buduću moći da sprovodi u Kraljevini Jugoslaviji.

Na prvom mestu priznato je nadležnoj crkvenoj vlasti neograničeno pravo da otvara semeništa, koja će stajati u isključivoj zavisnosti od crkve, a ova upravlja njima samo po propisima kanonskog prava i postavlja samostalno njihove starešine i profesore, — pod jednim uslovom da ta semeništa, da bi uživala ista prava s javnim školama, ispunjavaju propise za državne gimnazije. U Konkordatima zaključenim sa drugim državama broj semeništa je ograničen, ili se traži da nastavnici moraju da budu državljani dotične zemlje, ili da bude obavezno učenje jezika i narodne istorije, ili da nastavni programi budu dostavljeni Ministru prosvete.

Ali se Konkordat ne ograničava na semeništa, odnosno na srednju čisto bogoslovsko-crkvenu nastavu. Vlada je preuzela i mnoge obaveze, koje se tiču fakulteta i najviše nastave.

Stav prvi čl. XXV u ovome predlogu glasi: „Vlada će produžiti da izdržava bogoslovске fakultete”, — iz čega bi se moglo zaključiti da oni ostaju državni samo u koliko se tiče njihovog izdržavanja. Jer, kako se dalje iz istoga člana vidi, istina profesore tih fakulteta postavlja država, i to je jedino što biva po zakonu o univerzitetima, ali je njihovo postavljenje ograničeno na kandidate koji imaju svedodžbu izdatu samo i jedino od nadležne crkvene vlasti „shodno konstituciji Deus scientiarum Dominus, koja je sada osnovno pravilo crkvenih propisa po predmetu bogoslovskih fakulteta”. Sve te odredbe zasnovane su na papskoj konstituciji od 1931. Dalje se, dakle, više ne vodi računa o zakonu o univerzitetima i nameću se propisi potpuno strani našem zakonodavstvu. Šta više profesori bogoslovskih katoličkih fakulteta ne zavise od Ministra prosvete i ne uživaju prava univerzitetske autonomije, već od Episkopata, jer čim im bude oduzeto biskupsko odobrenje, oni odmah gube i svoje položaje. Njihovu zamenu određuje ordinarij. (Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Nije tako, a ko potvrđuje profesore?) Gospodo, vi stalno govorite nije tako, ja bih više voleo da ste čitali Konkordat. (Ministar prosvete Dobrivoje Stošović: Ko ih potvrđuje?) Potvrđuje ih Ministar prosvete, ali samo iz-

među kandidata koji ispune uslove po konkordatu. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: A da li sam ja obavezan da ih potvrdim. Nisam obavezan). Obavezni ste, jer druge ne možete postaviti. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Nisim obavezan!)

Na posletku, gospodo, i sam nastavni program katoličkih bogoslovskih fakulteta je izvan vlasti Ministra prosvete, koji nema prava ni da ga utvrđuje ni da nad njim vodi nadzor, jer taj nastavni program mora da bude „saobrazan opštim propisima Svete Stolice po toj materiji“.

Verskoj nastavi u osnovnim, građanskim, stručnim, javnim i privatnim školama konkordat je posvetio naročitu pažnju. Veronauka u svim tim školama je obavezan nastavni predmet sa najmanje 2 časa nedeljno za katoličku mladež. To je, više manje, pravilo i u drugim zemljama. Taj se predmet mora predavati pod nadzorom crkvene vlasti. Ni u tom pogledu ne bi se mogao nikakav prigovor da učini. To isto važi i za programe o verskoj nastavi i za udžbenike koji se na to odnose, — i tu je umesno zahtevati odobrenje verskih vlasti. Sa svim tim odredbama bismo se u načelu svi složili. Ali, možda, suviše je bilo proširiti ih i na privatne škole; a i jezik bi morao biti maternji — u svakom slučaju. Što je važnije od svega, to je da i ako se sva ova prava priznaju crkvenim katoličkim vlastima, ne bi se smelo dopustiti da ona budu kao vrsta monopola samo njima poverena nego bi se imalo rezervisati i izvesno učešće lajičkim državnim vlastima, kao na primer što program veronauke u državnim školama po rumunskom konkordatu mora biti saopšten nadležnom ministru.

Te rezerve ne bi bile od bitnog značaja da ovaj naš predlog nije prešao obim čiste verske nastave i zakoračio u položaj učenika i nastavnika i u nastavu uopšte, za razliku od drugih konkordata. Celokupna nastava u javnim školama — nije reč samo o osnovnim, — pa i samo ponašanje učitelja — učitelj je uzet u smislu nastavnika — uopšte mora se sprovesti tako da se poštuje „istinsko, versko i moralno vaspitanje učenika katolika“. Sam školski program i izvan veronauke, svi dakle školski udžbenici za sve učenike moraju se podešavati prema učenicima-katolicima, kako ne bi sadržavali ma što što bi bilo „protivno verskim načelima i osećajima učenika katolika“. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: To je po Ustavu!) Nije! (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Jeste! Niste čitali!) Jesam, svakako bolje od vas, a vi sigurno da niste.

Time se ide na to da moraju dobiti obeležje čisto katoličkog učenja i one školske materije koje nemaju nikakve veze ni sa crkvom ni sa verom, koje se izgrađuju na objektivnim istraživanjima nauke i na pozitivnim činjenicama. Jednom reči, školi se oduzima karakter jedne opšte vaspitne ustanove, zasnovane na visokom poznavanju svih naučnih istina, i sva se nastava stavlja u službu ograničenog i primitivnog dogmatičkog učenja. Sa takvim oznakama ona je obavezna za sve učenike, i katoličke i svih drugih veroispovesti.

Naposletku, u istom redu ideja predloženi Konkordat postavlja i jedan zahtev koji je bio ostvaren samo u ukinutom austrijskom Konkordatu od 1855 i koji je, kako se tvrdi, i doveo do njegovog ukidanja. Ne samo da učitelji, po pravilu, treba da su katolici, nego po ovom predlogu „u školama koje pohađaju isključivo ili u velikoj većini katolici, učitelji — t. j. nastavnici svake vrste — će takođe biti katolici u gra-

nicama mogućnosti“. Tu se, očevidno, misli na sve nastavnike uopšte, dakle i na one koji predaju lajičke predmete, jer se kaže da, ako ne budu svi, broj učitelja katolika treba da bude bar ravan broju učenika te vere, bez obzira koja im je školska nastava poverena“. (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Po mogućstvu!) Jeste, po mogućstvu?! (*Ministar prosvete Dobrivoje Stošović*: Tako i treba da bude!) Da svi nastavnici budu katolici? Ne treba ni po mogućstvu to da bude, jer javna škola koja nema konfesionalni karakter ne može imati za cilj da vrbuje nastavnike koji pripadaju bilo kojoj veroispovesti. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan M. Stojadinović*: Nego ćemo valjda bezvernike da šaljemo tamo!)

U pogledu konfesionalnih škola, one koje već postoje ostaju i ozakonuju se, ali se mogu otvarati i nove, u neograničenom broju. Vlada nema mogućnosti da spreči njihovo otvaranje, jer ih mora dopustiti, bez obzira da li ta dozvola odgovara njenoj prosvetnoj politici i opštim interesima celog naroda. Ove škole ne stoje ni pod kakvim državnim nadzorom, a priznaje im se ravnopravnost sa javnim školama. Jedino što je u njima nastava na jugoslovenskom jeziku i što se ispit zrelosti u njima obavlja „uz sudelovanje predstavnika državne školske vlasti“, koji je, po ovoj formuli, samo prost prisutnik, bez ikakvih naročitih prava.

Kad se pažljivije rasmotri čitav taj kompleks propisa koji obuhvata svu nastavu, od najniže do najviše, i versku i čisto naučnu, dolazi se do zaključka da je ovaj Konkordat dao najširu ingerenciju, i u pogledu programa, i u pogledu udženika, i u pogledu nastavnika, rimokatoličkoj crkvi u Jugoslaviji. Prosveta i prosvetna politika je jedna od najvažnijih grana državne uprave koja duboko zaseca u narodni život. Država sad dolazi u tako zavisian odnos prema jednoj veroispovesti, čije se centralne vlasti nalaze van njenih granica i čiji su članovi u manjini u našoj zemlji, da je ona bačena prema katoličkoj crkvi u podređen položaj u pogledu baš jedne od svojih funkcija koju bi morala brižljivo da čuva u punoj suverenosti, radi opštih interesa.

6) Verska akcija stiče svoj najmoćniji organ u katoličkoj akciji. O katoličkoj akciji nema nikakvih odredaba ni u jednom od ranijih naših projekata Konkordata, a ukoliko ih ima u stranim, uvek se predviđaju ograničenja u korist državnih interesa.

Utoliko se moralo biti obazriviji što su kod nas katolička udruženja i dosada izlazila izvan granica svojih ciljeva i svoje namene. Predloženi tekst ostavlja punu i neograničenu slobodu katoličkoj crkvi da takva udruženja osniva i da njima upravlja bez ikakve kontrole, jer ona stoje samo „pod neposrednom zavisnošću i odgovornošću katoličke jerarhije“. Jedina je brana što moraju da budu „izvan i iznad svake partijske politike“... (*Milan Mravlje*: To im je i jedina zadaća! Dr. Krek je predsednik katoličke akcije i zbog toga i sedi na ministarskoj stolici! — Graja)... što ne isključuje da se katolička akcija sme, legalno, baviti politikom uopšte i na prvom mestu onom koju sprovodi katolička crkva, jer joj je u dužnost stavljeno da unapređuje svima sretstvima verski i moralni život. Kako ovaj Konkordat, što sam u početku naročito istakao i podvukao, uzima u obzir pretežno spoljne manifestacije verskog života prema državi i građanima, tu će polje političke aktivnosti katoličke crkve biti veoma široko. Ta je odredba direktno pro-

tivna Ustavu, koji izrečno naređuje da ne može biti udruženja na verskoj, plemenskoj i religioznoj osnovi, ni u političke kao ni u partijske svrhe, i znači grubu povredu njegovu. (Odobranje i pljeskanje na levi.)

Udruženja katoličke akcije, pored toga, služe kao dopuna prosvetne akcije kojom će tako snažno raspolagati kod nas katolička crkva, jer se u njih mogu upisivati učenici javnih škola i stvarati sekcije, koje će svoju aktivnost razvijati u punoj meri izvan škole. (Odobranje i pljeskanje na levi. — *Milan Mravlje: A. Sokole zabranjujete! — Ministar prosvete Stošović: To ne stoji! — Milan Mravlje: Pitajte Kreka! — Graja.*)

Na taj način katolička akcija sa svojim programima političkog i prosvetnog propagiranja, u duhu i po intencijama Rimske Kurije, produžiće svoju ogromnu delatnost u još većim razmerama, i to od sad na jednoj legalnoj osnovi, kojoj državne vlasti ne mogu protivstavljati nikakve zakonske zabrane.

Kao pojačanje te akcije, Konkordat pruža katoličkoj crkvi vrlo široke mogućnosti mešanja u rad i aktivnost državnih udruženja za fizičko vaspitanje. To su Sokoli, koji su do sada stajali van kruga političkih i verskih uticaja. O Sokolima nije bilo ni reči u ranijim našim projektima. Ovaj koji je pred nama, međutim, zahteva da se vlada postara da se i tu mora poštovati vera njihovih članova katolika, njena načela i njene ustanove, iako sva sokolska udruženja nemaju i ne smeju imati nikakve veze ni s verom ni s crkvom. Dalje, u istom duhu, — ono čega nema u drugim konkordatima — vrata tih udruženja, koja treba da su samo za fizičko vaspitanje, otvaraju se sveštenicima da vrše u korist članova katolika „svoju versku misiju”... (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan M. Stojadinović: Među katolicima! — Graja na levi.*)

Gospodin Pretsednik Vlade kaže da oni imaju da vrše svoju versku misiju samo među katolicima. Gospodo, Sokoli nisu crkva i nikakva verska misija nema potrebe među njima da se vrši.

Šta sve može sadržati izraz misija, o tome sam već govorio. A koliko se može proširiti takva propaganda u jednom skupu mladih ljudi, koji su se udružili radi svog fizičkog razvijanja, lako je shvatiti kad se zna u kom se pravcu kretao kod nas rad katoličke akcije, kojoj će misija katoličkih sveštenika u Sokolima služiti kao jedno oruđe više.

Treba se samo setiti poslanice Katoličkog Episkopata, koja je redigovana na konferenciji u Zagrebu 17 decembra 1932 a objavljena 8 januara 1933. U toj poslanici biskupi su osudili Tiršovu nauku i Sokole koji su je uzeli kao osnovicu svoga rada. Oni su oglasili sokolska udruženja kao bezverska i protivverska. (*Graja i protesti na levi.*)

Tu se najbolje može videti dokle dopire akcija jedne biskupske konferencije. Odredbe o Sokolima u ovom Konkordatu direktna su posledica te akcije. Poslanica je zakoračila i u samu politiku i bacila se na poprište plemenskih borbi. Ona se završava ovim rečima: da se ne sme dopustiti da nas od vere naših otaca odvrati Sokolstvo „koje neće da znade za Spasitelja našeg ni za pošteno ime naše hrvatsko (slovenačko).”

7) O bračnom pravu drugi konkordati govore samo toliko što se venčanju obavljenom u katoličkoj crkvi daje građansko značenje. O mešovitim brakovima ništa se ne spominje. To je pitanje ostalo u nadležnosti državnih zakona, jer bi inače bili neizbežni

sukobi između crkava. Taj komplikovan i vrlo osetljiv problem sad se prenosi u nadležnost katoličke crkve i njenih dogmi i zasniva na kanonskom pravu. To će neizbežno biti povod razdorima i razilaženjima i u privatnom i u verskom životu našeg naroda, dovođiće često puta u pitanje porodicu koja je osnova zdravog socijalnog života, jer ovaj Konkordat stavlja u dužnost građanskim vlastima da se zauzmu kako bi iz tih mešoviti brakova svi sinovi i kćeri, bez izuzetka, bili vaspitani u katoličkoj crkvi.

8) Pitanje da li će se moći liturgija u crkvama odslužiti na staroslovenskom jeziku rešeno je u Prilogu Konkordata koji je potpisao kao vrstu izjave kardinal Pačeli. Tu se potvrđuje upotreba glagoljice samo u obimu i formama koje su u svojim dekretima odredili Papa Lav XIII i Pije X. (*Ante Kovač: Svete uspomene!*)

Borba za upotrebu glagoljice u katoličkoj crkvi vođena je u hrvatskim krajevima našeg naroda preko hiljadu godina, ali ni ranije ni sada nije završena pobedom. U navedenom Prilogu je, upućivanjem na pomenute dekrete, samo rečeno da se Sv. Stolica ne protivi, da u župama slovenskog jezika sami biskupi, po svojoj savesti i proceni, odlučuju da li će se moći upotrebiti u svetoj misi i staroslovenski jezik. To, dakle, zavisi od njihove volje, ali stvarno i ova odluka vezana je za dva uslova, od kojih prvi gotovo onemogućava tu upotrebu, a ti su: prvi uslov da to odgovara „jednodušnoj želji vernika”, a zahtevati jednostupnost, znači težiti da to ne bude; drugi uslov, da biskup o toj želji i svojoj odluci obavesti najpre Sv. Stolicu, j. da dobije i njeno odobrenje u poslednjoj instanciji.

Profesor Univerziteta dr. V. Novak, koji je posvetio jednu opširnu raspravu tom pitanju, pod naslovom „Glagoljica u Konkordatu”, kaže: „Tako je moralo da bude, jer nije bilo pri ovom delanju snage Štrosmajera i onih ostalih velikana čiju će slavu tek buduća hrvatska i jugoslovenska istorija i kroz istoriju hrvatskog glagoljizma pravo oceniti. Na milenskoj razvojnoj liniji hrvatskog glagoljizma ovo je najveća i najteža uvreda”. (*Ante Kovač: Tako je! I to je zaplenjeno i premetačina je kod toga čoveka vršen!*)

Kao jedan od najvećih protivnika upotrebe staroslovenskog jezika u katoličkoj crkvi obeležio se g. dr. Korošec. U jednom članku „Nove Evrope” on piše, povodom predloga Konkordata iz 1923 godine: „U nacrtu Konkordata traži se kao liturgijski jezik mrtav slovenski jezik da bi se ukinuo latinski, sa svojom jakom kulturnom pozadinom, i da bi katolička crkva kod nas dobila isti liturgijski jezik kao i pravoslavna. Sve me to ubeduje da sadašnja crkvena politika naših vlasti ne ide za tim da zbliži i prijatelji obe hrišćanske crkve nego da oprezno i postepeno priprema i utire put pravoslavlju”. (*Graja na levi.*) Tim uobraženim strahom od pravoslavlja, kome čak i glagoljica može da utre put, možda bi se moglo objasniti zašto su i mnoge druge odredbe našle mesta i bile redigovane ovakve kakve su u ovom predlogu. (*Povici na levi: Tako je!*)

O svakom pa i ovome Konkordatu može se dati pravilna i pouzdana ocena jedino kad se pristupi jednom ovako detaljnom proučavanju njegovih članova. Ja sam se zadržao samo na najglavnijim. Sporednim posvetiću samo nekoliko reči.

Crkvena jurisdikcija, sa svima pravima i prerogativima, poverena je ordinarijima biskupija na osno-

vu kanonskog prava. Tu se mora učiniti ista rezerva kao i ranije kad je bilo govora uopšte o značenju kanonskog prava. Verskim kongregacijama i redovima koji već postoje priznata je pravna ličnost, njihova verska i administrativna organizacija, pravo otvaranja novih domova. O tome se državne vlasti izveštavaju samo „iz pažnje” — izraz koji nije u zakonskoj upotrebi i koji znači, svakako, u vrlo velikoj meri smanjenje državnog autoriteta, naročito kad se ima na umu da je verskim redovima i kongregacijama tu garantovano najšire polje delatnosti i izvan verskih obreda: u nastavi, u pomaganju bolesnika, u milosrdnim ustanovama, u katoličkim organizacijama i udruženjima. U svoj toj bezgraničnoj aktivnosti oni ostaju i bez kontrole i bez ikakvog učešća od strane državnih vlasti. Svi državni organi i autonomne uprave moraju, na prost zahtev crkvenih vlasti, staviti im na raspoloženje sav svoj administrativni aparat i svoju prinudnu snagu radi izvršenja njihovih naredaba, odluka i presuda, donesenih po ovlašćenju ovog Konkordata, ali bez prava da prethodno provere da li su se katoličke crkvene vlasti zaista pridržavale njegovih odredaba i da li su ta akta prema našim unutrašnjim propisima zakonita.

Nepokretna imovina katoličke crkve smatra se u neku ruku kao eksteritorijalna i oslobođena je svih javnih nameta, protivno odredbama našeg finansijskog zakonodavstva.

Javni patronati, na prvom mestu države, ukidaju se, ali je ova dužna, pored gubitka svojih prava, još da plati izvesnu naknadu crkvenim telima.

U pogledu agrarne reforme, Konkordat razlikuje dve faze: Prva obuhvata već oduzeta zemljišta; za njih država daje naknadu, čija se pravednost određuje na taj način što će ona omogućiti održavanje crkvenih ustanova, kojima su ta zemljišta pripadala; druga se odnosi na budućnost, — eksproprijacija crkvenih zemljišta, makar to zahtevali novi agrarni zakoni, neće se moći sprovesti bez prethodnog sporazuma, a to znači da je potreban pristanak crkvenih vlasti da bi se eksproprijacija uopšte mogla realizovati.

Ako bi se pojavile kakve teškoće prilikom primene oko tumačenja pojedinih članova u predloženoj

nom Konkordatu, ili bi trebalo doneti jedan Pravilnik o licima i predmetima o kojima se u njemu ne govori, a tiču se i države

(U ovome momentu ulazi uzburdan u skupštinsku dvoranu narodni poslanik *dr. Srpko Vukanović* i uzvikuje: Evo šta ste učinili! Pretukli su vladike i sveštenike na ulici! Vaša policija je napravila skandal! Pocepane crkvene zastave, slomljeni krstovi i ripide! Tuku se žene i deca! — Graja i protesti na levici).

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Gospodine poslanice, niste se javili za reč! Nemate reč i ne možete tako postupati, a ni u kom slučaju ne mogu Vam dopustiti sa ovoga mesta da na taj način saopštavate Parlamentu neproverene alarmantne vesti. Nemate reč! (*Dr. Srpko Vukanović*: Tamo sada možda ima i može da bude mrtvih i ranjenih! — Velika graja. Protesti na levici sa uzvicima: Sramota! — Jedan deo narodnih poslanika lupa jako u klupe).

Gospodo poslanici, molim vas umirite se, inače ću prekinuti sednicu. (Poslanici sa levece uzburdano ustaju sa svojih mesta, nastaju žučni i ogorčeni protesti i velika graja Poslanici *dr. Srpko Vukanović* i *Aleksandar Lazarević* prilaze Ministru pravde žučno protestujući. — Velika graja nastavlja se i traje).

Gospodo poslanici, pošto se na više mojih opomena ipak ne umirujete, to prekidam sednicu za deset minuta da se smirite, kako bi istu mogli nastaviti u miru.

(Posle prekida)

Potpretsednik Vojko Čvrkić: Gospodo narodni poslanici, sednica se nastavlja. Ima reč g. dr. Kosta Kumanudi. (Glasovi: Nije ovdel) Pošto govornik nije prisutan, da bi produžio svoj govor, a vreme je podmaklo, to današnju sednicu sa vašim pristankom zaključujem, a iduću zakazujem za sutra u 8 časova pre podne sa dnevnim redom:

Nastavak pretresa u načelu izveštaja Odbora za proučavanje zakonskog predloga o Konkordatu između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije, zaključenom 25 jula 1935 godine u Vatikanu.

Sednica je zaključena u 20.15 časova.

PRILOZI

MINISTARSTVO INOSTRANIH POSLOVA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Pov. 15392

Reg. oznaka:

Predmet: Predlog zakona o Ugovoru i Konvencijama sa Rumunijom, potpisanim u Beogradu 13-V-1937 godine.

Prilog: dva.

GOSPODINE PRETSEDNIČE,

U prilogu pod 1) čast nam je dostaviti Vam overen prepis Ukaza Kraljevskih Namesnika od 30. juna 1937 godine, kojim smo ovlašćeni, u smislu člana 65 Ustava Kraljevine Jugoslavije, da možemo podneti Narodnom predstavništvu na rešavanje predlog zakona o Ugovoru o nastanjivanju, o trgovini i o plovidbi, sa specijalnim protokolom i Završnim protokolom; Sanitarno-veterinarskoj konvenciji sa Završnim protokolom, i Konvenciji o pograničnom prometu, sa Zaključnim protokolom, između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Rumunije, potpisanim u Beogradu 13. maja 1937 godine.

U prilogu pod 2) čast nam je dostaviti Vam jedan primerak predloga zakona o kome je reč, sa obrazloženjem, s molbom da isti izvolite izneti na rešavanje pred Narodnu skupštinu.

Izvolite primiti, Gospodine Pretsedniče, i ovom prilikom uverenje našeg osobitog poštovanja.

Pretsednik Ministarskog saveta
i Ministar inostranih poslova,

Dr. M. Stojadinović, s. r.

Ministar pravde,

Dr. N. Subotić, s. r.

Ministar trgovine i industrije,

M. Vrbanić, s. r.

Gospodinu

Gospodinu **STEVANU ČIRIĆU,**
Pretsedniku Narodne skupštine

BEOGRAD

U IME

NJEGOVOG VELIČANSTVA

PETRA II.

KRALJA JUGOSLAVIJE

po milosti Božjoj i volji narodnoj

KRALJEVSKI NAMESNICI

Na predlog Pretsednika Ministarskog saveta i Ministra inostranih poslova, Ministra pravde i Ministra trgovine i industrije, a po saslušanju Ministarskog saveta, rešili su i rešavaju:

Ovlašćuje se Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova, Ministar pravde i Ministar trgovine i industrije da mogu na osnovu člana 65 Ustava Kraljevine Jugoslavije, podneti Narodnom predstavništvu na rešenje:

Predlog zakona o Ugovoru o nastanjivanju, o trgovini i o plovidbi, sa Specijalnim protokolom i Završnim protokolom; Sanitarno-veterinarskoj konvenciji sa Završnim protokolom i Konvenciji o pograničnom prometu sa Zaključnim protokolom, između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Rumunije, potpisanim u Beogradu 13. maja 1937 godine.

Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova, Ministar pravde i Ministar trgovine i industrije neka izvrši ovaj Ukaz.

30 juna 1937 godine
u Beogradu

PAVLE, s. r.

R. STANKOVIĆ, s. r.

Dr. I. PEROVIĆ, s. r.

INTERPELACIJA

Vasilja Kostića, narodnog poslanika, na Ministra prosvete o zatvaranju Učiteljske škole u Pirotu.

GOSPODINE MINISTRE,

Vašim rešenjem ukinuta je Učiteljska škola u Pirotu. Ta škola godinama je delovala i davala generacije prosvetnih i nacionalnih radnika. Duhovna i materijalna dobra koja su dale te generacije naših učitelja, vaspitanih u Pirotskoj učiteljskoj školi, neosporna su. Sem toga, pirotski kraj poznat je kao pečalbarski, te je višak radne snage primoran da ide od svojih domova, tako da je ta škola imala svoj veliki socijalni značaj. Najzad, kraj iz koga su posećivali daci školu u Pirotu nalazi se na bugarskoj granici i stanovništvo s ove strane granice dobro je obavesteno o tome kakve su prosvetne i školske prilike s one strane granice.

Sve to dovodi nas do zaključka da je u svakom pogledu štetno što je Učiteljska škola u Pirotu ukinuta.

Stoga sam slobodan da Vas zamolim, Gospodine Ministre, i zapitam šta mislite učiniti da Učiteljska škola u Pirotu i dalje nastavi svoj blagotvorni, kulturni i nacionalni rad.

Izvolite, Gospodine Ministre, i ovom prilikom primiti uverenje o mome odličnom poštovanju.

15 jula 1937 godine
Beograd

Vasilj Kostić, s. r.

narodni poslanik za Srez caribrodski,

